

AZ ATHENAEUM OLVASÓTÁRA

HUSZÁR ANNA

REGÉNY

IRTA
BENEDEK ELEK

BUDAPEST.
AZ ATHENAEUM IROD. ÉS NYOMDAI R. T. KIADÁSA.

A mű elektronikus változatára a Nevezd meg! - Így add tovább! 4.0 Nemzetközi (CC BY-SA 4.0) Creative Commons licenc feltételei érvényesek. További információk: <http://creativecommons.org/licenses/by-sa/4.0/deed.hu>

Elektronikus változat:
Budapest : Magyar Elektronikus Könyvtárért Egyesület, 2015
Készült az Internet Szolgáltatók Tanácsa támogatásával.
Készítette az Országos Széchényi Könyvtár E-könyvtári Szolgáltatások Osztálya
ISBN 978-615-5531-16-3 (online)
MEK-14483

TARTALOM

- I. Anikó.
- II. Annát nevelőbe viszik.
- III. Ádám, hol vagy?
- IV. Anna, hol vagy?
- V. A hamvadó parázs fellobban.
- VI. Maradj te vadvirág!
- VII. Tavasz a nyárban.
- VIII. Ugy tetszik, derül az ég.
- IX. Ó, pardon!
- X. Egy dal.
- XI. Jőjjön.
- XII. Levél Annától.
- XIII. Válasz egy kérdésben.
- XIV. A nagytiszteletű professzor úr.
- XV. Meghal az öreg pap.
- XVI. Ádám búcsuzni megy.
- XVII. Egy levél, mely nem íródik meg.
- XVIII. Ketten, kettecskén.
- XIX. Egy felbontatlan levél.
- XX. Ádám elolvassa Anna levelét.
- XXI. Jön a falu.
- XXII. Ilona alszik, Ilona álmodik.
- XXIII. Búcsu Ilonától.
- XXIV. Ádám hazaérkezik.
- XXV. Beszéd a halálról.
- XXVI. Meg kell halni.
- XXVII. Mintha mosolyogna...
- XXVIII. Találkozás a sir felett.
- XXIX. Miklós levele Annához.

I. Anikó.

Nincs nap, hogy ne gondoljak reád, Anna.

Téged látlak, ha bogárszemű leánykámra tekintek: ilyen voltál te, éppen ilyen. Téged látlak, ha szenvedő arcú asszonyt látok: ilyen lehetsz te.

De én most csak a kicsi Anikót látom. A nevetős szemű, pajzán leánykát, kire annyiszor mondták az édes anyánk: de kár, hogy fiúnak nem születted, lányom, édes lányom. S megjegyezte rá mindjárt az édes apánk: az igaz. Miklós pedig leánynak születhetett volna.

Emlékszel, hányszor ingerkedett velünk az édes apánk? Mondta egyre: cseréljük ki a két gyereket, feleség. Fiúruhát Anikóra, leányruhát Miklósrá.

Mi tenger hunczfutságot eszeltél ki te, Anikó! Én meg csak mentem utánad tűzön-vízen keresztül, árkon-bokron át. Engedelmes kis báránycád voltam, aki hiven kísért minden léptedet. Még csengőt is kötöttél a nyakamba s úgy hívtál, hívogattál: gyere, gyere, báránycád. Be-e, be-e, aranyszörű báránycád.

Ki a mezőre, föl a hegyre, be az erdőbe. Te versenyt énekeltél zengő madarakkal, én meg csak ballagtam utánad, hallgattam a nótádat: szebb volt a madarakénál. Szebb volt akkor, ezerszer szebb most, hogy lelkembe visszacsendül hangod, az édes.

De legtöbbet mégis a Benkő Ádámék kertjében játszadoztunk. Emiatt sok verést kaptunk s én a magam fejétől többé a kerítés hasadéka sem kukucskáltam volna át, de volt is nekem akaratom! Te csak hívtál, hívogattál: gyere, Miklóscád, gyere s oda sompolyogtunk a kerítéshez. Tulról áthangzott Benkő Ádám csengő hangja: hallottuk messziről, hogy verset szaval. Mintha most is látnám: fölállott egy kivágott almafa törzsére, egyik kezében a nemzeti dalos könyvecske, a másik kezét égnek emelte s a templom fala visszaverte:

Szabadság, szerelem:
E kettő kell nekem...

Ő már akkor nagy diák volt: tudta, mi a szabadság. Talán a szerelmet is ismeré.

Mi a szabadságról ennyit tudtunk: szabadság, ha szabad átmásznunk a kerítésen. A szerelemről is volt némi sejtelmünk. Falun a legény száz ember szemeláttára megöleli a leányt, megcsókolja. Azt mondták, hogy ez a szerelem. Különb en azt honnét tudjam ma, hogy te mit gondoltál, mit éreztél, Anikó, mikor a kerítésnek dülve, kipirult arczczal hallgattad:

Szabadság, szerelem:
E kettő kell nekem.

Meglehet, hogy a szived dobogott erősen. Az enyém nem. Ha igen, csak attól, nem lepnek-e meg a kerítés mellett szüleink.

Azt mi a gyermekeszünkkel meg nem tudtuk fogni, hogy miért tiltanak éppen a Benkő fiuktól: Ádámától, a nagy diáktól, Istvántól is, az öcscsétől, akik pedig úgy szerettek velünk játszani. Őket is tiltották tőlünk, de nem olyan nagyon. Ha az öregek találkoztak az utcán, kalapot emelintettek, de beszédbe nem igen elegyedtek. Én már kis diák voltam, mikor megkérdeztem: Ádám bácsi, mért haragszanak egymásra a mi szüleink?

Emlékszem, Ádám arcza elkomorult.

- Nagy annak a története, nem neked való. Majd megtudod, ha te is nagy diák leszel.

Ádám már ekkor theológus-diák volt. István, az öcscse, serdülő legényecske. Te, Anna, lehattál tizennégy éves. Mutattál tizenhatot.

Mintha látnám ma is feslő rózsabimbóhoz hasonlatos arcodat. Ében fekete hajad két vastag fonatban omlott le fejedről. Gyönyörűség volt látni, ha meg-meglendült könnyű mozdulatokra. Láttam százszor, nem egyszer, hogy Benkő Ádám rajtad felejtí a tekintetét, aztán hirtelen felriad, kezével a homlokához kap, ahhoz a szép, magas homlokhoz, mintha szédülést érezne. Azt is láttam, Anikó, mikor kergetőztünk a kertben - te voltál a pillangó, Ádám, István, meg én levett kalappal üldözőbe fogtunk - hogy te repülve repültél, szélnél sebesebben, s mikor már nyomodban voltunk, hirtelen visszakanyarodtál, és akkor - hopp! az Ádám karjai közé estél.

Ádám két erős karjával átölelt, arcza, szeme lángban égett és - téged megcsókolt. Te hevesen ellökted őt magadtól, égő arcodat két kezedbe temetted s hangos zokogással szaladtál haza. Kiáltott utánad Ádám, esengve, könyörögve: Anikó! Anikó! bocsásson meg!

Te csak szaladtál, mint a kergetett őz, nem fordultál vissza. Én ezen nagyon csodálkoztam. Hiszen emlékeztem, hogy még egy esztendővel elébb Benkő Ádám akárhányszor fölkapott, össze-vissza csókolt s te nem haragudtál, te nem sirtál, Anikó.

Másnap nem hívtál sehová. Sem a rétre, sem az erdőbe. Hivtalak én.

- Gyere, Anikó, menjünk Ádám bácsihoz.

- Soha többet! Soha! Soha! Hallottad!?

II. Annát nevelőbe viszik.

Anikóból Anna lett. Azzá tette egy csók. Az első csók, mely arczába kergette a vért. A faluban még leánykának nézték, én tudtam már, hogy Anikó leány. Az a csók forró meleg csók lehetett: egyszerre esztendőket érlelt engem is. Különös érzés lepett meg. Elvesztettem Anikót, a játszópajtást s úgy tetszett nekem: ezzel az én játékaimnak vége, vége. Hirtelen, váratlanul jutottam az édes, gondatlan gyermekség végső állomására. Eddig báránycájája voltam Anikónak, mostantól kezdve hűséges eb, amelyet nem kell hívni, hívogatni, ott jár mindenütt gazdája nyomában, őrizni és ha kell, védeni őt.

Anna szomorú, szótlan volt napokon, heteken át. Szomorú, szótlan valék én is. Rajtunk kívül senki sem tudta szomorúságunk, szótlanságunk okát. Nem is kérdezte senki. Egyszerű szántóvető ember volt az apánk, egyszerű asszony az édes anyánk. Szerettek a maguk módja szerint, de rosszkedvünket, jókedvünket észre nem vették. Részünk volt minden jóban, a mi jó egy módos paraszt háztól kitelik. Élhattunk volna egy kicsit uri mód is, de ehhez nem értett sem apánk, sem anyánk. Apánk, aki hatökrös gazda volt, többet dolgozott a zsellérjeinél. Földhöz földet vásárolt s büszke volt rá, hogy pittymalatkor már földbe akasztotta az ekevasat, amikor még a falu pihent s a pacsirta is szundikált a barázdák között. S ahogy egy kicsit fölcseperedtünk, vége volt az édes hajnali álomnak. Álmos szemmel botorkáltunk ki a mezőre: Anna s én. Kapáltunk, arattunk, szénát gyűjtöttünk. Könnyű villáinkkal nyomában jártunk a kaszásoknak s hánytuk szét a levágott kövér fürendeket, hogy a fölkelő nap melengesse, szárítsa.

Pedig engem - urnak szánt az apám. De hiába huzódtam a kemény munkától, észre térített az egyszerű paraszt filozófia: hátha nem lesz úr belőled? Hátha haza kerülsz parasztnak? Falu csufja leszel, ha nem tudsz dolgozni.

Szinte teljes világosságában állott a jövődönk. Belőlem, ha jól tanulok, úr lesz... Anikóból... Szegény Anikó, a te jövődöd így volt meghatározva: te leszel a legmódosabb *paraszt asszony* a faluban. Talán a szomszéd faluban.

Most, hogy Anna élete történetét írom, minden kicsiség megelevenedik emlékezetemben. Jól emlékezem, hogy mikor engem Nagy-Enyedre vittek, Anna sirt, keservesen sirt. Siratott engem, az ő kicsi báránycáját, de jobban siratta - magát. Keserűen kifakadt, a mennyi keserűség csak kifakadhat egy gyermek szívéből, hogy őt miért nem viszik nevelőbe?

Az édes apám nevetett.

- Hát nem elég jó nevelő neked a kánt'uram iskolája?

- Ott nem tanítanak kötni, horgolni, csak mindig »ábéab, kecskebab.« Ennyit Virág Bori is tud!

Virág Bori a zsellérünk lánya volt.

Meg-megfordultak nagynéha urak, uriasszonyok a házunknál. Olyan átutazók, kik falun kiszemelik a legszebb tornáczos házat s oda betérnek, mig a fuvaros abrakol.

- Jaj de szép kis leány! Grófkisasszonynak is beillénék.

Czirókálták, morókálták Anikót, ajándékoztak neki mindenféle haszontalan cifraságot: selyemszalagot a nyakára, csillogó gyöngyöt a karjára, brostűt, a minél mind vehettek volna százszor értékesebbet Anikónak, de nem vettek.

Ha paraszt lány, legyen paraszt lány.

Egy nagyuri dáma, akinek gyermeke nem volt, erőnek-erejével adoptálni akarta.

- Majd én megmutatom, hogy milyen szép, finom kisasszony lesz belőle.

Megköszönték az öregek illendőképpen a nagy jó indulatot, de »nem adnák világ minden kincseért sem.«

Nem hiszem, hogy csalna az emlékezetem: Anikó a legegyszerűbb paraszt-ruhában is annak a regénybeli kisasszonynak tetszett, kit csecsemő korában paraszt bölcsőbe csempészték, de a rongyokban is kitör belőle a nemes vér.

Valóképpen nem is volt ő parasztvér. A Huszárok, mint annyi sok familia, mely ma a paraszttrendhez számítódik, épp oly nemesek voltak az erdélyi fejedelmek korában, mint akár az Aporok. Véradót fizettek, egyebet nem. A maguk lován, a maguk »rüsztungjával« szolgálták a hazát, verekedtek törökkel, burkussal, francziával. A vagyonbeli föl- s lehullámozás az egyik familiát uri familiává emelte, a másikat a paraszttrendbe degradálta. »Aki birta, marta.« Az egyikből mágnás lett, a másikkól paraszt, akit ma is »nemes és vitézlő székel«-nek szolít a képviselőjelölt, de valójában parasztmódra él. Még akkor is, ha telnék az uri módra.

Annának nem volt kitől ellesni a könnyü, kisasszonyos allűröket. Az egész faluban nem volt uri familia. Az öreg papné is kántorleány volt, kinek szótára kimerült ebben: alázszolgája. Ha uri ember jött a papi házhoz, ezzel köszöntötte; ha távozott, még inkább. De láttad volna Annát, mikor kurta szoknyácskájában, hegyes orrú cipellőjében végig suhant az utcán és köszöntötte a szembe jövőket. Képzeltetek egy uri lánykát, ki jobbra-balra nem tekintve, lebeg végig a váczi-utcán s az ismerősöknek könnyedén biccent a fejével: Jó napot! Ő többet mondott: Adjon isten jó napot; ugy, a hogy falun szokás s ha másként tenné, meg is szólnák, de ez a hosszú üdvözlés csak úgy kiröppent az ő ajakán.

Öreg asszonyok megfordultak utána s elnézték hosszan, sokáig. Nézték utána szeretettel s rebegték: ó, édes aranyaszájú csirkém.

A legények alig merték megszólítani. A legügyesebb, legdaliásabb legény is ügyetlen, idétlen volt, amint Annával szembe került. Ha Anna egy kicsit kaczerán hátravetette a fejét, a mamlaszok hol a kalapjukhoz kaptak, hol a zekéjüket rángatták, elébb léptek, hátrább léptek, tapiskáltak a lábokkal, nem tudván, hová tegyék kezöket, lábokat. Azzal is roppant bajban voltak, hogy miként szólítsák: Anna? éfi leány? kisasszony?

Nem szolították sehogy. Nem tudtak vele beszélni. Pedig Anna sem tanult többet, mint ök: ábéab, kecskebab.

De... Egyszer csak hire jött, hogy a szomszédfaluba nevelőkisasszony érkezett. Én most már nem mernék rá megesküdni, de azt hiszem, színész nő volt. Egy uri leány, ki valahogy bele-tévedt egy kóbor társaságba s kiábrándulván hamarosan, faképnél hagyta a társaságot, eljött a mi vidékünkre. Akkor még nem kellett diploma. Jött a kisasszony s mondá a papnak: szeretné nevelni a falubeli leánykákat. A pap egyszeribe gyűlést hívott s felszólította az apákat: ki akarja neveltetni a lányát. Többen megkérdezték, hogy ez mire jó s vajjon fizetnek-e ezért nekik. A pap szegről-végre megmagyarázta a dolgot s »lön világosság«. Üresen állott egy zsellérház: abba beleköltöztették a kisasszonyt. Akadtak jó asszonyok, akik kistafirozták. Vittek neki párnát, takarót, egy s más butort: ami volt s amilyen volt. S vitték fel a nevelőbe a leánykákat.

Ide vitték Anikót is.

Hát hadd tanuljon meg kötni, hurkolni.

Istenem, ez a kicsiség mily boldoggá tette őt! Nagy ákom-bákom betüivel áradozó leveleket irt nekem a kollégiumba.

»Miklós-kám, édes kicsi bárán-kám, én is tanulok, nemcsak te! Egy szép kisasszony tanít. Tudok már kötni, hurkolni. Madarakat, virágokat himezek. Most himezek neked egy bárán-kát. A szája ki van tátva s elejébe varrottam: be-e! Az édes jó anyá-mnak papucsot himeztem. Az édes apá-mnak egy dohányos zacskót. Még egyebet is csináltam, de neked sem mondom meg, mert elárulnál. *Jertek* csak haza!«

Haza *mentiünk*. Ádám bácsi szótlan, méléző volt az egész uton. Mikor a templom tornyát meglátta, kebléből nehéz sóhajtás tört ki. Pedig hát oda ő volt kiszemelve - papnak. Ha meghal az öreg pap, nyomban megválasztják. Pedig mikor a kapu előtt elváltunk, Anna ott kukucskált a kis ablakon s mind csak őt nézte, őt. Pedig mikor a szobába léptem, Anna egy selyemszalagot szorongatott a kezében. Rá volt himezve: *Netovább!*

A *Benkő Ádám* neve nem fért már reá.

III. Ádám, hol vagy?

Egy hét mult el hazajövetelünk óta, de Ádám nem jött el azért a selyem szalagért, melyre Anna kedves kerek betűkkel varrta rá: *Ne tovább*. De láttam naponkint, hogy lehajtott fővel jár-kél föl s alá kertjökben. Néha-néha megállapodott, olvasni kezdett egy nagy vastag könyvben, de csakhamar indulatosan csapta össze. A papvizsgálatra készült, de az esze egyebütt járt. Egyszer rajta kaptam, a mint neki dült a kerítésnek s hosszan, sokáig bámult át a mi kertünkbe.

- Jó napot, Ádám bácsi.

Ijedten rezzent föl s megzavarodva fogadta köszöntésemet. Hivott, hogy menjek át hozzá.

- Nem megyek, Ádám bácsi.

- Miért? Te is haragszol tán reám?

- Én nem haragszom, Ádám bácsi.

- De Anna haragszik?

- Ő sem. Miért haragudnék?

- Hiszen emlékszel, mikor elszaladt innét. Azóta nem láttam a kertben.

- Ó, Anna már nagy lány! Ha látná, Ádám bácsi, milyen szép dolgokat varr, köt, himez! Egy esztendeig volt nevelőben.

Ádám mosolygott.

- Egy esztendeig!

- Többet tud azért, mint más, aki esztendőket járt. Látná a báránykát, mit nekem himezett. Hát még a *Netovább*-ot milyen szépen kivarrta! De nem mondja meg, hogy kinek csinálta. Azért én mégis tudom.

- Mondd meg hát, ha tudod.

- Találja ki!

E pillanatban lépett be a kert kapuján Anna.

- Miklós! Miklós! Gyere elé! Hamar, hamar!

Ugy tett, mintha Ádámot nem vette volna észre. Ádám elfogódva emelte meg kalapját. Láttam, hogy habozik: ne ugorják-e át a kerítésen. De mire fölkapaszkodott, Anna már eltűnt. Csak a hangját lehetett hallani. Valami népdalt énekelt. Egy-egy szó hátraverődött a kertbe. Köztük volt ez is: szerelem.

Szaladtam Anna után. Ádám ott állott a kerítésnél, mintha oda szögezték volna. Ugy tetszett nekem, hogy ő is dudol valamit mély, bánatos hangján. S úgy hallottam, az ő nótájában is benne volt e szó: szerelem!

- Mit beszéltél vele?

Ez volt Anna első kérdése.

Elmondtam szóról szóra.

- Azt hiszi, hogy haragszol rá. De én nem hiszem. Tudok, a mit tudok.

- Mit tudsz, te gyermek!

- Hát te mi vagy?

- Én már nagy lány vagyok!

Egy kicsit hetykén, negédesen mondta ezt. De aztán hirtelen elkomolyodott, kicsordult a könny a szeméből, s sirni kezdett keservesen.

- Miklósám, báránykám, jaj de fáj a szívem!

Ahhoz már én is elég nagy bárányka voltam, hogy tudjam, mért fáj az Anna szive.

S igazán nagyon fájhatott, mert mikor bementünk a szobába, régi teleirt irkákat szedett elé s azokat keresztül-kasul irta ezekkel a szavakkal: fáj a szívem, fáj! Csak egyet nem irt keresztül, azt, a mely elejétől végig egy névvel volt tele írva: Ádám, Ádám, Ádám... Vékony, hórihorgas betűkkel indult a név az első oldalon, szép, határozott vonású, gömbölyű betűkké kerekedtek, mire az utolsó oldalra megérkezének. Ott már egy pár szó is szegődött a névhez: Ádám, hol vagy?

Ártatlan kérdés, ugy-e? Isten szólítá így az első embert.

Az édes apánk gyönyörködve szemlélte a szép kerek betűket. Az édes anyánk is.

- Mégis jó volt nevelőbe járatni, - mondá az édes apánk.

- Lássá, lássa, - mosolygott az édes anyánk.

- A pap sem vet szebb betűket.

Az sem irná le szebben: Ádám, hol vagy?

IV. Anna, hol vagy?

Szegény öreg papunk, ő igazán nem tudta volna szebben leírni: Ádám, hol vagy. Nem is igen irt már, sem szépen, sem csunyán. Várta az órát csendes megadással, a mikor az Ur vissza-szólítja magához az ő hű szolgáját. Az iskolai vakációknak jobban örült, mint egy kis deák. De örültek a hivek is, mert vasárnaponkint hallhatták Benkő Ádámot.

»A mi papunkat.« Igy hívták már az öreg pap életében. S a jó öreg nem vette ezt zokon. Sokszor mondta a templom ajtaja előtt: örömmel fekszem koporsómba, tudván, hogy ez a jeles ifjú lesz en utódom.

- Szép beszéd, arany beszéd, - mondták a hivek. S megvigasztalták: ne féljen, tiszteletes uram, ha kigyelmed meghal, nem is lesz más papunk.

Ó, mintha látnám ma is, hogy megtelt a kicsi templom, mikor Benkő Ádám prédikált. Elindultak hazulról első harangszóra s mire összecsendült a két harang, ellepték a templom udvarát, a vén juharfa alját; annak a vén juharfának az alját, melyet nagyapó ültetett, a vén huszár. Széles karimájú kalapban, hosszú, zsinórtalan zekében, nehéz csizmában az öreg emberek; fekete kendővel fejkön az öreg asszonyok, kezökben egy kicsi keszkenő, egy-két szál rezeda, majoránna. A legények lájbisan, bokrétás kalappal. Szombat este kapta valamennyi a választottjától. A lányok egy fonatban leeresztett hajjal, a végében tarka pántlikák. A kezökben székfü, rózsza: ez is a legények kalapjába kerül, ha kijőnek a templomból.

Ihol jön - Benkő Ádám is. Vele az apja, anyja, az öcsce s az egész rokonság. Egy fejfel magaslik ki a többi közül. Ünnepies lassúsággal közeledik a templomhoz, köszönti a népeket »mind közönségesen«. Öreg asszonyok dicsérik az arany száját, a férfiak deli szép természetét.

- Ez megtölti a katedrát, - mondják utána.

- A hangjának kicsi a mi templomunk, atyafiak!

Mindezt azonban s még sok-sok szavát az áradozó hiveknek mintha nem is hallaná Benkő Ádám. Tévegeteg jár szét tekintete a gyülekezeten. Leolvasom arczáról a kérdést: Anna, hol vagy?

Anna ott ül már székeben. Belemerül imádságos könyvébe s csak akkor tekint föl félénken, piruló arczczal, mikor ő belép. Megérzi, hogy jön. Tekintetök találkozik egy pillanatra. Azt mondja mindkettőnek a tekintete: itt vagyok! itt vagyok!

Megtalálták egymást Istennek a házában. Csak a szó, az imádság, a prédikáció szavai szólnak a hiveknek. A lélek, a mi a szavakban van: az Annáé egyedül. Érzi ezt Anna, pedig föl sem veszi szemét többé az imádságos könyvről. De minden hang befuródik a szívébe. Érzi Ádám, hogy abban az imádságos könyvben az ő képe van lerajzolódva: azt nézi, nézi Anna, mig szeme könnybe borul. Ah, ha most leszállhatna a katedrából, oda mehetne Annához, s megfogván kezét szép gyöngén, oda vezethetné az Ur asztala elé: te az enyém, én a tied!

Én ezt olvastam ki Benkő Ádám ragyogó szeméből, átszellemülő arczából.

És Anna sirt. Nem tünt fel ez senkinek. Hiszen a prédikáció olyan szép volt, olyan megható. A sorsüldözte ifjuról szólt, ki egyedül, elhagyottan bolyong a pusztaságban, szerető szívekre nem találván. És im egyszerre meghasad az égbolt s hallja az égi szózatot: ne csüggedj, ifjú, menj csak előre, kövesd szívednek sugallatát s megtalálod a szerető szívet, mely megérti szenvedéseidet s búdban megvigasztal. És megtalálta...

Anna sirt. És Anna oly szép volt, hullatván könnyeit imádságos könyvébe. Ama kép fölé, mely a holt betükből rajzolódott, amelyet csak ő látott és az Isten.

Templom után szótlánul mendegéltünk hazafelé. Már a kapunk elé értünk, mikor Ádám egyszerre mellettünk termett.

- Anna! Miklós!

(Be jó, hogy én ott lábatlankodtam mindenütt, így könnyebben indulhatott a beszéd.)

Kezet nyújtott Annának, ki zavartan forgatta, tette-vette egyik kezéből a másba imádságos könyvét.

Szeliden, megindult hangon folytatá:

- Még mindig haragszik, Anna?

- Én?

S mintha a pajkos Anikóvá lett volna újra, nevetve tette hozzá. Csak addig haragudtam, míg haza szaladtam. Aztán elmúlt a haragom.

- Milyen nagy lány lett, mióta nem láttam.

- Tegnap óta?

- A mióta elszaladt. Sokszor vártam azóta, hátha eljön még.

- Ó, annak vége. Most már nem illenék. Tessék, jöjjön maga, Ádám bácsi!

- Ne hívjon Ádám bácsinak!

- Hát minek?

- Ádámnak.

- Ádám... suttogta magában Anna. De még nem merte hangosan, szemébe mondani.

Eközben önkéntelen megindultak befelé. Kint az udvaron állottak az öregek. Meg voltak lepődve a látogatáson. Ádám is elfogódva köszönt. Egy kicsit mintha reszketett volna a hangja, a mint »részt kívánt a könyörgésből«.

Szokás ez faluhelyen. A templomból jövő részt kíván a könyörgésből annak, aki nem volt a templomban. S az öregek nem voltak a templomban.

Az édes anyám nyájasan tessékelte be Ádámot. Az édes apámon látszott, hogy nincs kedvére a látogatás. Mindaketten egyet éreztek ki a váratlan látogatásból, de míg édes anyámnak kellemetes volt ez az érzés, édes apámat lehangolta. A mult keserősége s a jövő aggodalma nyíllalott át szívéen. Megkérdezte Ádámot tisztesség okáért: mikor lesz a papi vizsgája, de csakhamar kifordult a szobából s nyugtalanul járt-kelt az udvaron.

Bent napsugár játszadozott a kis szobában, komor felhő borongott az udvar fölött. De Ádám és Anna csak a napsugarat látták. Az asztal közepén egy kancsó virágból édes illat áradott szét a szobában. Anna kiválogatta a legszebbjét s feltűzte Ádámnak. Kedves véletlenségből a virágos-kancsó aljában feküdt a selyem szalag is.

- Ó de szép, ó de csinos, - mondá Ádám. Adj nekem.

Biztatta édes anyám: - Add oda, Anna.

S előszedte sorba mind, amit Anna a nevelőben varrott, kötött, himezett.

- Városon sem láttam szebbeket, - hízelt Ádám.

De én azt hiszem, legalább most azt hiszem: Annára értette ezt, nem a munkára.

- Add oda, lányom, azt a Netovábbot, - biztatta ismét az édes anyám.

- Szívesen, - mondá Anna ártatlanul.

S nem is volt e mondásban hamisság. Ha volt, nagyon ártatlan volt.

Mikor Ádám elbúcsuzott, az édes anyám aggódva tekintett ki az ablakon. Jött elé az udvaron édes apám lesütött fővel, elgondolkozva. Mintha beszélgetett volna is magában.

- Megint a Benkőkkel viaskodik, - mondá édes anyám olyan szomorú, csüggeteg hangon, hogy szegény Anna belésápadott.

V. A hamvadó parázs fellobban.

Az édes apám örökölte a Benkőkkel való viaskodást az apjától s régi irások tanuságtétele szerint, ez a viaskodás száz esztendővel ezelőtt indult egy leány miatt. Sajátos véletlen: Huszár Anna volt a leány neve. Huszár Anna híres szép leány volt a maga idejében s kezéért egy Huszár meg egy Benkő fiú vetélkedett. Mindakét fiú székelly huszár volt, deli szép legények, s Huszár Anna szive egyszer erre, másszor arra hajlott.

Közben jött a parancsolat: Induljatok, huszárok. Indulni kellett a francziára, kivel Ferencz császár hadakozék. Egyszerre indult a faluból Huszár István, Benkő Balázs. Egyszerre búcsuztak Huszár Annától.

Mondá Huszár István: Válassz, Anna, hadd tudjam, kit siratsz, engem-e vagy Benkő Balázst, ha a csatában elesünk.

Mondá Benkő Balázs: Én is azt akarom tudni, Anna.

Felelt Anna: Sem ezt, sem azt nem választom, azé leszek, amelyik visszakerül a háborúból.

- Hátha mindaketten visszakerülünk!

- Akkor egyiké sem leszek.

Összevillámlott a két legény tekintete. Az volt ebben a villámlásban: vagy én ott maradok, vagy te ott maradsz, pajtás. Ketten nem jövünk haza.

Az egész faluból ketten mentek háboruba huszárokúl. Nem is volt a faluban több huszár-család. Mert a régi világban a székelység három rendbe tartozott. Voltak primor-családok: a gazdagabbak, előkelőbbek, akik több lóval tartoztak kirukkolni, ha jött a parancsolat. Primipilusok: a lófőszékelyek, kik családonként tartoztak adni egy lovas katonát a császárnak. A familia vette a lovat, az egész fölszerelést. Ha az apa kiöregedett a katonaságból, fölváltotta a fia; ha fia nem volt, valamelyik attyafia. Ha a familia elszegényedett s nem telt lóra, fölszerelésre, degradálódott gyalogosnak. Ez volt a harmadik rend: a pixidáriusok rendje. Még ezután következtek a jobbágyok.

A Benkők és Huszárok ősidők óta a lovasrendhez tartoztak. S éltek nagy barátságban, békeségben, míg Huszár Anna meg nem zavarta a fejét egyszerre egy Benkő és egy Huszár fiunak.

Ott a háboruban aztán az a nem szokatlan dolog történt, hogy Huszár Istvánt egy golyó leütötte a lova hátáról. Nem sebesült meg halálosan, de ott maradt a csatatéren. A huszárokat megkergették a francziák: szaladt a lován Benkő Balázs is. Éppen Huszár István mellett vágatott el.

Kardjára támaszkodva, félig fekvő helyben ült István.

Patakzott melléből a vér.

- Ne hagyj itt, Balázs! - kiáltott a pajtása után.

Balázs visszafordult, egy kicsit habozni látszott, aztán megsarkantyuzta lovát s vágatott a többiek után. Huszár István ispotályba került, Balázs hazajutott épen, mellén medáliával. Istvánnak holt hírét hozták, elsiratták. Mikor két esztendő múlva hazakerült: Anna felesége volt Benkő Balázsnak.

Kitört a villongás a két familia közt. István megházasodott, de nem feledhette Annát. Azt hiszem, még inkább azt, hogy Balázs ott hagyta veszni. Ha István haza nem kerül, Benkő

Balázs és Huszár Anna boldogan élnek talán. Mert Anna valójában Balázst szerette. De Benkő Balázsnak nem volt többé nyugalma, s bár István megházasodott, féltette tőle Annát. Ivásnak adta magát s verte a feleségét. Még a harmadik nemzedékben is fenmaradt az emléke, hogy Benkő Balázs a karjára tekerte felesége hosszú fekete haját s úgy vonszolta végig az udvaron. S ma sem feledték el, hogy a szép Huszár Anna kutba ugrott s ott lelte halálát.

Tűz- és vízzé vált a két familia. Összetűztek ez időtől fogva minden kicsiségen. Régi írásból olvastam azt is, hogy a két familia apraja, nagyja kint a mezőn kelt véres viaskodásra egy barázda miatt. Kimentek, hogy igazságot tegyenek, de - fölfegyverkezve. A fegyverek közt *kard* is volt. Hiszen huszár volt valamennyi, aki csak embernyi-ember volt a két családban. Apám fiatal legény volt, akkor váltotta föl nagyapót a huszárságban. A Benkő Ádám apja nemkülönben. Jó pajtások voltak, már a mennyire lehetett a familiák gyűlölsége közt. De itt össze kellett mérni a kardjokat.

Ez párbaj volt, de segédek nélkül. Össze is kaszabolták egymást, de segédek nélkül.

Aztán évtizedeken át pihent a harcz. Csak úgy magukban viaskodtak. A lelkökben. Egy hajszálat nem tettek egymás útjába, de belül még mindig nem aludt ki a régi harag, gyűlölség hamvadó parázsa. Hamvadott, de tűz volt a magja.

Aznap este, mikor Benkő Ádám nálunk volt, indulatos szavak hallatszottak át nyersen, szaggatottan a szomszéd szobából.

Világosan, érthetően hallottuk Annával, ki dideregve bujt a vánkosa közé:

- Elég volt a familiából egy Huszár Anna!

VI. Maradj te vadvirág!

Minden más székely háznál nagy tisztességgnek vették volna Ádám látogatását: az édes apáknak elég volt, hogy a szunnyadó harag ismét lángra lobbanjon. Egyszerű, természetes eszével nem hitt abban, hogy Ádám, ha majd pap lesz, feleségül vegye Annát. S ez még inkább nyugtalanította. Míg édes anyám egészen természetesnek találta, hogy Anna majd papné lesz, édes apám, ki nem tudott szabadulni a mult emlékeitől, nem arra gondolt, hogy Annából papné lesz, hanem hogy felesége lesz egy Benkő fiúnak. Vagy ami még rosszabb: Ádám csak bolondítja Annát s azonközben elriogatja a háztól a becsületes szándékú gazdalegényeket. Talán meg is gyalázza...

Amilyen elfogulatlanul ismerte el édes apám nem egyszer, hogy amennyi Benkő, mind jó gazda: olyan elfogult volt irántok egyébként. Szavajárása volt: amennyi Benkő, mind rossz feleségtartó. Volt is ebben valami. Nemcsak olyan üres szójáték volt ez: »Benkő-mennykő.«

Hallgatag, csendes, első tekintetre szelid, de hirtelen fellobbanó, indulatos s haragjában senkit és semmit nem ismerő volt valamennyi Benkő. Nem szapora család, de fiú, leány mind remeklése a természetnek. Hatalmas, erős, szép alakok. A lányokban is több a férfias, mint a női vonás. Ha szükség volt, a leány épp úgy megfogta az ekeszarvát, mint a fiú. A Benkők soha sem évelődtek, ha fiú nem született. Fiuvá nevelték a leányt. S mert így nevelődtek a Benkő lányok, nehéz volt a dolga minden más családbéli leánynak, aki a Benkő familiába került. A ki hozzájuk nem keményedett, bizony nem volt annak kellemes az élete. Ám azért minden Benkő fiú akár tíz leányt kapott egy-egy ujjára.

Nem mondhatnám, hogy a jó mód, a testi erő és szépség elbizakodottá tett volna egyet is azok közül, a kiket én ismerék. Kötekedő, duhaj nem vala köztök. Olyan szépen, módosan nem tánczolt más legény, de csak tisztességes leányos házaknál ropták a tánczot. Kerülték a korcsmát. Minden kellék meg volt ebben a fajban, hogy nevelés, tanítás által a család valamelyik tagja a szó igaz értelmében *megnemesedjék*.

Ádámot az iskola valóban megnemesíté. Nagy kedvvel szavalta legjobb poétáinkat s maga is irogatott verseket, formában darabosokat, de minden sorában érzelmeinek tisztasága, lelkének, gondolkodásának nemessége tündökölt. Széles melle alatt gyöngéd szív dobogott s bár a kollégiumban hire volt nagy erejének, alig emlékszem, hogy valakire kezét emelt volna. Jó pajtás volt a kollégium falain belül, tréfára, diákcsinyekre könnyen hajló, de a kollégium falain kívül kerülte a duhajkodó diáktársaságokat. Mint nagydiáknak, kiből maholnap pap lesz, sűrű alkalma lett volna megfordulni leányos házaknál: szinte kerülni látszott az alkalmat.

Sokat évődtek emiatt vele.

- Ádám szerelmes.

Ádám pirulva tiltakozott.

- Hiába tagadod, tudunk, amit tudunk.

Megtalálták egy pár versét, mely Anna szépségét, jóságát magasztalá. A vadvirágét, mely a hegyek aljában, csendes völgy ölében nyílik, s melyet ha átültetne virágos kertbe, szépségével megszegyenitené a kert ápolt virágait. »De te csak maradj a hegyek aljában, csendes völgy ölében, édes szép virágom, hogy ne lásson, ne tudjon senki rólad, csak egyedül én!«

Ádám huszonnégy éves volt már s ma oly sok idő múlván is merném állítani, hogy igazi uri lánynyal még nem beszélt. Látott uri lányokat utcán, sétatéren, ablakban, de azt a világot, melyben élnek, csak könyvekből ismeré. Mindössze szegény kálvinista papok házánál fordult meg, mint legátus diák, s mert minden szegény papnak van legalább három leánya, válogathatott volna az ő jövő állásához való feleséget. De úgy találta, hogy ezek valamicskével többet tudnak, mint Anna, divatosan is öltözködnek, ha két-három évvel megkésve is a divattal, - de... hát ő csak Annát látta, kit, mikor piczike leányka volt, testvérjeként becézett; akinek a városból mindig hozott valami nyalánkságot, mit a kerítésen dobált át neki; Annát, kivel, ha szerét ejthette, már akkor is, mikor ő nagy diák volt s Anna sem volt baba, csak olyan szeleburdi leányocská, le-leült az öreg körtefa alá s olvasott neki szép verseket...

Ő maga is csak akkor vette észre, hogy Anna már leány, mikor a játék hevében megcsókolta s mikor ez a fityfiritty leány indulatosan ellökte magától.

Ez a csók rabúl ejtette Anna szívét, de rabúl ejtette Ádám szívét is.

Eddig csak legfönnebb meg-megvillant fejében néha: nem lehetetlen, hogy ez a leányka még az enyém lesz. Poétás lelkét néha tán megragadta egy szép, tetszetős gondolat is: ő lesz az, aki újra összeköti a két családot, megszünteti a száz esztendő haragot, gyűlölködést. Mint papnak, amugy is kötelessége a szeretet munkája. Nemcsak hirdetni fogja, de gyakorolja is majd, példát ad hiveinek s legfőképpen saját véreinek.

Ha Anikót Annává tette az a csók, Ádámot férfiuvá. Most már nemcsak azért akarta Annát feleségül, hogy e frigy által kibékítsen két családot, - akarta, mert szerette erős szerelemmel. Nem az okozott neki nyugtalanságot, hogy megmérhetetlen távolság van köztök a tudásban, műveltségben, hisz majd, majd... biztatta magát - magához neveli Annát. Az nyugtalanította, hogy mire bevonúl a parochiába, Anna talán felesége lesz valamelyik gazdalegénynek. Valaki, egy tudatlan mamlasz a porban megtalál egy fényes követ, melyről nem tudja, hogy gyémánt-e vagy értéktelen kavics. Ő tudja, hogy gyémánt, köszörületlen; de épp így drága neki. Talán legjobb is volna, ha úgy hagyná, amint van. Hátha más formában elvesziti becses tartalmát, lelkének üdeségét, amely megbüvölte őt?

- Maradj, maradj, Anna, az, ami vagy, csak az enyém maradj!

VII. Tavasza a nyárban.

Ádámmal nem ok nélkül incselkedtek a barátai. Az után a kerti jelenet után, málázásra amugy is hajlandó természete nagyot változott. Arcza ritkán derült föl, magába vonult, sokat, nagyon sokat olvasott, de nem figyelemmel. Komor, szótlan volt napokon keresztül s ha szabad ideje volt, menekült a városból, bebarangolt erdőt, mezőt czéltalan s késő este tért a vén kollégium falai közé.

Néha megkérdezett engem: kaptál levelet hazulról? Mit irnak? Én nem kapok levelet. Jó termés lesz?

- De kaptam. Rossz termés lesz, úgy írják. Májusban is havazott. Ádám bácsinak nem irták?

- Irták, nekem is irták, de már el is feledtem. Egyebet semmit sem irtak?

- Ó, még irták azt is, hogy egy juhunknak két báránya lett. Az egyiket Miklósnak nevezték el, a másikat Anikónak.

Észrevettem, hogy fülig pirul. Bizonyosan - gondoltam - még mindig röstelli, hogy Anna olyan csufosan ott hagyta a kertben.

- Jaj, Ádám bácsi, csak már otthon volnánk! Ugy szeretném látni azt a két bárányt!

Ádám mosolygott.

- Na azt én is nagyon szeretném látni!

Aztán ismét hirtelen szomorúra vált az arcza s úgy tetszett nekem, mintha könny csillogna nagy kék szemében.

Mint a nemes vad, mely kelepczébe kerül s vergelődik tehetetlenül, úgy vergelődék Ádám. Szeretett egy gyermekleányt, kinek még nem mondhatá, nem írhatá: szeretlek. A kitől nem csak a messzeség választja el most, de családjok haragja is; a ki gyermek volt még valójában, a mikor utólszor látta; nagy leány, mire újra látja őt, eligérve, eljegyezve talán...

Szinte ujjongott, mikor megtudta, hogy Anna - nevelőben van. Hogy Anna báránykát himezett nekem, s *Netovábbot* - valakinek.

Forró meleg nyár volt, mire hazaértünk falunkba, de Ádámnak tavasz, verőfényes, mosolygó tavasz volt a rekkenő, buzaérlelő nyár. Nem látta, nem vette észre, hogy édes apám megijedt a látogatásától: ő csak Annát látta, ki egy év alatt szépséges szép nagy leánynya serdült; kinek a keze reszketett az ő kezében; kinek olyan kevés szava volt, de úgy beszélt, olyan hangosan beszélt a szeme, az arcza, mondván: tied vagyok, tied.

S most, ha Anna nem a testvérem volna, de képzelt alak, megpróbálnám leírni azt a kedves szép jelenetet, midőn Ádám szerelmet vallott Annának. De ezzel a jelenettel adós maradok nektek, mert Ádám Annának sohasem vallott szerelmet, Sohasem mondta: Anna, én magát szeretem, hát maga szeret-e?

Pedig én, aki már regényeket kezdettem olvasni, nagyon szerettem volna tudni Annától, hogy miket mondott Ádám bácsi? Megvallotta-e s hogyan vallotta meg a szerelmét? Hát ő mit válaszolt? Sirt-e vagy nevetett?

Anna mindent elmondott nekem, s tudom, hogy semmit el nem hallgatott, de mind az, amit Benkő Ádám beszélt, egy regényben sem vala olvasható. Egyáltalán olyan keveset beszéltek, hogy az csupa csoda. Vasárnap délutánonként kísértáltunk a borviz-kuthoz: Ádám és Anna s

István, aki már serdülő legényecske volt és én s míg mi suhanczok módjára, hol versenyt szaladtunk, hol birkóztunk, nevettünk, daloltunk: Ádám és Anna kart-karba öltve, egymáshoz simulva mendegéltek.

A jelennel nem törődve rajzolták, színezték a jövőt. A régi papiház helyébe majd ujat építenek. Csak két-három szobája lesz, hogy hamar megtalálják egymást. A vén gyümölcsfák közé ültetnek ujat, almát, körtét, szilvát, de még barackfát is. Hátha megéri a barack is? Meg kell próbálni. A kicsi kert tele lesz rózsával. Ebből lesz a legtöbb, mert hogy kisült: mindkettőnek az a kedves virága. De szeretik a csukros szekfűvet is, különösen a fehérét. A rózsák körül csupa szekfű lesz.

- A templomban, az Ur asztalán egy szép virágkancsó lesz s az tele minden vasárnap virággal,
- mondá Anna. - Hadd legyen, a miben gyönyörködjék.

Mondá Ádám:

- Én csak *benned* gyönyörködöm ott is.

- Én meg magát nézem mindig, amikor a könyörgést mondja, amikor a Miatyánkot imádkozza s a mikor prédikál.

- Mondjad, hogy: téged nézlek!

- Ó, istenem, mit gondol! Hogy én magát tegezzem! Soha, soha!

- Akkor én is magázlak téged.

- Engem!

- Téged, téged. Ugy ahogy a nagy urak szokták: maga édes, maga kedves.

- Jaj de csunya! Szebb így: te édes, te kedves.

- Mondjad hát: te.

- Ó Ádám, várjon egy kicsit. Talán később. Talán egy esztendő múlva!

Nem tudta Ádámnak azt mondani: te. Ugy nézett föl arra a szép, komoly ifjura, mint egy Istenre. Szeretettel, imádattal, kedves félelemmel.

VIII. Ugy tetszik, derül az ég.

Ti azt hihetnétek, hogy az édes apánk komor, mogorva ember volt, makacs, hajthatatlan, szive szeretet, kedélye melegség nélkül való. Ti azt hihetnétek, hogy csöndes házunk a zsörtölődés, czivakodás tanyája lett Ádám első látogatása után.

Valóban, édes apám nem tudott könnyen feledni, de ha ki-kitört is lelkéből a benne lappangó harag, néha elég volt édes anyámnak egy szava, hogy szive lecsendesüljön s eltűnjenek rémlátomásai.

Minket, Annát és engem, - édesen emlékezem rája - bár nem kényeztetett el, szeretett gyöngéd szeretettel, egyszerű embereknel ritkán tapasztalható melegséggel.

Azt hiszem, nemcsak a maga gyermekét szerette bennünk, hanem a gyermeket is. A falubeli gyerekek Huszár apónak, később Huszár nagyapónak hívták. Ha végig ment az utcán, minden gyermek megkérdezte: hová megyen, Huszár nagyapó?

S Huszár nagyapónak mindig tele volt a zsebje almával, körtével, mogoróval s szeretettel osztogatta szét a gyermekeknek.

Esténként, mikor más ember fáradtan leheveredett, ő térdére vett minket s úgy vitt - Barassóba.

Gyi te lovam, Barassóba,
Mít hozzak én Anikónak, Miklóskának?
Csengőt, bongót a nyakukra,
Arany vesszőt a hátukra,
Gyi te lovam, gyi!

Mikor a versikének vége volt, szépen lefordított a térdéről s tettetett ijedtséggel kiabált:

- Hej, aki! Felborult a szekér! Segitsetek, atyafiak!

Abban a pillanatban már ismét a térdén voltunk s folyt tovább a játék, míg el nem álmosodtunk.

S a mesék, azok a szép mesék. És azok a vidám meg szomorú történetek a régi székely-huszárokról. Mikor vitték nagyapót a francziára s ment utána három falun keresztül keserves sirással a familia. Ő akkor ölbéli gyerek volt, és sirt ő is keservesen, mert nagyapó nem vitte magával a paripáján. Elmesélte, hogy nagyapó miért ette meg a kenyérnek a szenes haját is, úgy, ahogy a kemenczéből kivették. Mert öt napig nem evett egy falás kenyeret, mikor francziára volt. Akkor tett fogadást.

- Én is tettem fogadást, gyerekek.

- Mit, édes apám, mit?

- Hogy akárhány fiam lesz, mind taníttatom.

- Miért édes apám, miért?

- Mert én keveset tanultam s emiatt nem haladhattam a katonaságnál.

Kérdezte Anikó:

- Hát engem nem taníttat, édes apám?

Mondá az édes apám tréfásan:

- No arra nem tettem fogadást.

- Pedig én úgy szeretnék tanulni! - sóhajtott Anikó.

Talán ellenmondásnak tetszik, hogy én, kit urnak nevelt az apám s Anna, kiben nemcsak a hajlandóság volt meg, de erős becsvágy is, hogy több legyen egyszerű falusi asszonynál: nem irtóztunk a mezei munkától, de sőt inkább igazi kedvvel végeztünk mindent, ami gyenge erőnkől kitelt. Ez csak úgy lehetett, hogy mindenütt édes apánk oldalán voltunk. Ő kíváncssá tudta tenni a munkát. Kicsi sarlót csináltatott nekünk s kijelölt mindkettőnknek egy-egy keskeny buza-pázmát: majd meglátjuk, melyik aratja le hamarább. Csinos kis gereblyénk volt, melylyel öröm volt összehuzgálni a lekaszált füvet. Hát még mikor boglyát raktunk! Egy sugár, magas karót ütött édes apám a földbe s oda állított a karó mellé. S ahogy rakta kereken a szénát, ráléptünk, forogtunk körbe, a boglya nőtt, nőtt, mikor aztán lenyomtattuk hosszú nyirfa póznával, nehogy a szél elvigye a tetejét: édes apám kitárta nagy erős karját s mi a boglya tetejéről szépen lecsusztunk széles mellére!

Ádám éppen úgy nevelődött mint mi. Még teológus diák korában is versenyt dolgozott a napszámosokkal. Puha tenyérrel jött haza Enyedről, feltöredezettel ment vissza ősszel. Sokszor láttam, a mint kaszál a réten. Elöl állt a sorban, döltek a rendek kaszája nyomán és izzadtak utána a napszámosok. Ha esetleg utolsónak állott a sorban, akárhányszor kívágta a sorból az előtte lévőket.

A falusiak gyönyörűséggel, büszkén szemlélték ezt az erős, szép ifjut.

- Ilyen pap kell nekünk, ilyen! - mondogatták. - Meg tudja fogni a kasza nyelvét s tudja forgatni a bibliát is.

Hát még a mikor Ádámot és Annát együtt látták a réten! Mert Ádám, ha közelünkben dolgoztak, okkal-móddal szerét ejtette s hozzánk jött és segített nekünk. Anna kezében csak úgy lebbent a könnyű gereblye, alig látszott a földet érni, Ádám meg összerakta kicsi boglyába az összevert szénát.

Hiven emlékezem rá, hogy édes apám meg-megállott s gyönyörködve, tekintetét a szép páron felejtette.

S azt már nem lehetett megtiltani az embereknek, hogy ismét és ismét együtt látván Ádámot és Annát, ne áradozzanak.

- Ilyen papné kell nekünk.

- Ilyen bizony, nem is sleppes, kalapos dáma, a kivel még beszélni sem tudunk.

- Jó, jó, - morgolódott az édes apám, de nem haraggal, - ne járjon annyit a szájakok.

Az egész falu természetesnek találta, hogy Anna papné legyen. Ugy tetszett ez a gondolat, hogy zokon vették volna Ádámtól, ha valahonnét uri kisasszonyt hoz s ültet a papné székébe. Tetszett nekik erősen, hogy sem papért, sem papnéért nem kell a szomszédba menni. Talán éppen messze földre. Kitelik ebből a kicsi faluból minden.

S csudálatosnak tetsző dolgok történtek: az öreg Benkő s édes apám már meg-megállottak egy-két szóra. Ádám anyja s a mi édes anyánk, kik eddig csak hitvesi kötelességből voltak hidegek egymás iránt, fölmelegedtek. Olyan szépen elpanaszkodtak egymásnak a rosszul tejelő tehenekről, az ármányos tyukokról, melyek - csak félre kell nézni - már gyomlálnak a veteményes kertben. S aztán rá-rá fordult a szó Ádámról és Annára. Mit beszéltek, mit nem, én azt nem tudom, de gondolom, azzal végezték: bizony jó volna! Oh, csak úgy lenne!

Tisztult, derült az ég felettünk. Az édes apám nem viaskodott magában, nem viaskodott a Benkőkkel, ha Ádámot jönni látta. Lelkére megmagyarázhatatlan, jótékony hatást gyakorolt Ádám szelid, szerény megjelenése. Talán már Benkő Balázssra is talált mentséget, aki féltékenységével halálba kergetett egy Huszár Annát. De hát Benkő Balázs tanulatlan ember volt. Ádám pedig - pap. Szelid, mint egy leány.

- Istenem, istenem, csak meg ne csalatkoznám!

Anna nem szólt semmit. Hitt és bizott Ádámban, mint az Istenben.

...És tisztult, derült az ég felettünk. Egy felhőcske sem látszott már. Az isten is örülhetett a mi boldogságunknak.

IX. Ó, pardon!

A kocsiban ültünk: Ádám és én, indulóban voltunk Nagy-Enyedre. Anna kint állott a kapuban, még egyszer odaszaladt hozzám, megölelt, hevesen megcsókolt.

Forró meleg volt a csók, talán nem is nekem szólt. Könny ragyogott a szemében, de éreztem, hogy e könny sem szól énnékem. Nem búcsuzhatott Ádámtól szíve szerint, valamit dadogott, de én nem értettem, hogy mit. Ádám bizonyosan értette. Csak mikor a kocsi elindult, bátorodott neki s utánunk kiáltott: Ne felejtse, Ádám, küldjön könyveket!

- Dehogy felejtsem, dehogy felejtsem, - integetett vissza Ádám s megfordult százszor, míg Annát láthatá.

Visszafordult egyre a falu határán is. Ahol az ő házak kéménye. Mellette a mienk. Füstöl mind a kettő. Az ott a papi-ház. Annak nem füstöl a kéménye. Aztán eltűntek a házak, a kémények, a füst eloszlott a levegőégben s még csak a templom tornya volt látható.

- Isten veled, Isten veled, - suttopta Ádám.

Az út mentén sarjut kaszáltak a falusiak. Megállottak s hosszan, sokáig néztek utánunk. Széles karimájú kalapjokkal integettek felénk s hozzánk verődött egy-egy lelkes hang: Sok szerencsét! Hordozza az isten! Hozza vissza minél előbb!

Egres hidjánál még hallottuk a kaszapengést, a szellő utánunk hozta a száradó sarjú illatát. Fecske-madarak vonultak át nagy csapatban a rét felett: készülődtek ők is az utra. Ha ezektől üzeni lehetne vissza! Ha ezek meg tudnák mondani Annának még egyszer: dehogy felejtsem, dehogy felejtsem!

De im, eltűnt a templom tornya, nem hallatszik a kaszák pengése, elmaradt a szellő a sarjú illatával, elvonultak a fecskék... Ádám többet nem nézett vissza.

Keveset beszélt az egész uton. Tele volt a szíve, de nem volt akinek szóban kiöntse. Halkan dudolt magában, néha mintha verseket szavalt volna, de alig értettem egy szavát. Hanem azt már megértettem s meg is éreztem, mikor hirtelen megragadta a karomat, hogy följajdultam belé s mondá: Te, Miklós!

- Tessék, Ádám bácsi!

Nem szólt többet, csak annyit: te Miklós!

Most már tudom, mit hallgatott el. Azt, hogy: szeretném keblemre ölelni az egész világot. Szeretnék idősebb lenni két esztendővel. Akkor Anna enyém lesz, bizonyosan enyém!

Ahogy megérkeztünk Nagy-Enyedre, egy csomó könyvet vásárolt össze s küldötte Annának. Emlékezem, hogy csak egy regény volt benne: a *Fekete gyémántok*. A többi inkább iskolai könyv volt. A magyarok története, természetrajz, földrajz.

Anna kérte a könyveket, de Ádám küldött volna anélkül is. Anna tanulni akart, mielőtt még nem volt Ádámba szerelmes, most meg különösen érezte a szükségét, hogy az ábéabot kipótolja.

Megérezték talán mindketten, hogy lesz idő, mikor majd nem tudják, hogy mit beszéljenek egymással. Anna csak érezte, Ádám talán látta is világosan. Most a vadvirágot szereti Annában, de ha majd övé lesz, egészen az övé, akkor is majd szeretni fogja-e?

Tudom, bizonyosan tudom, hogy Ádámot e gondolat nyugtalanította. Távol volt Annától, nem látta szépséges szép arcát, egész valójának megkapó üdeségét, s míg látva, hallva őt, tudatlanságában is volt báj, varázs: távol tőle gyengült e varázs és erősödött lelkének nyugtalansága.

Szívében csak a vadvirág lakozott egyedül, de bántotta, hogy Anna nagy ákom-bákom betűkkel ír s rettentően kedves ortográfiai hibákkal. Hiszen csak haza menjen, előveszi Annát és írni tanítja!

Kellemetlenségei voltak a theológusokkal. Kiszivárgott szerelmének híre s tudták, hogy azok a nagy betűs levelek Annától jönnek. Ingerkedtek vele, izetlen megjegyzéseket tettek rá s éppen akkor léptem be egyszer a szobába, mikor Benkő Ádám fölemelte a kezét egy barátjára.

Meglátott engem s keze lehanyatlott. Azt mondta:

- Köszönd, hogy ez a fiú itt van.

Benkő Ádám erejének híre volt s többé nem vette észre senki azokat a nagybetűs leveleket. De Ádám szívébe befurakodott a keserűség. Bizalmatlanná, tartózkodóvá lett. Jobban fájt neki kollegáinak a hallgatása, mint eddig a tréfája, ingerkedése. Elpirult, valahányszor levél jött Annától. Később kiment az utcára s ott vette át Anna levelét.

Itt látta először, közvetlen közelből *Gere Ilonát*.

Éppen mellette haladt el, abban a pillanatban, melyben felbontotta a levelet. Sőt Ádámnak úgy tetszett, mintha egy villanó sugár rá is esett volna a levélre. Aligha nem Gere Ilona szemének a villanása volt. Zavarodtan, pirulva nézett föl s egy kicsit bambán a lányon feledte tekintetét. Aztán még nagyobb zavarban kalapot emelt, dadogva köszöntötte a leányt. A tanárának a leánya volt, a kivel sohasem találkozott, sohasem beszélt, a kiről azt hitte sokáig, ha ugyan gondolkozott erről, hogy elérhetetlen magasságban áll fölötte.

Ilona önkéntelen megállott egy futó pillantásra s fülig pirulva mondta: ó, pardon!

Tényleg, akaratlanul rápillantott a levélre, melyből messziről kiáltott e két szó: Édes Ádám!

Aztán napernyője mögé rejtve piruló arcát, csaknem szaladt hazáig.

Ádám pedig állott, mintha földbe gyökeredzett volna. Nézett a sugár termetű, szép szőke leány után, kit körülzsongott az arany ifjúság: megyei jegyzők, szolgabírák, földes uracskák s kiről senki sem gondolta, hogy valaha papné legyen.

Nézte, míg eltűnt alakja egy utcasarkon. S látta, hogy ott visszanéz a leány.

Vajjon ő rá nézett-e vissza?

Anna levelét szórakozottan olvasta végig.

Szörnyű nagyok voltak a betűk. Nagyobbak mint valaha.

Ő egész nap ezt a két szót hallotta: ó, pardon!

X. Egy dal.

Nem találta helyét a kollégiumban. Le-leült asztalához, levélírásba fogott, de sehogysem ment az írás. Fölkelt s nagy lépésekben mérte végig a szobát. Irni akart Annának, de mit? Leirta a megszólítást: édes Anna! S ennél tovább nem tudott haladni. Érezte, hogy bármit ír: hazugság lesz az első szótól az utolsóig. Ha megírná az igazat?... Hogyan írja meg, hogyan értesse meg azzal a vadvirággal, hogy az ő szerelme valóképen gyermekes ábránd volt, semmi egyéb. Hogy valóképpen ők nem egymásnak valók. Megvallja gyöngeségét, hogy az első uri leány, kinek csak a lehelletét érezte, kinek csak két szavát hallotta, képes volt megtántorítani szívét, akaratát?

Meg tudná-e magyarázni Annának e hirtelen változást? Nem tudná megmagyarázni. Anna csak annyit értene meg, hogy őt többé nem szereti, hogy most egy uri leányt szeret, a kinek finom a ruhája, finom a beszéde; a ki napernyővel védi arcza finomságát; a kinek a keze is finom, mert abban nem volt soha sarló, gereblye, mint az övében...

Anna ennyit megértene s talán - megszakadna a szíve. Mert Anna szereti őt, szereti nem közönséges szerelemmel. Anna több már a tudatlan leánynál. Több már, semhogy boldog lehessen egy sültparaszt oldalán, de hajh, kevesebb, semhogy egy művelt embert boldoggá tehessen. Ám odáig már elért, hogy a csalódás összezuzza szívét...

Nem, nem, ő Annával boldog lett volna, ha... ha meg nem látja ezt a leányt. Vagy ha látja is, de messziről. Ha közről látja is, csak ment volna el mellette közönyösen. Csak ne látta volna e leány piruló arczát; csak ne hallotta volna hangját; csak ne látta volna, hogy ez a lány visszanéz rá.

Ketté hasította a levelet s indult ki a városba. Azért ment, hogy háborgó lelkét lecsöndesítse, de a szíve ama ház felé vitte, ahol Gere Ilona lakik.

Ilona egyetlen leánya volt Gere Mózesnek, a theologia nagyérdemű professzorának. Az anyját már kis korában elvesztette s Ilona Kolozsvártn nevelődött egy nagynéninél. Alig egy esztendeje, hogy haza jött s azóta a csendes professzori ház megelevenedett. A városi fiatalság ezuttal nem szakadt pártokra, csak egy párt volt, mely azt hirdette, hogy a legszebb, legkedvesebb, a legműveltebb leány Gere Ilona. Hozzá: nem is volt szegény leány. Az édes anyjáról, ki megyebeli nemes leány volt, szép birtok maradt rá. Könnyen érthető hát, ha Ilonának a megyebeli nemes urfiak udvaroltak és a szegény theológus diákok messziről csodálták, nem is mertek közeledni feléje.

És ime Benkő Ádám, az egyszerű székely ember fia, a szegény theológus diák épp most halad el Gere Mózes háza előtt. Nem mer a házra nézni; de érzi, hogy Ilona az ablakban könyököl. Azt is érzi, hogy Ilona hirtelen visszahúzódik; és érzi, hogy az ő arcza lángba borul. Érzi, hogy ügyetlenül, ingadozva jár, bármennyire erőlködjek, hogy összeszedje magát s nyugodtan, biztos járással érjen az utcza kanyarulatához. Szeretne visszapillantani, csak úgy félszemmél, de nem mer. Hátha ott van ismét az ablakban? Pedig ott van. Hallja, hogy a zsalu nagyot zörren, félre csapódik. Aztán hallja, hogy azon az ablakon egy édes, dallamos hang száll ki s jön utána, kíséri őt, a mint bódultan támoanyag tovább...

Hallja az ének dallamát is, melyet lassan, mélán kísér zongorán valaki. Talán ő, bizonyosan ő.

Ismeri e dalt, ismeri! Sokszor dalolta ő is, de nem érezte meg eddig lelkét e dalnak. Most a szívébe markol. Megáll az utcza-sarkon, majd önkéntelenül visszafordul. Még mindig ezt a dalt hallja: »Marosszéki piros páris...«

Ebben a dalban van:

Zsellér vagy te, én meg székely,
De egünkre egy nap jó fel.
Egy eső hull a földünkre,
Mért lennék hát különb, mint te!

Vajjon neki szól e dal? Ó, ha neki szólna! Ha a nemes leány nem vetné meg a Benkő István fiát! A kicsi papi házat. Ha elég nagy lenne neki az a kicsi virágos kert...

De Anna! Anna! Hiszen oda ő nem vihet mást! Hiszen az a kicsi virágos kert már az Annáé. Hiszen a papné székében már ülni látja Annát az egész falu. Hiszen ő arról álmodozott, hogy az Anna menyasszonyi fátyola - fátyola leszen a multnak is. Hiszen még nemrég büszkévé, boldoggá tette a gondolat, hogy két család szivéből kiüzi a haragot, gyűlölséget s szeretettel termékenyíti meg.

Még egy év előtt azt hitte, hogy, ha igen szűk körben is, nagy, nemes missziót teljesít, a papi palásthoz méltót s lám, már most kicsinyli, meg is mosolyogja, a mit akkor fiatalos hevében nagynak, nemesnek, magasztosnak vélt.

Azért Anna levelére mégis válaszolt, még az este.

Azt írta:

Édes Anna!

Ne várjon tőlem levelet mostanában. Sokat kell tanulnom. Egy hét múlva lesz a papi vizsga. A könyveket olvassa-e? *Megérti-e*, a mit olvas? Miklós jól tanul. *Vele együtt* csókolja magát

Ádám.

Szegény Anna! Ő neki száz soros levél volt ez a pár sor is. Mert olvasta százszor, nem egyszer. Nevetett rajta, hogy Ádám magázza a levélben, most először. Nevetve válaszolt magában százszor is e kérdésre: megérti-e, amit olvas? - Hogyne érteném! Nevetett azon is, hogy velem együtt csókolja őt. Az egyik felől Miklós, a másik felől Ádám. Ó de jó!

Aztán önkéntelen összekulcsolódott a keze s gondolván a papi vizsgára, imádkozott: Édes jó Istenem, segéld meg őt!

XI. Jőjjön.

A papi vizsga valóban közeledett, de Ádám alig fogott könyvet a kezébe. Az igaz, hogy nem is volt rá szüksége. Első eminens volt mindig. A teológusok közt Ádám volt a legelső szónok s a professzorai váltig biztatták, hogy menjen majd külföldre. Kap stipendiumot s ha egy-két esztendő múlva visszajön, választhat a legjobb eklézsiákban.

De Ádám szerényen visszahuzódott. Nem megy külföldre, ő haza vágyik, az ő kicsi falujába. Ott megválasztják, ha nem is járt német akadémiákat. Kicsi az eklézsia, de lesz földje, csak győzze szántani. Pap és gazda lesz egy személyben. A szive oda volt nőve ahhoz a kis faluhoz, annak a földjéhez. Nem járt, az igaz, tovább Nagy-Enyednél, de nem is látott sehol oly szép erdőt, mezőt, mint a faluja határán. Ismerőse volt minden bokor, minden szegelet.

Nem ismert és nem akart ismerni ennél más világot. Vele született, vele nőtt elfogultsága az uri rend iránt, visszatartotta attól a néhány uri háztól is, hová beléphetett volna, ha másként nem, mint nevelő. De bár a legjobb diák volt s bár a professzorai mindig ajánlották, sohasem vállalkozott nevelősködéssre. Kapott hazulról annyi pénzt, a mennyire éppen szüksége volt s pajtásainak engedte át az uri házakat, hol vasárnaponként »nagy kalánnal« lehetett ebédelni. Érezte, hogy nem elég hajlékony, sima; nem elég könnyed, talán éppen nehézkes is a föllépése; félt, hogy nevetségessé válik, mint annyi sok pajtása, kikről valóságos adomakör kerengett. Poétás lelke vitte vissza a faluba, ellenállhatatlan erővel. Itt jól érezte magát a magaszőrű emberek közt. Itt, a hol mindenki szerette, nyájasan köszöntötte; itt, a hol ő volt az első, a legelső, a legnagyobb.

Ez volt Ádám, mielőtt Gere Ilonát látta. Daliás, szép, feltűnő szép ifjú, poétás lelkű, de csiszolatlan. Most keserű szemrehányásokat tett magának, amiért eddig visszahuzódott s kicsi falujánál nem akart ismerni más világot. Mit ér a kitűnő diplomája; mit ér, hogy ő a legjelesebb szónok; mit, hogy a nagy-enyedi templom megtelik, ha néha ő prédikál s dicsérik dallamosan csengő hangját, szónoki talentumát, ha világi külsőségekben fogyatékos! Bizonyos, hogy nevetségesen viselkednék, ha az a szerencse érhetné, hogy bevezessék Gere Mózes házába. Nem is tudná, mivel kezdje a beszédet.

- Kisasszony...

De hátha nem is így szólítják ma az uri leányokat.

Egy szó, egy ügyetlenség s kész a kudarcz.

Pedig neki azzal a leánynyal beszélni kell!... Ó, bár csak kinevetné. Az volna a legjobb. Szaladna haza a falujába. Szaladna Annához, aki nem neveti ki őt, nem: sirna, nevetne örömeiben.

De ha szeretné őt ez a leány! Ha szeretné őt Gere Ilona! Ez a finom, uri leány. Akinek olyan előkelő a tartása, a járása, minden mozdulata. Akinek a hangja édes, bódító zene... Ezt, ezt nem tudja kiüzni a szívéből. Ott van a hangja, a képe. Mosolyog büszkén, diadalmasan. S ott van az Annáé is, búsan, könnyezve, hervadozva.

Nehéz, fájdalmas sóhajtás szakadt föl melléből.

- Ó, édes vadvirágom!

Siratta Annát és siratta magát, a szive nyomoruságát. Bús sejtelem nehezedett lelkére. Két szív zuzódik össze: Annáé s az övé.

Menekülni akart s nem volt ahhoz való ereje. Meg-megindult, hogy elmegy a direktorhoz s jelentkezik: mégis elmegy külföldre. Ott elfeledi ezt a leányt, ezt az álmoképet.

S vette csakugyan a kalapját és indult. Szembe jött vele az iskola-szolga. Egy levelet adott át. A professzorja, Gere Mózes, hívta meg ebédre.

Még egy csomó levél volt a szolga kezében. A többi társának szolt, kik vele együtt tették le a papi vizsgálatot.

Lecsapta a kalapját, leült asztala mellé s tizszer is elolvasta azt a pár sort. Kereste a sorok között - Ilonát.

Gondolkozott. Gere Mózes sohasem hívta ebédre a tanítványait. S im a sorok közt, mintha integetett volna felé egy piczi kis kéz. Az Ilona keze.

Az ő műve ez!

Ujra meg újra nézte a levelet. Láta is már a sorok közt, az üresen maradt fehér lapon Ilona mosolygó arcát. Mintha hívta volna, biztatta volna: jere, jere, ne félj!

Nagy erős izgalmban észre sem vette sokáig, hogy legalul, a levél sarkán, iczi-piczi, alig látható betűkkel e szó van írva: *jőjjön!*

Tehát nem csalódott! Nem lázas képzelődés, de valóság, édes valóság, hogy Ilona hívja őt, őt, egyedül őt. A többi csak keret. Nem hivathatta egyedül őt, meghivatta a többit is. Kedves, édes furfangja egy szerelmes leány szívének!

Izgatottan, hangos szivdobogással szaladgált a szobában. Megnézte százszor: ott van-e, nem tűnt-e el az a szó, mely őt egyszerre az égbe emelte. Nem, nem, ott van. Nőnek a vonások, erősödnek s már az egész oldalon nem lát egyebet, csak ezt a szót: *jőjjön.*

Meg-megcsókolta a levelet, aztán eltette, újra elővette s újra csókolta azt a szót, mindig azt a szót.

Nem hallotta a bús sóhaj, mely messze, messze tájról indult s fáradtan, elhalón lebbent be a nyitott ablakon...

Az Anna sóhajta volt.

XII. Levél Annától.

Mikor egy kicsit lecsendesült, rajta kapta magát, hogy egyre kezébe veszi a kis kézi tükrét. Ugy találta, hogy a nyakkendője szinehagyott s hozzá roppant ügyetlenül van megkötve. Sietett ki a városba, hogy hirtelen fölszerelje magát apró pipere-dolgokkal. Életében ez volt az első eset, hogy tetszeni akart. Annának szép volt szinehagyott nyakkendővel is, az volt nyakkendő nélkül is. Anna nem botránkozott meg, ha kint a réten, oda szegődött hozzá, segíteni a szénagyűjtésben s munkaközben ledobta magáról a kabátot, a mellényt.

Szerette volna elüzni Anna képét, bár egy napra, egy éjre s ím, amint az új nyakkendőt próbálgatta, hogy tessék majd Ilonának, folyton az Anna arczát látta, az Anna lemondó, szomorú arczát.

Késő este feküdt le, de szemét hiába hunyta le, nem jött reá álom, nem hagyta aludni - Anna. Mintha hallaná panaszos hangját is.

- Tudhattad volna, hogy nem vagyok hozzád való. Te tudós vagy, én tudatlan vagyok. Könnyű volt megejtened a szívemet. Most mi lesz velem?

- Nem gondoltam erre, Anna. Higgy nekem, nem gondoltam. Szeretlek most is, de egymásé nem lehetünk. Nem lennél boldog velem. Én sem. Közénk furakodik egy leánynak a képe. Aki nem szebb nálad, de...

Ah, csak már beszélhetne azzal a leánynyal!

Bágyadtan, rosszkedvűen kelt föl reggel. A nap beragyogott az ablakán, hivta, küldötte: Menj ki a szabadba.

Érezte, hogy Annától levele jön s úgy félt ettől a levéltől. Csak ma ne jöjjön. Csak estig ne jöjjön! Sietett ki a szobából, hogy itthon ne találja a postás. De mikor éppen indulóban volt, rányitott. Mosolyogva adta át azt az ismerős, nagy betűs levelet.

- Levél hazulról, tiszteletes uram. Hoztam kettőt, nem is egyet.

Annától jött az egyik, az öreg Benkőtől a másik.

Mindakettő nagy betűs levél volt. Oda írva kívül: *szeretettel*.

Reszketett a keze, alig tudta felbontani. Az apjáét bontotta fel előbb. Az volt abban a levélben: Áldassék az Ur Istennek szent neve, aki megsegéjtett téged, fiam. Nagy szívbeli örömmel olvasók, hogy a papi egzámént dicsőségesen kiállottad. Jere haza, fiam, nagy szükség van reád. Az öreg pap annyira elbetegesedett, hogy vasárnap is a mest'uram prédikál. Azt mondják a doktorok, egy hetet ha él még. A nép csak téged akar papjának, de én azért nem kívánom a tiszteletes úr halálát.

Áldott jó ember volt mindig, légy az te is. Jelentsd meg írásoddal, hogy mikorra várhatunk.

Hogy őt mikorra várhatják... Mit válaszoljon? Miért nem mehet? Megírja, hogy nem akar pap lenni a falujában? Hogy megy tovább, megy külső országba? Hogy neki nem elég az a kicsi eklézsia? Megszomorítsa, megkeserítse a szüleit, az atyafiait, a falu népét?

Annára nem is mert gondolni. Az ő levelét föl sem merte bontani. Fölbontatlanul vitte magával, ki a városba, ki a rétre. De hiába nem bontotta fel: ismerte a tartalmát. El tudta volna mondani szóról-szóra, mi van benne. Tüzként égette mellét ez a levél. S bár egész lelkével ott akart lenni már előre Gere Ilonáéknál, ez a levél nem engedte. Bele-belekezdedt, hogy előre megrajzolja a mai napnak a lefolyását; szavakat keresett, füzött össze, melyekkel majd

üdvözlí Ilonát; készítette magát a feleletre, ha Ilona célzást tesz arra a nagy betűs levélre: mit mondjon, kitől kapta? Testvérétől? Rokonától? Vagy megmondja a valóságot?

Semmiben sem tudott megállapodni, az előre rajzolt képek összezavarodtak, mielőtt képekké lettek volna: Anna láthatatlan keze belékontárkodott s akkor húzta keresztül egy-egy széles vonással, mikor a kép formálódni kezdett.

Szinte haraggal nyult a zsebébe s elővette a levelet. Föl kellett hogy bontsa, el kellett hogy olvassa. Megállapodott egy vadkörtefa alatt. Ugy hasonlított ez a fa az ő körtefájokra, mely ott áll a kert közepén és melynek tövében annyiszor szavalta régen:

Szabadság, szerelem:
E kettő kell nekem...

A szerelem megvan, de hol a szabadság? Amaz lenyűgözte emezt.

Könnyek tolultak a szemébe. Fájt a szíve, mintha egy láthatatlan kéz szorongatta volna. Mért kellett neki elhagyni azt az öreg körtefát, melynek árnyékában boldog volt? Mért nem maradt szántóvető embernek, a ki hullatja véres verejtékét, de nem szenved lelki nyomorúságban? Mert nagynak, végetlen nagynak érezte az ő lelki nyomorúságát. Hogy az ő erős testében ily gyöngö, ingadozó lélek lakozzék!

- Gyáva vagy, gyáva! - hallotta a belső szózatot.

Most már szükségét, erős szükségét érezte annak, hogy elolvassa az Anna levelét. Azt hitte, hogy, ha el nem olvasná, meg kellene saját magát vetnie.

Fölbontotta és olvasta:

»Édes Ádám!

Jaj milyen rossz álmom volt vasárnapra virradó éjszaka. Azt álmodtam, hogy megbukott a papi egzámenen. Pedig én lefektemben, fölkeltemben, mindig imádkoztam, mióta maga elment.

Szaladtam reggel az édes apjáékhoz. Kérdeztem: jött-e levél Ádámtól, mert nekem két hete, hogy nem irt. Jött, aranyom, - mondta az édes anyja s írta levelében, hogy megvolt az egzámen s ő kapta a legszebb bizonyítványt... Hát akkor jól mondta az édesanyám, hogy álom s esős idő.

Istenem, úgy sirtam örömemben, mint a záporosó. Sirt az édes anyja is, de még az édes apja is.

Ó Ádám, Ádám, hát nekem mért nem írta meg? Jól van, jól, első az édes apja. Az öreg pap erősen beteg s magát mind várják a népek. Azt mondják, ha nem jő magától, utána mennek s úgy hozzák haza, mert az is volna a tisztesség, habár még nem is pap, de az lesz. Bárcsak jőne minél előbb, de ha nem jön, én várok magára, Ádám, a világ végéig is. A könyveket már sokszor elolvastam, legtöbbször a Fekete gyémántokat, mert az igen szép s azon sokat is sirtam. Hozza haza Miklóst is. Eleget tanulhatott már ő is. Vettem neki egy szivarszipkát annak az emlékére, hogy nagy diák lett, de ne szóljon neki.«

Olvasta újra meg újra a levelet, mignem összezavarodtak a sorok, a betűk.

Ádám sirt. Megkönnyebbültni érezte szívét. Vigasztalta magát, hátha az ő álma is csak egy rossz álom volt, mint az Annáé. Hízeltget neki a gondolat, hátha szerelmes lenne ő belé az a másik leány is, de ő elég erős lesz ellentállani s mégis csak azt a vadvirágot tüzi a keblére.

Bátran, büszkén indult vissza a városba. Délre járt az idő. Egyenest a Gere Mózes házának tartott. Nem csatlakozott a kollegáihoz: elég erősnek, bátornak érezte magát, hogy egyedül lépjen be.

A kollegái már ott voltak mind. Az udvaron egy cseléd fogadta s hátrakalauzolta a kertbe. Ott volt felterítve. Ott látta messziről Gere Ilonát, a mint tett-vett, csinosított az asztalon, segédkeztén neki a fiatal tiszteletesek. Aranyos szőke hajába egy lángvörös rózsza volt tűzve. Mintha érezte volna az illatát. S közeledvén a társasághoz, Ilona az öreg ur karjába fűzte a karját s úgy ment Ádám elé egy pár lépést, nevető, mosolygó arczczal.

Mondta az öreg úr:

- Benkő Ádám - leányom, Ilona.

- Ó én már ismerem önt, - mondá Ilona s kezet nyújtott neki.

Mindaketten elpirultak egy kicsit. Ádám jobban, mint Ilona. S reszketett a keze mindakettőnek. Erősebben az Ádámé, mint az Ilonáé.

XIII. Válasz egy kérdésben.

Ilona kész háziasszonyként mutatta be magát. Ádámot azzal tüntette ki, hogy jobb keze felől ültette, de ez a fiatal tiszteleteseknek nem tűnt fel. Ádám volt az első eminens, megillette ez a hely. Egyébként Ilona egyformán kedves volt valamennyi ifjuhoz. Legalább ők azt hitték. De Ádám érezte, hogy itt csak ő, egyedül ő az igazán kedves vendég.

Közönyösnek látszó dolgokról kérdezősködött tőle, de minden kérdésnek volt valami rejtett célzata.

- Szép az ön faluja?
- Igaz, hogy a falujába megy papnak?
- Miért nem megy külföldre?
- Élnek a szülei?
- Van ott intelligencia?

Ehhez hasonlatos kérdésekkel a többihez is fordult. Valóságos cercle-t tartott, akárcsak egy püspökné a tisztelegő papok közt. De olyan kedvesen, olyan bájosan kérdezte ki őket, hogy ebéd végén valamennyi szerelmes volt bele.

Meg-meglökték egymást a leendő papok: te, milyen leány!

Ádám nem lökdöste a szomszédját. Hallgatag volt, csak ha kérdezték, felelt. Szeme rajta feledkezett ezen a ragyogó szép lányon, aki gráciával majszolta a csirkeszárnyat s közbe-közbe felrázta őt méltóságából édes, megbüvölő hangon: egyék már Benkő. Jaj, de keveset eszik!

- Csak már vége lenne az ebédnek, - fohászkodott magában Benkő Ádám.

Inni is alig ivott. A többieket már hangos kedvre tüzelte a pompás erdélyi rizling. Ádám méltóan, szórakozottan forgatta poharát.

Arcza valósággal földerült, meglevenedett, mikor Ilona jelt adott és az asztaltól fölkelhettek.

Ebéd után az öreg úr a gyümölcsfáit mutogatta s ékes prelekcziókat tartott egyik-másik fának a természetéről, nevezetesebb tulajdonságairól.

Ilona a virágaira volt büszke. Egy kedvező pillanatban félreállt a társaságtól, egy rózsafához lejtett s mert csak Ádám nézett utána, - hogy éppen Ádám nézett utána! - intett neki: jöjjön csak!

Ó, édes, boldogságos pillanat! Ott lehetett mellette, vele, egyedül vele. Egész valója megreszketett a gyönyörűségtől, attól a szótól, mely kíséri tegnap óta: jöjjön!

- Ugy-e szép ez a rózsza? Vörös mint a tüzláng. Bódit az illata.
- Ó de szép! De szebb, amelyik a hajában van.
- A párja ennek. Nem látja a helyét? Éppen innét szakítottam le.

Hirtelen, gyors elhatározással leszakította a rózsát, s még gyorsabban levette a másikat a hajából.

- Tegye el.

A másikat meg feltűzte a hajába.

Ádám zavartan babrált a rózsá szirmain.

- Ó, kisasszony...

- Feltűzzem?

- Kisasszony...

- Fél talán, hogy feltűnik? Eh, adok majd a többinek is.

- De azok nem lesznek oly szépek, úgy-e? - bátorodott neki Ádám.

- Majd meglátjuk, - incselkedett Ilona. - Talán még szebbek!

- Nem, nem!

- Tudja, - fordította másra a beszédet, miközben a rózsát feltűzte Ádámnak - tudja, hol láttam magát először?

Ádám arcza lángba borult.

- Ó, nem az utcán! Persze maga arra gondol, mikor az utcán maga mellett elszurrantam. Igazán nem tehettem róla, hogy rápillantottam a levelére. Az atyjától kapta? Vagy a testvérétől?

- A testvéremtől! - hagyta rá Ádám.

Mintha egy mázsás teher esett volna le a szívéről, hogy Ilona ezt a szót a szájába adta. Meg is ismételte: A testvéremtől, az István öcsémtől.

De Ilonát István nem látszott érdekelni. Visszatért ahhoz a kérdéshez: Tudja, hol láttam magát először? No, találja ki.

- Hát nem az utcán?

- Ó nem.

- Akkor talán a templomban?

- Ott, ott, a templomban. Maga persze nem láthatott engem. Meghúzódtam az utolsó padban s úgy hallgattam a prédikációját. Ó de szépen prédikál!

- Az édes atyjától tanultam, kisasszony.

- Csak ne szerénykedjék. Hát a hangja! Olyan mint a zene.

- Az meg Isten ajándéka.

- Egyszer erős, másszor lágy, szinte suttogó!

- Mind az Isten ajándéka.

- Ej, de kenetteljes.

- Pap leszek, kisasszony.

- Pap... pap... De miért nem megy külföldre? - kérdezte hirtelen. - Hisz lehetne magából városi pap. A hol megértik, méltányolják.

- Haza kell mennem, kisasszony.

- Kell!

- Kell... De...

- De?

- Most már nem tudom, mi lesz velem!

S olyan erős, mély fájdalommal mondta ezt, hogy Ilona elsápadt belé.

Sápadt volt az Ádám arcza is.

- Mi lelte? Olyan sápadt!

- Ön is, kisasszony, - mondta Ádám, most már egy kicsit nyugodtabban. A hangja reszketett, de egyszerre nekipirult az arcza, s feledve, hogy meghallhatják minden szavát, feledve, hogy tán rajta van az egész társaság szeme, megragadta a leány kezét.

- Nem, kisasszony, most már nem tudom, mi lesz velem. Nem megyek sem haza, sem idegenbe, mert itt akarok maradni, hogy láthassam önt!

- Benkő!

Ijedten rántotta ki kezét Ádám kezéből.

- Jöjjön vissza a társasághoz, már figyelnek ránk.

S mintha semmi sem történt volna, hangosan kérdezte: hányan is vannak?

Hamarosan leszakított annyi rózsát, a hányan voltak s nevető arczczal sietett vissza a társasághoz. Ádám követte szótlanul.

- Tessék, urak, tessék, ezek az én rózsáim. Én ültettem, én ápoltam, úgy-e szépek?

De milyen szépek voltak! A papocskák áradozva lökdösték egymást: milyen leány! milyen leány!

Aztán besétáltak a lakásba, hol Ilonának közkívánatra zongorázni kellett.

- Melyik nótát játszam?

- A legkedvesebb nótáját, - kérte egyik.

Ilona leült, szeme végig szaladt a társaságon, egy pillanatra találkozott az Ádám szemével s rákezdedte:

Marosszéki piros páris...

A papok halkán kísérték a mélabús nótát. Ádám nem dalolt. Oda állott a zongora mellé s le nem vette szemét a finom fehér kezeckéről. Ilona föl-fölnézett rá s szemében ott volt a kérdés: meg vagy elégedve a válaszzal?...

XIV. A nagytiszteletű professzor úr.

Alkonyodott már, a mikor a papok eltávoztak. Ilona kihajolt az ablakba: kábult volt, olyan jól esett a hús levegő. Láta, a mint az utca sarkán befordult a jókedvű társaság, a szellő visszalebbentett egy-egy szót. Mintha hallotta volna ezt is: te Ádám, milyen leány! Vajjon mit mondott Ádám? Az Ádám hangját nem hallotta. Mély, hosszantartó sóhajtás tört ki kebléből. Jóleső, édes fájdalmat érzett: a szerelmes sziv édes fájdalma volt ez. Kezével végigsimogatta homlokát, mintha ébredezne egy zavaros álomból, melynek részeit most rakosgatja össze s újra meg újra kitört kebléből az édesbús sóhaj: ah, Istenem, Istenem!

Nem vette észre, hogy apja ott áll a háta mögött. Rémülten rezzent föl, mikor az öreg ember gyöngéden a vállára tette a kezét.

- Ilona, mi bajod?

- Édes apám!

Megremegett egész valójában, szemei könnybe borultak s zokogva dült apja kebelére.

- Ilona! Mi lelt?

- Ó apám, apám!

- Beteg vagy?

- Az vagyok, az...

Az öreg ember gyöngéden, szeretettel karolta át a leányt, leültette a pamlagra, leült ő is s kezét kezébe fogva, sokáig szótlánul nézett a szemébe. Végig simogatta a leány homlokát: forró meleg volt.

- Egy kis lázad van, gyermekem. Feküdj le. Elhivatom az orvost.

- Ne! ne! - tiltakozott Ilona. - Már semmi bajom, édes apám.

- Semmi bajod... Neked titkod van, Ilona. Valamit rejtegetsz előttem. Szegény gyermek! Nincs anyád, akinek kitárd a szivedet. Mert én csak apa vagyok, úgy-e? - tette hozzá az öreg ember keserűséggel.

- Édes apám, ne kinozz! Lehet-e anya gyöngédebb, mint te vagy!

- S lám, mégis titkolódsz, - fogta most enyelgőre Gere Mózes. - No beszélj, szerelmesek vagyunk, úgy-e? Itt akarod hagyni ezt a csunya öreg embert...

- Soha! soha!

- Na, na. Egyszer itt hagysz mégis. Hanem én ki fogok ám rajtad: utánad megyek!

- Bárhová? - kérdezte hirtelen s különös hangnyomattal a leány.

- Bárhová? Remélem, - szólt kissé megütődve az öreg ember - oly helyre mégy, ahová követhetlek.

A leány lehajtotta fejét s viaskodni látszott magában. Aztán fölkel, föl s alá járt a szobában s mintha már szóval is elmondta volna, amit magában elgondolt s választ is kapott volna rá, egyszerre csak megállt az apja előtt.

- Nos, édes apám, ahová én megyek, eljöhetsz te is.

- Már azt is tudod, hová mégy?

- Azaz hogy - ahová ő visz!

- S ki az az ő, kisasszony? Szabad nekem tudnom?

Ilona megállt a szoba közepén s emelt hangon, némi páthosszal mondta:

- Benkő Ádám.

Gere Mózes meglepődve kelt föl a pamlagról, s mintha nem értette volna jól a nevet, újra kérdezte:

- Ki?

- Benkő Ádám, - felelt a lány nyugodtan.

- Benkő Ádám!

Ilona csodálkozva nézett az apjára.

- Igen, Benkő Ádám. Talán nem méltó a szerelmemre? Tudsz valamit róla? Nem derék ember? Nem művelt ember?

Gyorsan, szinte hadarva szegezte apjának e kérdéseket.

- De, lányom! Tudod-e, hogy Benkő Ádám haza megy a falujába papnak? Messze innét, az Isten háta mögé. Ott eltemetkezik. Eltemet téged is. Én nem lehetek közeledben. Te elmegy, én nem látlak többé soha. Ó, Istenem!

- Egy szavamba kerül, - mondá büszkén a lány - s Ádám nem megy haza a falujába. Elmegy majd egy évre, kettőre külföldi egyetemre. Én bírok várni. Várok reá. S ha majd visszajön, lehet belőle akár kolozsvári pap. Ó, meglátod, apám, nem lesz több olyan pap Erdélyben. Volt-e még több ilyen tanítványod? Mondjad, apám, volt-e? Ha beszél, szívbe nyilallik minden szava. Az én szívemhez még nem beszélt így pap!

- A te szivedhez...

- Te azt hiszed, csak az én szívemhez. A másokéhoz is. Nem bánom én, ha kicsi falusi templomban hallom is, csak őt halljam! De, ne félj apám, a te kedvedért, nem rejtőzöm el vele. Bár azt szeretném, azt!

- Gyermekek-beszéd. Bolond idealizmus.

- Nevezd akárminek, édes apám, én szeretem Ádámot s követem bárhová.

- Szép, szép, de vajjon visz-e Ádám? Bizonyos vagy benne, hogy ilyen bolond módra szeret ő is téged? Hisz mindössze egyszer beszéltél vele. Ha csak tudtomon kívül...

- Apám, ne folytasd! Ma beszéltem vele először, s nem vallott szerelmet, legalább úgy nem! De tudom, hogy szeret!

- Mely bizonyosság! - sóhajtott fel az öreg ember keserűen. - És ha csalódot?

Ilona egy szóval sem tiltakozott e föltevés ellen. Könnye felszáradt, arcza, szeme mosolygott, nevetett s egyszerre csak azon vette észre magát a nagytiszteletű professzor ur, hogy az ő kedves kis »eleven ördöge« ott csüng a nyakán, öleli, csókolja, hizelkedve czirógatja s kedves leczkértető hangon duruzsol a fülébe: ó, ó, édes apuskám, te, te, hogy ilyet kérdezhetsz. Na, na, eredj a kaszinóba.

Alig tudott kiszabadulni a nagytiszteletű professzor úr az eleven ördög karjai közül.

- Hát ereszszt már na, hadd megyek a kaszinóba.

XV. Meghal az öreg pap.

Ádámot telegramm várta a lakásán. Reszkető kézzel bontotta föl: tudta, mi van benne. Meghalt az öreg pap, jere haza.

Az volt benne, igen: meghalt az öreg pap. Jere haza. Ha lehet, a temetésre.

Kiejtette kezéből a telegrammot s mintha bunkós bottal fejbe ütötték volna, szédülten rogyott le a székre s fejét kezébe temetve, hosszú ideig szótlanul borult az asztala fölé.

Ijedten szaladtak hozzá a kollégái.

- Ádám! Meghalt valakid?

- Meg, - nyögte Ádám keserves, mély fájdalommal. - Meg.

Elképedve olvasták a telegrammot és néztek Ádámra.

- De hiszen az öreg pap halt meg. Rokonod volt?

- Nem.

- Hát mért veszed úgy a szivedre? Örülj, hogy mindjárt eklézsiát kapsz. Ki tudja, mikor kapunk mi?

- Nektek adom, - mondá Ádám csaknem durva hangon. - Foglaljátok el!

- Megbolondultál?

- Meg, meg!

S kirohant a szobából. Egész este czéltalanul csatangolt a városban. De azért egyre ott találta magát a Gere Ilona ablaka alatt.

- Ő alszik nyugodtan, édesen, sejtelve sincs az én lelkemnek nagy nyomoruságáról! - suttogetta magában s lázas fejét oda nyomta a hideg ablakhoz. Attól félt, hogy szétszakad a feje, megörül még ez éjen.

Haza menjen? Akkor örökre elvesztette Ilonát. Ne menjen? Akkor összetörte egy ártatlan leány szívét. S pedig nem tud hazamenni. Enélkül a leány nélkül ő nem él s azt a másikat, akár veszi feleségül, akár nem: megcsalta gyalázatosan.

Most már mindegy, ha kaczerkodott is vele Gere Ilona. Övé a szive, lelke, mindene. Ha Ilona játékot üzött vele, akkor is veszve van. Többé az Anna szemébe nem nézhet. S ha szereti, igazán szereti? Haza, az ő falujába nem viheti. Hiszen mehet máshová papnak! És ha elmegy a világ végére! Oda is kísérni fogja Anna szomorú, szemrehányó arcza.

S mégis, mégis, csak ez az egy menedéke van.

Gondolt még egy másik menedékre is, de ettől hideg borzongás futott végig a testén.

A sir, a sir!

De ő élni akar! Hisz oly fiatal, erős, szép! S meghaljon most, mikor mennyországot ígér neki egy szépséges szép leány, aki nem, nem bolondítja őt! Miért éppen őt?

De hisz holnap, még holnap megtudhatja a valót. Többé nem az a bátortalan, félénk diák, aki volt. Oda lép Ilona elé bátran s megmondja: Kisasszony, búcsuzni jöttem. Megyek haza, hívnak. De én szeretem önt s csak egy szavába kerül, hogy itt maradjak vagy menjek oda,

ahová rendeli. Akarja, hogy külföldre menjek? Elmegyek. De mondja, hogy: szeret. Mondja, hogy másnak kezét nem adja.

De ha azt mondja: menjen haza? Oda is elmegyek magával!

Ó, csak ezt ne! Csak ezt ne! Mit mondjon neki? Hogy csak oda ne, csak oda ne s miért ne?

S ha azt mondaná: sehová se megyek magával! Akkor is mehet-e ő már haza? Tudná-e feledni őt?

Nem, nem, mindenüvé, csak haza nem. Mikor ő haza indul, meg is rendelheti a koporsaját. A halálba indult, az elkerülhetetlen halálba...

Éjfélután került vissza a lakására. Lefeküdt, de szemére nem jött álom. Reggel úgy kelt föl, ahogy lefeküdt. Nem szólt senkihez, de feltűnő gondossággal végezte az öltözködést. A tegnapi rózsák fonnyadozottak, de azért feltűzte. Egész délelőtt sétált a szobában föl s alá. Alig vette észre, mikor beléptem.

- Hallom, hogy meghalt a pap.

- Meg.

- Mikor megy haza?

Zavartan, szórakozottan felelt:

- Azt most még nem tudom.

- Annától is jött levél.

Megállt, mintha földbe gyökeredzett volna a lába s mereven nézett reám.

- Mit ír?

- Irja, hogy jól vannak s várnak haza mind a kettőnket.

- Majd este én is írok neki.

- Ádám bácsi mintha beteg volna.

Kapva kapott szegény a szavamon.

- Igazán beteg vagyok. Pár nap óta nem tudom, mi van velem. A fejem majd szétszakad. El is megyek, olyan meleg van ebben a szobában. Nem érzed?

- Anna levelét nem olvassa el?

- Majd este, este. Tedd el.

Ment ki az utcára. Sokáig utána néztem a rácsos ablak mögül. Nem nézett se jobbra, se balra, ment egyenesen a Gere professzor házához. Láttam, a mint egy pillanatra habozva áll meg a kapu előtt, aztán belép.

Éreztem, hogy a szívem elszorul. Te jutottál eszembe, Anna. Ha valaki közelemben van, hallhatta volna bús sóhajtásomat: Szegény testvérem.

De a szobában rajtam kívül nem volt senki...

XVI. Ádám búcsuzni megy.

Irván a te életed regényét, Anna, sok-sok esztendő multán, meg-megakad a tollam: vajjon nem okozok-e keserűséget szivednek. Hisz valóképpen nem is a világnak írom e történetet, melyet csak a szokás nevez regénynek, de neked, édes testvérem, hogy lecsendesítsem háborgó szivedet...

Ne fájjon neked, Anna, ha nemcsak azt írom le, a mit láttam, de azt is, a mit ma látok, husz esztendő után. Akkor csak sejtettem, ma tudom hogy mind annak, ami történt, úgy kellett történnie. Megvallom neked, Anna, hogy fáj, erősen fáj a szívem miattad, de nem lázadt föl Benkő Ádám ellen, mikor azon a kapun belépni láttam...

Csendesüljön a szived, Anna s olvasd megadással, a mit irandó vagyok. Ádám nem tudta, mit cselekszik. Megbabonázta egy leány, aki nem volt szebb te nálad, de új világot tárt föl a Benkő István fia előtt. Egy világot, melyet addig nem ismert, csak regényekből ha olvasott. Ha Gere Ilona nem lett volna szép, Ádám szive akkor is törbe jut. De Ilona szép volt, előkelő volt, nemes, finom egész lényében s hozzá tehetném azt is, hogy pikáns... De e szónak értelmét, Anna, te nem ismered. Legyen elég tudnod, hogy Ilona uri lány volt s te bármily szép, csinos, üde: paraszt lány voltál, kedves tárgya muló szerelemnek, ifjúkori álmodozásnak... Hiszen tudod, nekem is volt ilyen gyermekkori álmom. Emlékszel arra a szomszéd kis leánykára? Hányszor mondtam neked: ez lesz az én feleségem.

Na, úgy-e, mosolyogsz most te is ezen a gyerekbeszéden.

Én már nevére sem emlékezem annak a leánykának.

Tudom, tudom, te több voltál, mint az. Te mohón szedtél föl mindent, mivel elmédet művelhetéd. Késő volt, Anna. Gere Ilonát nem érhetted utól!

Csendesüljön háborgó szived, édes testvérem. Olvasd megadással, a mit irandó vagyok...

...Igen, Ádám egy pillanatra habozva állt meg a kapu előtt, aztán belépett.

- Itthon van a professzor úr? - kérdezte a cselédet.

- A professzor úr nincs itthon.

- És a kisasszony?

- A kisasszony a kertben van.

Csak most ijedt meg, eddig nem is gondolt rá, hogy tulajdonképp mit kezdene, ha itthon volna a nagytiszteletű professzor s Ilonával külön nem találkozhatnék. Arcza, mely sápadt volt az álmatlanul töltött éjszakától - fölvidult, nekipirult a gondolatra, hogy egyedül találja Ilonát, ott azon a helyen, ahol tegnap kezében tartotta kezét, ha egy pillanatra is; talán éppen ama rózsafa mellett, amelynek egyik virága itt hervadoz az ő mellén...

Ott volt, ott. Buzavirágos kerti kalapja messziről kékllett s látta a rózsát, a tegnapi rózsát, (nem lehetett más!) ott piroslott a buzavirág-guirland között.

Lábujjhegyen lépdegélt a kavicsos uton, szeretett volna észrevétlen közelébe jutni. Látta, hogy Ilona egy rózsafa fölé hajol s ujjával a rózsán babrál, mintha tépné, tépegetné szirmait. Már egy pár lépésre volt tőle s még sem vette észre őt. Megállott és várta, hogy visszaforduljon.

Ilona megrettenve kapta föl a fejét: megérezte, hogy valaki ott áll mögötte. Hirtelen visszafordult s halk sikoltás lebbent el ajkán.

- Benkő Ádám!

- Én vagyok, kisasszony, - szólt Ádám s most itt állván szemtől szembe vele, megremegett s önkéntelen a szívéhez kapott. Ugy dobogott, vert a szíve, mintha futva jött volna ide.

- A kisasszonyt meglepi, hogy már eljöttem...

- Valóban meglep, - dadogott Ilona, még mindig nem térve magához a meglepődésből - de - de örülök. Isten hozta, - mondta most már határozottan s kezet nyújtott az ifjunak.

Ádám hévvel ragadta meg a kis kezét s nem eresztette el.

- Kisasszony, - mondá reszkető hangon - búcsuzni jöttem.

- Búcsuzni!? Haza megy?

- Hivnak haza. Meghalt a papunk.

- S önt papnak hívják haza?

- Már évek óta engem tekint papjának a szülőfalum. Csak az öreg pap halálát várták. Higgye meg, kisasszony, én nem vártam!

Ugy a szívéből mondta ezt Ádám, hogy a ki hallja, el kellett, hogy higgye: ő nem várta az öreg pap halálát.

- Nem, kisasszony, azt szerettem volna, ha él még sokáig, sokáig s nem kell hazamennem.

- Csodálatos... Nem szereti a faluját?

- A falumat! Én nem szeretném a falumat! És ha tudná, mennyire szeret ott engem mindenki: öreg, ifjú!

- És... és...

- És most mégis, ha haza megyek, enyém lesz egy falu, de elveszítek egy egész világot!

- Nem értem, Benkő...

- Kisasszony, ön ért engem, kell, hogy értsen. Látnia kell, éreznie kell, hogy szeretem önt! Mit ér nekem a falum szeretete, ha önt nem láthatom. Az én szülőfalum temető lesz nekem!

- Istenem! de hisz nem is tudom, hogyan mondjam: akkor ne menjen haza!

- Ó, kisasszony! Ha tudnám, hogy szeret...

- És ha mondanám, hogy szeretem... Ha mondanám, hogy: menjen haza, Ádám, a falujába, aztán jöjjön vissza érettem...

- Nem, nem! - kiáltott rémülten Ádám - oda ön nem jöhet. Abba a kicsi faluba... Ott olyan jók az emberek, de olyan egyszerűek. Mind: a szüleim, a rokonaim, az egész falu. Az első napokban tetszenék, aztán megunná...

- De ha szeretem magát! Szabad egyébre néznem?

Ádám arcán kivert a hideg verejték. Abba a faluba, hol Anna lakik, Ilona nem jöhet. A papné székébe Annánál mást ő nem ültethet.

- Nos hallgat, Ádám? Nem mondtam eleget?

- Többet, mint a mit vártam... De én meg több akarok lenni falusi papnál, kisasszony! Több - önért!

Ilona diadalmasan, boldogan nézett Ádámra.

- Lássá, ezt vártam magától. Ugy van, Ádám, maga sokkal több annál, semhogy egy kicsi falu papja legyen. S most már megmondhatom magának: én elmentem volna abba a kicsi faluba is, de ismerem édes apámat s tudom, hogy nagyon bántotta volna, ha oly messze megyek... Ám így: boldog vagyok, egészen boldog, Ádám. Nem keseritem meg édes apám szívét... Talán nem is lett volna erőm elhagyni őt... Mert ő messze, egy kis faluba nem jött volna el... De maga most külföldre megy, Ádám. Meglátja, hogy városi pap lesz magából. Talán épp itt. S nekem nem kell elhagynom édesapát, aki anya helyett anya volt nekem. Ó de egy drága jó ember az én édes apám!

S megragadta Ádám karját, öntudatlanul vitte, vezette a kerti uton. És beszélt tovább áradozó szívvvel.

- Te Ádám! Te még nem is láttál engem, s szerettelek téged. Te nem láttad, neked sejtelled sem volt arról, hogy mikor az árvákról beszéltél, (emlékszel arra a prédikációdra?) a hátulsó padban sirt egy leány. Jaj de megrikattál. Lopva néztem rád, mikor szemedet az égnek emelted s az Istenhez fohászkodtál, az árvákért, az elhagyottakért... Te könnyezel, Ádám!

- Beszélj, beszélj!

- Mindig elmentem a templomba, valahányszor te prédikáltál. Szép volt az is, mikor a pusztában tévelygő ifjuról beszéltél...

- A pusztában tévelygő ifjuról! - kiáltott föl Ádám önkéntelen. Idegesen, félve nézett körül, nem látja-e valaki. Ugy tetszett neki, mintha valaki ott hallgatódznék a bokrok mögött. Egy szomorú, siró arcot vélt látni: az Anna arcját. Emlékszik, hogyne emlékeznék: Anna is sirt, mikor a pusztában tévelygő ifjuról beszélt.

Szinte kitört belőle a kiáltás: Anna!

Belesápadt a hirtelen támadt emlékezésbe.

Ilona megdöbbenve nézett rá: - oly sápadt lettél egyszerre!

- Semmi, semmi... Magam voltam az a tévelygő ifjú. Kerestem valakit, kerestelek - téged!

Erős karjával magához szorította a leány gyöngye karját, hogy ez fájdalmasan felsziszcent belé. Rémlátomásai támadtak: valami látatlan ellenség eléjük toppan s elragadja tőle ezt a leányt.

- Kerestelek és megtaláltalak! Csak a halál szakíthat el tőled!

- Csak a halál...

Megállottak, szemök összetalálkozott s hosszan, sokáig, szótlantul nézték egymást, mint régi ismerősök, kik réges-régen elszakadtak s most újra találkozáván, fölismerik egymást: te vagy az, te vagy!

Két lélek: egy gondolat; - ajk ajkra tapadt.

- Enyém vagy, enyém.

- A tied, tied.

- Nem feledsz, míg idegenben járok. Te éretted megyek!

- Te bolond, te. Diák vagy még most is. Gyerünk elé.

- Ó még ne!

- Nini, elhervadt a rózsád. Dobd el. Mást adok helyébe.

- Adhatsz ezret, ezt el nem dobom.

Levette és a tárczájába rejtette.

- Milyet adjak? Fehéret, sárgát, pirosat, égő vöröset?

- Égő vöröset. Olyat, mint az első.

- Eléggé lángol ez?

- Tüzd ide.

Megragadta a kezét, a mint a rózsát tüzte s mindenkép akadályozta a munkájában, csak hogy tovább foghassa, tovább csókolhassa.

Ilona mosolyogva hagyta csókolni.

- Lám, lám, több vagy te már diáknál.

Aztán hirtelen karjába füzte a karját.

- Gyerünk elé az apához.

- Nincs itthon.

- De már itthon lesz.

Itthon volt, jött is már, lihegve szaladt feléjük.

A leány nevetve, dévajkodva mutatott Ádámra, ki zavartan állott meg a nagytiszteletű professzor úr előtt.

- Ime, édes apa, a vőlegényem. De képzeld, már nemsokára itt is hagy. Elmegy külföldre!

XVII.

Egy levél, mely nem íródik meg.

Ádám még késő éjjel is fent virrasztott asztala mellett. Előtte hevert a telegramm, melyre már rég válaszolnia kellett volna. Nem tudta, mit válaszoljon. Csak egyet tudott, azt, hogy haza nem megy. Ám az alól már kimentheti magát, hogy a pap temetésére nem megy, de a mi azután következik! Megírja, hogy meggondolta és nem akar pap lenni a falujában? Hogy neki az a kicsi falu nem elég? Vagy nem vágyik ő nagyobb faluba, nem vágyódik városba, de még tanulni akar?

Ismeri a népet, tudja, mit válaszolnak rá. Kicsi az eklézsia? Adunk nagyobb képét, csak jere haza, légy a mi papunk. Kevesled a tudományodat? Nekünk elég, csak jere haza. Hiszen ha meg nem halt volna a pap! Akkor nem bánnák, menjen világot látni. Bizony szeretnének eldicsekedni a papjokkal, hogy az még külső országot is járt. De ha most megy külső országba, elvesztik örökre, mert pap nélkül nem lehet az eklézsia.

Ujra meg újra bele fogott a levélírásba s újra meg újra összetépte a papirost. Az apjának még tudta volna, hogy mit írjon, - de Annának is írnia kellett. Most már rég túl van a papi vizsgálaton s még egy sort sem irt neki. Megírja egyszerűen, hogy külföldre megy és?... Irhatja-e, hogy: várj, Anna, várj reám! Egy év múlva, kettő múlva visszajövök értted! Még tovább is bolondítsa ezt a szegény lányt?

Nem, nem! Ilonának talán megírhatná: vessen meg, nyomorult vagyok. Azt mondtam: szerettem s ez igaz. De elébb egy más leánynak kötöttem le a szívemet, becsületemet, a kit én, a mig önt nem ismertem, - szerettem, feleségül akartam venni. Ez a lány egyszerű falusi lány, a kivel én boldog lettem volna ott az én falumban, ha önt meg nem ismerem. Ennek a leánynak, ha nem volna egyszerű lány, a ki úgy néz rám, mint egy Istenre, de volna önhöz hasonlatos, meg tudnám írni: feledj, feledj, mást szeretek. Ő neki nem. Ismerem ezt a lányt: egyszerű, de nem közönséges lélek. Tudom, hogy a csalódás megölné. S akkor én sohasem lehetnék boldog önnel, Ilona. Kisértene szemrehányó képe halálíg. Haza megyek, haza. Akkor is boldogtalan leszek. Ön nem átkozna talán, ön elfeledne engem. De én nem feledném soha önt!

A jövődjének e hirtelen rajzolt képétől megdöbbenve ugrott föl az asztaltól. Ugy tetszett neki, hogy hallotta az éj csöndjében: boldogtalan! el vagy veszve!

Ki mondta ezt? Van itt valaki, a ki háborgó lelkébe belát? Vagy ő maga mondta ki magára a halálos ítéletet?

El van veszve, el!

Mehet Ilonával a világ végére: Anna képe kísérni fogja. Mehet haza a falujába: Ilonát nem fogja feledni.

Keserűen fakadt ki meggondolatlan, bolond, fiatalos ábrándozása ellen. Nem látott a faluja határán túl. Nem látott maga előtt magasabb cél, mint hogy két haragos családot kibékit! Nem nézett a jövődjébe, mikor azzal a gyermek leánynyal bolyongott a réten, csak odáig, hogy majd a régi papiházat újra építik; hogy abban mindössze három szoba lesz. Ültetnek gyümölcsfákat. Rózsát, szekfűvet. Nem gondolt arra, hogy ez a lány, ki most oly szép, oly kedves az egyszerűségében, még a tudatlanságában is, évek múltán, mikor majd elveszti üdeségét, elevenességét, mikor majd együtt lesznek, összekötve egy egész életre: elveszti varázsát s most még kedves tudatlansága - gyötrelmes lesz később. Hiába olvas, hiába tanul! tudálékos lesz, de a nevelés, az a levegő, az, az, a melyben Ilona nevelkedett: pótolhatatlan!

Hát ez igaz, szörnyen igaz és ő épp e miatt - el van veszve!

Mert neki ezt látni kellett volna egy évvel előbb is már. Világosan kellett volna látnia.

Irhatja-e, megírhatja-e Annának: Anna, édes, a mikor én veled a réten sétáltam s beszélgettünk a jövőről, csak egy esztendőre néztem előre. Nem, nem gondoltam arra, hogy mi nem leszünk egymáshoz való. Ne várj haza, Anna, én elmegyek messze idegenbe s vissza sem jövök értted. Az a világ, a hová én vezetnék, nem neked való. Ottan téged kinevetnének, lenéznének. Boldogtalanok lennénk mind a ketten. Feledj el, Anna. Gondold, hogy álom volt, édes álom szerelmünk. Ó, ha annak tekinthetnéd!

De félek, hogy ez a szerelem több neked édes álomnál. Félek, hogy szived soha meg nem bocsát nekem. Félek, nem hiszed el, hogy nekem e szerelem valóban édes álom s akkor, midőn veled bolyongtam a réten, az erdőn; mikor az Istenházában beszéltem, imádkoztam: nem gondoltam senki másra, csak rád, te benned találta meg lelkem az ő üdvösségét. Félek, nem hiszed el, hogy kezemben tartván kezedet, egy futó pillanatig sem gondoltam rosszat, nem akartam megrontani a te életedet, nem, nem! Ne kérdezd, hogy most miért nem szeretlek. Nem is merném mondani, hogy: nem! Vergelődik a szívem, mint a törbe került madár. Szeretne visszarepülni hozzád s nem tud kiszabadulni! Szegény madár! Szánjad, sajnáljad őt: ott fog veszni, menthetetlenül ott vesz a törben. Nincs, a ki rajta segítsen. Az Isten sem szabadítja ki már. Hallod, Anna, hallod? Az Isten sem szabadítja ki!

Ó, ha ereje volna megírni úgy, a hogy elgondolá!

Anna talán írná: Értem, Ádám, értem. Más szeretsz. Egy uri leányt. Ez az a tör. Az Isten sem tud segíteni rajtad? *Segitek én!* Ne jöjj haza, csak eredj messze idegenbe, hadd legyen belőled híres ember. Ha kívánod, hát azt gondolom, hogy az én szerelmem is édes álom volt. Feledni el nem feledlek soha, de ne félj, nem átkozlak, nem leszek a kisérteted. Nekem az is elég, hogy egyszer szeretted. Eredj, szegény madár, repülj szabadon, ne vergelődj többet...

Nem, nem ír neki! Nem ír épp azért, mert tudja, hogy Anna, ha belé szakadna is a szive: feloldaná őt. Nyomorult, hitvány kísértet volna ez tőle: Annától várni irgalmat, nagylelkű kegyelmet. Annyi volna, mintha azt mondaná: te csak igyekezz feledni, légy boldog a magad módja szerint, s eressz engem, hadd lehessen boldog, igazán boldog!

Hogy ilyesmire csak gondolhatott is!

Derengő fény verődött az ablakra: meglepődve látta, hogy virrad. Átvirrasztotta az éjet s hamarosan, kapkodva irt néhány sort az édes apjának.

Megírta: ne várják haza. Megy külföldre. Talán annyi ideje sem lesz, hogy búcsuzni haza menjen.

Annának nem irt. Ledült az ágyába bágyadtan, kimerülten.

- Jöjjön, a minnek jöni kell! - kiáltott önkéntelen s behunyta a szemét. Nem, hogy aludjék, csak, hogy ne lászon. Azt hitte, ha behunyja szemét, nem látja, a mit nem akar látni. De azért látott mindent. Látta, szörnyű bizonyossággal látta, hogy el van veszve.

A fölkelő nap lehuny szemekkel, de ébren találta.

XVIII. Ketten, kettecskén.

Multak a napok s Ádám nem irt Annának. Nem és nem tudta, hogy mit írjon neki. Izgatottan, idegesen várta hazulról a leveleket. Várta, pedig félt tőlök, rettenetesen félt. Ir az apja: hívni fogja, bizonyosan hívni fogja ismét haza. Ir a falu is: bizonyosan hívják. Ir Anna is. Nem fogja megállani.

Ő nem hívja majd haza. Még biztatni fogja: menjen, Ádám, menjen. Én várok, én várhatok. Ha a világ végére megy is papnak, oda is elmegyek. Jobb szerettem volna a mi falunkban, de ha Isten másként akarta: legyen meg szent akaratja.

Kivülről, láttatlanban tudja, hogy ezt írja Anna.

S ő nem tudja majd, hogy e levélre mit válaszoljon!

Nem találta helyét, üldözött vadként járt-kelt a városban, kint a réten, elbarangolt a szomszéd falukig s este, ha hazatért: nem jött szemére álom.

Ideges, nyugtalan volt Ilona közelében is. Minden nap haloványabb, elmélázóbb lett s megesezt nem egyszer, hogy ijedten riadt fel, ha Ilona megszólította.

- Hol jár a lelked, Ádám? Otthon úgy-e?

- Nem, nem!

- Ne tagadd, Ádám, én belátok a te lelkedbe. Nem feledheted a faludat.

- Te melletted mindent feledek! - ömlengett Ádám.

- Nézz a szemembe, Ádám. Oly halovány az arczod. Beteg vagy?

- Beteg a gondolattól, hogy meg kell tőled válnom.

- Gyermek! Diák!

- Nem csoda, ha gyermek lettem újra közeledben. Az sem volna csoda, ha elveszíteném az eszemet.

S ezt úgy a szívéből mondta a szegény fiú!

- Mondom, hogy gyermek vagy. Még egy hónapig maradhatsz itt. Aztán elmegy. Odamaradsz egy esztendeig. Tovább ne maradj! Hallod?

- Egy esztendeig sem tartom ki.

- De ki fogod tartani. Parancsolom!

Fejét az Ádám vállára hajtotta s édes mosolygással emelte rá szemét.

- Hallottad? Parancsolom!

- Parancsolod... te édes!

S csókolta a lány nevetős ajkát, csókolta önfeledten, bódultan... Ó, de édes lett volna most a halál! Így halni meg, így, a mint szívja ez édes ajknak mézét, mámorító lehelletét!

De Ilona nem a halálra gondolt. Ő élni akart, élni, így, szeretve, szeretettve! Gyönyörrel pihent tekintete az ifjun, ezen a szép ifjun, kinek szeme szerelemtől lángolt, s a kitől ő nem félt, a mint két erős karjával átölelte őt: azokból a nagy kék szemekből nem villant rá bűnös

gondolat, átengedhette magát ölelésnek, csóknak, a kép, melyet ő látott mostan: nem földi embernek képe volt.

Nem, nem, hisz Ádám arra gondolt: ó de édes volna most a halál! Meghalni a szerelem édes mámorában s nem önkezeivel vetni véget ifju életének. Ne kelljen se gyáván idegen földre futni, se a halálba menekülni a szörnyű dilemma elől!

- Csókolj, csókolj, - suttogott Ilona, - tied vagyok, tied.

S feje lehanyatlott az ifju széles mellére és suttogott, félig lehunyván szemét: oly édes itt, oly édes! És mintha félálomban beszélne: elmennék én veled bárhová. Szegény apa... ő akarja, hogy külföldre menj. Én nem! De ne szomorítsd meg az édes apát. Ő olyan jó. Inkább mi szomorkodjunk.

- Te édes, te jó, te szent!

- Mindennap irsz nekem.

- S te is.

- Én is. Elviszed a fényképet. Beszélgethetsz velem.

- Elviszem és beszélgetek veled.

- És te itt hagyod a tiedet. Van fényképed?

- Nincs.

- Ó te!

- Mondjad: ó te diák!

- Az, az! Fénykép nélkül el nem eresztlek.

- S a nélkül elfelednél!

- Ó te!

- Mondjad: ó te diák!

- Az, az! Nem kell fénykép, nem! De én sem adok neked!

- Ilona! ne kegyetlenkedj!

- Fénykép nélkül gondolj reám. Úgy, úgy. Majd látom én a te képedet az írásodban.

- S én a tiedet a te írásodban.

Egyszerre csak azon vették észre magukat, hogy kart karba öltve jártak föl s alá a szobában. A leáldozó nap sugarai beragyogtak a nyitott ablakon. Besurrant az alkonyi szellő is. Napsugár és szellő pajkosan enyelgett a leány hajával. Enyelgős kedvök támadt nekik is. Úgy tetszett, mintha már el is mult volna az az egy esztendő, az a végtelen esztendő. Szinte jól esett volna, ha jön a nagytszeteletű professzor úr. Eléje állának s kérnék: apánk, add ránk áldásodat!

De a nagytszeteletű professzor úr nem jött. S úgy találták: mégis, mégis jobb így, ketten, kettecskén...

XIX. Egy felbontatlan levél.

Édes mámor, keserű gyötrellem. Egy csepp amabból, tenger emebből.

Nőttön-nöttek Ádám lelkének gyötrelmei. S mintha csak azért csöndesültek volna el, mikor kezében tartotta Ilona kezét, mikor csókolhatta édes ajakát, hogy, elválván tőle, kegyetlenebbül megkinozzák lelkét, vergelődő szívét.

Ádám beteg volt. Ez az erős ifjú, ki vasból látszott alkotva lenni, ha magában volt, ijedten rezzent meg egy hangtól, félve nézett körül, ha bolyongván a szabadban, fölrebbent előtte egy madár, fölkapott a szellő egy lehullott falevelet. Szobájában ha ült, megreszketett az ajtónyílásra. Mindig az volt az eszében: jönnek a levelek.

A kollégiumban néhány idősebb diákon kívül más már nem lakott. Mindenki elment, akinek volt - hazája. Neki volt hazája, volt kész eklézsiája s itt maradt. Haza mentem én is a vidékbeli diákokkal. Megkérdeztem, mit üzen. Mikor jön haza?

Kitérőleg felelt. Majd tán ősz felé. Előbb Kolozsvárra megy a püspökhöz. Bemutatja magát. Aztán talán haza. Hazulról külföldre.

De ezt csak mondta, eszében sem volt, sem az, hogy a püspökhöz menjen, sem az, hogy haza jöjjön.

Világosan látta, hogy dilemmába jutott. Az álmatlan éjszakák nem hozták meg az üdvözítő, a megmentő gondolatot. Érezte, mint hagyja el lassanként testének, lelkének ereje s kimerülve a nagy lelki viaskodásban, újra meg újra csak ahhoz a kétségbeesett megoldáshoz ért: jöjjön, a minnek jöni kell.

Beteg volt, valóban beteg. Már szükségét érezte, hogy orvoshoz forduljon.

- Doktor ur, nem tudok aludni.

- Menjen haza. Minek ül itt? Van otthon jó levegő, jó víz. Fürdő is van, ugye?

- Van ott minden.

- Hát pakoljon és menjen.

- Nem mehetek, doktor ur. Adjon orvosságot az álmatlanság ellen.

Irt neki orvosságot, altató cseppeket.

Igy erőszakolt ki Ádám egy-egy órai álmot. Nem is tudott már elaludni anélkül.

Az öreg diákok, akik ott maradtak, figyelmeztették: vigyázz, Ádám, megszokod nagyon.

- Ne féljete. Érzem, hogy ez gyógyít meg engem. Nem is képzelitek, milyen édes alvás esik az ópium után.

Megkínzott lelke valóban megpihent így, ha egy órára, kettőre is. Szép álmai voltak. Olyan szép, hogy mindig aludni szeretett volna.

Csak olyan bágyadt ne lett volna alvás után. Csak olyan ingerlékeny ne lett volna. Egy párszor már összetűzött Ilonával is. De szinte kereste az összetűzést, mert utána olyan édes volt a kibékülés. Szüksége, erős szüksége volt arra, hogy újra meg újra összetűzzön ezzel a leánnyal, hadd legyen ingerült az ő lelke is, hogy aztán kellemes, édes zsibbadtság szálljon lelkére, mikor, durczásan, haraggal elfordulván egymástól, - egyszerre csak visszafordul mindakettő,

szemök, szájok nevetésre válik s elcsattan az első béke-csók és a második, a harmadik... Ki tudná megszámolni, hányadik.

Egy nap azonban annyira ideges, ingerlékeny volt, hogy Ilona megijedt tőle. Izgatottan járt föl s alá a szobában.

- Ül le, Ádám.

- Nem tudok ülni.

- Hivnak haza ismét? - kérdezte Ilona. - Ugy-e ez a bajod?

- Hivnak.

- Istenem! - sóhajtott a leány.

- S pedig nem megyek!

Indulatosan, csaknem kiabálva mondta:

- Nem, nem megyek haza!

A leány megdöbbenve nézett rá.

- Igazán nem értelek, Ádám, hogy ez a csekélység úgy indulatba hoz. Gyere, ül le. Nézd, - mondta szeliden, csillapítólag a leány - én igen egyszerűnek találom az egészet. Megköszönöd szépen a faludnak ezt az igazán megható szeretetét. Aztán megérteted velök, hogy neked külföldre kell menned. Folytatni akarod a tanulmányaidat. Mondjanak le rólad. Hisz annyi fiatal pap van eklézsia nélkül.

- Hiába irom, nem értik meg.

- Menj haza néhány napra, értesd meg élő szóval.

- Haza!? Hisz lefognak, nem eresztenek el! Ismerem őket!

- De a szüleidtől úgy is csak elbúcsúzol, mielőtt külföldre mégy?

- Mondom, hogy nem mehetek haza. Még búcsúzni sem. Majd ide jönnek a szüleim. Értsd meg, szívem, hogy ha én haza megyek, lefognak, megkötöznak. Te nem olvastad a levelet.

- Melyiket?

- Azt, a melyet a presbiterium irt. Fölajánlják, hogy nagyobb képét adnak. Kell is nekem! Van nekem földem elég. Abból is megélhetnék.

- És ha én azt mondom: elmegyek utánad a faludba is. Ha ígérem neked, hogy meggyőzőm édes apámat...

- Nem, nem! Én abban nem hiszek. Én abban nem bizom.

- Ádám!

- Hiába. Kezemet adtam édes apádnak, hogy külföldre megyek.

- Feloldatlak ígéreted alól.

- Ne tedd.

- Nem értelek, Ádám, igazán nem értelek...

Csendes, remegő hangon mondta ezt Ilona s könny csillogott a szemében. Szerette volna meggyőzni Ádámot, hogy ő nem vágyódik a városi élet után. Ő szívesen megy abba a kis faluba.

Ne sértse meg őt Ádám azzal a föltevessel, hogy ő talán szégyenlené majd azt az egyszerű rokonságot. Mert ő ezt érezte ki Ádám különös magaviseletéből. Mért hogy szinte rémülten tiltakozik a hazamenés ellen. A gondolat ellen, hogy őt a falujába vigye.

Ah, Ilonának sejtelve sem volt arról, hogy Ádám, most, mikor maga ajánlja fel a föloldatást az apjának adott ígéret alól, miért ragaszkodik a külföldi uthoz, mint a vízbefuló a szalmaszállhoz.

Visszaemlékezett arra a feledhetetlen pillanatra, mikor Ádám ott állt az utcán, kezében a levéllel s zavartan, pirulva köszöntötte őt és nézett utána, míg el nem tűnt előle s bizonyosan még azután is sokáig; eszébe jutott, hogy Ádám még az nap ott támolgott el a házak előtt s bár nem mert arra nézni, ő érezte, tudta, hogy érette, miatta jár itt... és mikor a kertben rózsát adott neki... úgy van, úgy, Ádámnak ő az első szerelme: az Ádám szívében nem lakik más.

Büszke volt rá, hogy ez a szüz tiszta, nemes lélek az övé s hogy ő találta meg. Övé ez az ifjú, kinek széles melle alatt gyöngéd szív dobog; a ki fél kézzel verné szét azt a léha társaságot, mely körötte eddig zsongott, s gyöngé fűszálként hajlik meg előtte, ha vállára teszi a kezét.

A kit ez az ember megszeret, az meg van szeretve. S ez az ember szereti őt megmérhetetlen szerelemmel. Ez az ember nem szeretett soha senkit s nem is fog szeretni soha mást rajta kívül. Nem mondta többet: menj haza, Ádám, ne menj külföldre, feloldalak ígéreted alól. Reá bizza: tegyen úgy, a mint jobbnak látja. Bizonyos volt maga felől, hogy így vagy úgy: az Ádámé lesz. Nem mondta többet: utánad megyek, Ádám, ha haza mégy. Tisztában volt azzal, hogy utána megy.

Úgy tetszett, hogy Ádám is lecsendesül. Mintha leolvasta volna szóról-szóra Ilona arczáról, amit ez magában gondolt.

Amilyen indulatos, ideges volt az imént, látszólag oly nyugodtan vett búcsút Ilonától.

- Megyek és válaszolok a presbiteriumnak.

- Irj a szüleidnek is.

- Nekik is írok. És...

Szinte elárulta magát. Alig volt annyi ideje, hogy elpalástolja ijedtségét, megzavarodását.

- És...

- Másnak nem. Elég ez.

S kikerülvén az utcára, erőszakolt nyugalmanak vége szakadt mindjárt, égni érezte az oldalát, ott, azon a helyen, ahol Anna levele volt. Az Anna levele - felbontatlanul.

Reggel kapta s ím leszállt az este s még eddig nem merte felbontani.

XX. Ádám elolvassa Anna levelét.

Ledült az ágyára, úgy amint volt, felöltözött s kihuzta zsebéből az Anna levelét. Úgy tetszett neki, hogy táncolnak azok a nagy betűk, el-eltűnnek a boritékról meg visszakerülnek. Úgy tetszett neki, hogy nemcsak az ő keze reszket, amint feltöri a pecsétet, de reszketett az a kéz is, mely a czimet írta, a szokott módon: Tiszteletes Benkő Ádám urnak, szeretettel.

E pillanatban csak Annát látja, egyedül Annát. Látja, amint késő este, mikor az öregek alszanak, lábujjhegyen lép a virágos almáriomhoz, óvatosan, nehogy zajt üssön, összeszedi a kalamárist, a tollat, a papirost; nesztelenül lép a széles cserfaasztalhoz, félrehajtja az abroszt s elhelyezkedvén lopva visszanez: alszanak-e, csakugyan alszanak-e az öregek. Jaj, csak föl ne ébredjenek. Megpirongatják bizonyosan: feküdj le. Minek irsz? Látod, ő nem ir.

Látja Annát, amint rádül az asztalra s megindítja tollát, nem válogatván a szavakat, és írja, mit szerelmes szíve diktál. S kitör melléből a bús sóhajtás, mint annyiszor már a gyötrelmes órákban, ha megjelent Anna képe: ó édes vadvirágom!

Könnybe borúlt szemmel olvassa a levelet, talán az utolsót. Görcsösen ragadja meg a papirost, hogy ki ne hulljon reszkető kezéből.

»Édes Ádám!

Bánatos szívvvel írom levelemet, mert nagy a bánat s szomorúság az egész faluban. Ma nálunk voltak a szülei s az édes anyja keservesen sirt. Az édes apja haragos volt erősen. Az én édes anyám is sirt. Az édes apám nem igen szólt, csak egyszer-egyszer mondotta: én ezt tudtam, én ezt láttam...

Én is egy kicsit sirtam, de magának pártját fogtam. Ugy-e jól tettem. De az édes apja azt mondta: ez nem becsület. Maga megcsalta, bolondította a falut. Hogy ökeme nem is mer az emberek szeme közé nézni. Azt mondta: maga bizonyosan elidegenedett a szüleitől, a rokonaitól s mindenkitől. Az édes apám erre is mondta: én azt tudtam, én azt láttam! Aztán reám nézett, mintha mindennek én volnék az okozója... Pedig én ugy-e Ádám, nem vagyok az oka semminek? Miklós is pártolja magát s azt mondja: a professzor urak beszéltek rá magát, menjen akadémiára idegen országba. Mert nagy vétek volna, ha nem tenné, mikor maga volt a legjobb tanuló.

Tőlem mehet, - mondá az édes apja, - egy krajczár nem sok, annyit sem adok. Ez a kicsi székely birtok azt ki nem győzi. Ami jövedelme volt, az mind ráment eddig is. Az én földembe idegen ember nem akasztja az ekéjét, az én kaszálómba nem vágja a kaszáját. Ha én meghalok, eladhatja a jussát, amíg én élek, egy barázdát sem.

Nem is lesz szükséges, - mondta Miklós. - Adnak magának pénzt eleget.

Tudjuk, jól tudjuk - mondta az édes apja, - szerezhettek volna pénzt Enyeden is. De mindig azt mondta: nem lesz senki fiának szolgája. Ő nem kinlódik urficskákkal. Csak az utolsó esztendőben kiment Enyedre háromszáz pengő forint. Bizonyosan kalánynyal eszi a pénzt!

Ó istenem, olyan erős indulatba jött az édes apja, hogy a pipáját földhöz vágta.

Az édes anyja mindig csillapította s mondta: eddig is megsegített a jó Isten, ezután is megsegít. Ne békétlenkedjék kigyelmed.

De hiába beszélt az édes anyja. Nem csillapodott édes apjának rettentő haragja.

Én egy szót sem szólhattam, csak sirtam. Istenem, istenem, mi lesz magával, ha nem küldenek pénzt az idegen országba!

A falubeli népek azt mondják, nekik más pap nem kell. Be sem eresztik a falu kapuján. Ha nem egyéb, maga után mennek, hazahozzák s a képét megpótolják. Talán már irtak is a presbiterek magának. Azok is azt mondták: minek az idegen országba járás. Kicsi diák korában is többet tudott maga az öreg papnál, az Isten nyugtassa meg.

Ó Ádám, Ádám, én nem tudom, mit irjak. Maga sokat tanult, magának nagy esze van, én magának tanácsot nem adhatok. Fájt a szívem, erősen fájt, hogy olyan sokáig nem láthatom, sirok is mikor csak a jó Isten látja, de imádkozom lefektemben, felkeltemben, hogy segítse meg magát feltett szándékában. Ha maga tovább tanul, én is tovább tanulok titokban, esténként, mert egész nap csak a munka s a munka. Olyan fáradt vagyok, mikor a könyvet előveszem. Egyszer-egyszer el is nyom az álom a könyv felett, de nem bánom, mert ilyenkor mindig magáról álmodom.

De úgy-e búcsúzni haza jó? Azt mondja Miklós, előbb a püspökhöz megy s úgy jó haza. Talán már e levelem meg sem találja Enyeden. Jaj csak valaki más fel ne bontsa. No, nem bánom, ha fel is. Ha csunya is az írásom, ez úgy-e nem nagy szégyen. Irjon más szebben. Úgy-e magának szép az én írásom? Úgy-e összetartogatja a leveleimet? Elviszi idegen országba is? Majd számon kérem, ha haza jön, vigyázzon.

Jaj istenem, már virrad! Ha észreveszik, hogy fenn vagyok!

Isten áldja meg Ádám. Ezerszer csókolja

Huszár Anna.«

Beletemetkezett a levélbe s sirt mint egy gyerek. Belezokogta a levélbe: Anna! Anna! Bocsáss meg! Könyörülj rajtam!

Ha csak egy szó lett volna e levélben, egy ártatlan incselkedő szó! Ha csak annyit irt volna: ó Ádám, talán már nem is szeret! Ártatlan szívét még akkor sem ejti meg a gyanú, mikor ő egyszerre, hirtelen elmenni készül messze, messze. Nincs a levélben a szerető szív bús sejtelme: talán nem is látlak többé, soha, soha.

Anna hisz, bizik benne, jobban, erősebben, szentebbül, mint valaha. Nő bizodalma a messzeséggel. Csörgedező csermelynek látja a megmérhetetlen, hullámozó tengert, mely elválasztja őket. Mindenki körötte borusnak látja az eget, az ő ege ragyogó fényes, tiszta s csak itt-ott lengedez vékony báránnyal. Hisz remél, vár egy tiszta szív szent türelmével.

Sohasem érezte magát ennyire nyomorultnak. Nem volt képes, hogy újra olvassa a levelet. Égette a szemét, a szívét ez a levél. Égett az arcza, mintha láng perzselte volna. Magán kívül ugrott föl az ágyból s tombolva, a falat meg-megdöngögetve járt föl s alá a szobában. Amin, olvasván, meg sem ütközött, most féktelen dühbe hozták az apja szavai. Hogy ő megcsalta a falut! Bolondította! Nem, nem is ez hozta dühbe, hanem hogy mindenki csalásnak tartja az ő dolgát, csak egyedül Anna nem!

Mért nem tartja ő is annak. Mért pártfogolja. Mért nem kéri: jöjjön haza! Mért nem írja: nem szép magától, Ádám, hogy akkor megy el, mikor haza kellene jönni.

Csak egy szót írna, amelybe beleköthetne! Csak egy szót, melyet fölkapathatna s írhatná vissza: nem megyek és nem megyek. Ha sokallod távolléteket, ne várj reám! Légy boldog nálam nélkül.

Kimerülten roskadott asztala mellé a nagy felindulástól, lelkének szörnyű harcától. Ott vigyorgott előtte az ópium-cseppes üvegecske. Csak a felét, a negyedét, a harmadát kellene meginni s akkor vége, vége!

Meghalni egy szó, egy sor hátrahagyása nélkül. Azt sem tudnák meg soha, hogy öngyilkos lett.

Nem mondaná senki utána: nyomorult, gyáva. Megszökött...

Nem a faluja, óh nem. - Anna elől! Anna sohasem tudná meg, hogy rajta kívül mást is szeretett. Ilona sem tudná meg... Siratnák őt, gyászolnák őt, nem tudva egymásról...

Görcsösen, vad erővel ragadta meg az üveget.

Összeroppant a kezében. Iszonyodva nézett a tenyerére: folyt a vér belőle, a piros vér. S piros vérével összekeveredve folyt le a földre az a barna vörös folyadék, melytől ő megváltást remélt.

Reszketett mint a nyárfalevél. Reszketett a gondolattól, hogy csak egy véletlen tartotta meg az életnek. Most talán már ott feküdnék hidegen, némán. Jöhetne Ilona: nem látná. Sirhatna: nem hallaná. Csókolhatná: nem érezné. Kérdezhetné: miért haltál meg? Nem válaszolna reá.

- Az Isten ujja volt ez! - kiáltja bele a csendes éjbe s nyugtalanul, türelmetlenül néz ki az ablakon, várva, lesve a virradatot, a nap fölragyogását, a mikor újra láthatja Ilonát!

XXI. Jön a falu.

Huzta, halogatta a választ. Annának is, a presbiteriumnak is. Este azzal feküdt le: majd reggel; reggel azzal kelt: majd este. Egy kicsit meg is nyugtatta Anna levele, ott, a hol attól fél, hogy talán már nem is találja a levél Enyeden. Igen, Anna azt fogja hinni, hogy ő csakugyan Kolozsvárra ment, azért nem válaszol. Annától megtudják a falubeliek is.

De arra nem is gondolt, hogy most Kolozsvárra menjen. Ráér ősszel, átutazóban. És eltelt egy hét, eltelt a második hét, azóta, hogy ő leveleket kapott és hazulról nem jött semmi hír.

Most már ez is bántotta. Úgy lesz, hogy el vannak keseredve ellene mind: a szülei, a rokonai, a falubeliek, nem is irnak neki többet. És Anna? Vajjon Anna mit gondol róla? Hiszi-e még, hogy nem kapta meg a levelet? S ha hiszi is, nem kellett volna-e már, hogy írjon rég?

Nyugtalansága nőttön-nőtt. Különös sejtelen nehezedett a lelkére. Akár Ilonánál volt, akár a kollégiumi kis szobájában, minden kocsizörgésre idegesen rezzent föl s nézett ki az utcára. Erős égháborút érzett, olyat, mely a hosszú csöndes idő után szokott kitörni. Nem tudott szabadulni különös sejtelmétől s lassankint bizonyossággá erősödött benne, hogy egyszer csak valaki beállit hozzá hazulról. Talán többen is. Utána jönnek, hogy kedves erőszakkal haza vigyék.

Annyira félt ettől a lehetőségtől, hogy, semhogy ez bekövetkezhessék, szerette volna meggyorsítani az idő szárnyalását. Izgatottan várta a napot, mikor indulhat külföldre. Ha Ilona mellett volt, érezte lehelletét, hallotta hangját, szivta ajka mézét, csak egy vágya volt: itt maradni örökre, el nem menni soha, soha. Ha magában volt: futni, menekülni, nehogy itt ériék. Nem tudja, lenne-e elég erős visszautasítani azokat a jó embereket, ha érette jönnének, ha kérnék, hívnák szóval. Hisz arra sincs ereje, hogy egy levelet írjon. S ha nem lenne elég erős, ha nem volna lelke, hogy szóval, szemtől szembe megkeserítse őket, ha felülne a kocsiba: vigyetek hát! - hisz akkor soha többé nem látná Ilonát! Innen még megszökhettek, hazulról már nem!

Százszor is föltette magában, szól Ilonának, hogy ő már most elmegy. De mennél tovább gondolkozott ezen, annál kevésbé elfogadható ürügyet talált. Miért ily korán? S ha nem marad itt őszig, miért nem megy inkább haza, hogy elbúcsúzzék? Mondja ismét, hogy fél hazamenni? Hogy ott lefogják, nem eresztik?

Hát lefognak, - fogja mondani Ilona. - Tudod jól, hogy a faludba is elmegyek. Nekem mindegy: város vagy falu.

Végre is nem szólt erről Ilonának. De hiába nem szólt: Ilona a lelkébe látott. Tűrhetetlenné kezdett lenni Ádám örökös nyugtalansága, idegessége. Ő maga unszolta: menj haza.

Mindennap megkérdezte: irtál-e már? Mindennap az volt a válasz: még nem, de ma, talán holnap...

Még egy pár hét előtt piros, egészséges arcza egészen lefogyott, beesett. Ilona titkolt nyugtalansággal figyelte, mint esik össze napról-napra ez az erőtől, egészségtől duzzadó ember s egyszer, midőn Ádám a félig lefüggönyözött szobába belépett, rémülten sikoltott fel. Mintha egy halottat látott volna, mely fölkelt a ravatalról s hozzá jött látogatóba.

Ádámnak sejtelve sem volt arról, hogy Ilona tőle ijedt meg. Arczán az erőszakolt mosoly gyenge fénye villant meg: úgy-e megfélelelek? Lábujjhegyen jöttem!

S nevetett a jól sikerült tréfán.

- Meg, valóban megleptél, - hebegte Ilona s reszkető kézzel huzta fel a függönyt. Alig tudta felszakítani az ablakot. A hideg verejték kivert az arczán s erőtlenül rogyott a pamlagra. Félig aléltnan suttogetta: de jó ez a szellő, de jó. S fejét oda tartotta az ablak felé s hagyta, hogy rá zuhanjon a betóduló levegő.

Most Ádámon volt az ijedtség sora. Letérdelt a leány mellé, zsebkendőjével törölte arczát, homlokát, a fejét s gyöngéden, szerelmesen duruzsolt a fülébe: te édes, ijedős báránycám, hát csakugyan megijedtél? S Ilona fölé hajtván fejét, sápadt arcza gyengén kipirult: az élet színe borult reá lassankint.

- Ó istenem, - sóhajtott föl a leány s csak félig nyitott szemmel mert Ádámra nézni. - Most már nem olyan ijesztő az arczod, - suttogetta, önkénytelen elárulván ijedtsége okát.

- Az én arczom! - kiáltott Ádám. - Mit láttál az arczomon!?

- Bolondság az egész, - mondta a lány s mosolyogni látszott. - A mikor beléptél a szobába, félhomály volt. Olyan voltál, mint egy kísértet.

- És most? - kérdezte Ádám dobogó szívvél.

- Most, most már ismét a régi vagy.

Aztán hirtelen fölkelt a pamlagról.

- Az az hogy nem mondok igazat, Ádám. Nem vagy a régi. Arczod mindennap haloványabb. Nem volt egészen rémlátomás, mikor oly ijesztőnek láttam arczodat. És ezt én nem tűröm tovább! - tört ki a lány. - Hallottad, Ádám, nem tűröm! Haza fogsz menni! Most már én parancsolom!

- S mért nem azt parancsolod, hogy menjek külföldre?

- Addig még négy heted van. De haza minden pillanatban mehetsz. Ha nem eresztenek el hazulról: maradj.

- De az édes apád! - fogódzkodott bele Ádám kétségbeesetten.

- Hányszor mondjam, hogy apám azt akarja, a mit én!

E pillanatban Ádám halálsápadt arczczal szaladt az ablakhoz.

- Mi lelt? Mi van veled?

- Hallom a csengőt.

- Miféle csengőt?

- A lovunk csengőjét. Az, az... jönnek utánam.

- Ahol, igazán, négy szürke ló, most fordul be az utcába!

- A mi lovunk, - hebegte Ádám.

- S te reszketsz, sápadozol!

- István s a legényünk, - mondta maga elé Ádám, nem figyelve Ilonára.

- Az az öcséd? De szép fiú! Szébb nálad! Nézd, most kiereszti az ostort, megsuhogtatja a levegőben. A két első ló tánczol, ágaskodik. De pompás, felséges! Ahol, utána jön egy egész sor szekér. Egy, kettő, három, négy - - tiz, tizennégy! Te Ádám! Jön ott harmincz szekér is.

- Mindjárt ideérkeznek, mindjárt...

- Huzódjunk vissza. Hiszen te reszketsz, mint a nyárfalevél. Ne lássanak így. Nézzük végig, a mig elvonulnak.

Kezét az Ádám vállára tette s ő maga is reszketett az örömtől, ettől a neki szokatlan, soha nem látott képtől.

Im, most tánczol el az ablak alatt a négy szürke. Tarka kendő lobog mind a négynek fején. Kiszegett nyakkal, daczosan tipegnek s a tarka kendők kicsi zászlókként lengedeznek a szélben. István kinyújtott, nekifeszült karral fogja a gyeplőt s nem néz sem jobbra, sem balra, ő csak a lovait nézi, azokban gyönyörködik. Hetykén félvállra vetve lóg le nyakából sötét brassai posztó kaczagánya, melyből kaczerán kandikál ki a babos zsebkendő. S mintha érezné, hogy egy szép uri leány szeme tapad rája, megint kiereszti ostorát s csendül az utcza az ostorcsattanástól.

S jönnek utána a többi szekerek, mind felkendőzött, apró, tüzes székelő lovakkal. Meglett férfiak, deresedő hajú öreg székelők, pelyhedző bajuszú legényecskék ülnek vegyest a szekereken. Az utcán megállanak a járókelők, a házakból kiszaladnak az asszonynépek, gyerekek. Hallják az ablakmélyedésből, a kíváncsi kérdéseket, a válaszokat.

- Honnét jönnek, atyafiak?

- Erdővidékről, Kis-Baczonból.

- Maguk úgy-e székelők?

- Hát mi a Jézus, ha nem székelő!

Ilona nevet, tapsol, tánczol, szertelen kedvében megforgatja Ádámot: te Ádám! milyen eredeti emberek! Hallod, mit felelt: Hát mi a Jé... jaj de jó!

S hallják tovább a párbeszédet.

- Papért jöttek, úgy-e bár? Kiért jöttek?

- Benkő Ádámért, - mondja valamelyik tele szájjal.

S dicsekedve teszi utána: Olyan pap nem lesz több Erdélyországban!

- Hallod, Ádám, hallod?

S mikor az utolsó szekér is elvonul az ablak alatt, megfogja Ádámot s úgy huzza az ablakhoz.

- Nézzed, nézzed, milyen szép menet! S mind olyan szép szálas emberek! Menj, menj, szaladj. Ne válass magadra. De, te, legalább egy napot még hadd maradjanak. Én este beszélek apával. Eredj, eredj. Reggel várlak.

Ádám támolyogva indul az ajtó felé. Ott habozva áll meg s görcsösen kapaszkodik a kilincsbe, hogy el ne essék. Mintha akarna valamit mondani, de a szó megakad torkán. A lány nevetve röppen oda.

- Ó, no lám, el sem búcsúztunk! Egy csók, kettő, három. Több nincs. Siessen, tiszteletes uram!

XXII. Ilona alszik, Ilona álmodik.

Ott állottak sorban a szekerek a kollégium kapuja előtt. Épp akkor kászolódtak le s gyülekeztek össze, hogy menjenek be s keressék meg a papjokat. Hallotta a Gál Jerémiás kurátor uram öblös hangját, a mint mutogatott, magyaráztatott a falubélieknek.

- Itt ettem a czipót én is hat esztendeig, atyafiak.

- Meg is látszik Gál uramon!

Az öregek biztatták a fiatalokat: - no legények, dörzsölődjete a falhoz, hogy mondhassátok otthon: mi is dörzsölődtünk a kollégium falához.

Neki dültek a legények s ünneplő zekéjük csakúgy fehérlett a méstől. Le sem törülük, megmutatják otthon, eldicsekednek, hogy ők is jártak a híres iskolába. Abba az iskolába, hol annyi szegény székely fiú nőtt fel a czipón s lettek belőlük nagyhirű, országtartó emberek...

Egy öreg deák jött elébök.

- Kit keresnek atyafiak?

- Benkő Ádám urat, - mondták egyszerre tizen is.

- Ott jön már! - rikkantott egy legényecske.

Mind kifordultak az utca felé.

- Jön, igazán, jön!

- Ámbátor a színében erősen megváltozék, - jegyezte meg a kurátor uram, ki nagyon szeretett ámbátorokkal élni beszédében, aminthogy így ékeesebb is a beszéd.

- Hej, nem csuda. A tudományt nem adják ingyen.

- S a mi papunk mindig a legelső volt a tanulásban.

- Első az még a *dologban* is. Mikor ökeme neki huzakodik a kaszálásnak, még a föld is sir a kaszája után!

Ádám lihegve, kipirult arczczal közeledett feléjük. Látván ezeket a jó embereket, kik messze-földről utána jöttek, szíven erőt vett a meghatottság, szeme könnybe lábadt s mikor ott volt köztök, nem jött szó ajkára sokáig, csak szorongatta a széles, kérges tenyereket, a kurátor uramnak nyakába borult s el-elcsukló hangon mondta: nem érdemlem én ezt, nem, igazán nem!

Hevesen ölelte meg öcscsét: de megnőttél, öcsém!

Öregek, ifjak mind törülgették a szemöket.

- A világ végére is elmentünk volna! Mi el, tiszteletes uram!

Fölmentek az Ádám szobájába. Ott aztán szót emelt a kurátor.

- Mi eljövénk, tiszteletes öcsém uram. Sokat nem czeremóniázunk, visszük haza, ámbátor levelünkre nem is válaszolt. Hallottuk hírét, hogy idegen országba készül. Mindenütt jó, de legjobb otthon, tiszteletes öcsém uram. Ámbátor az idegen földön sok szépet lehet látni, hal-lani, az éfi ember erősen pallérozódhatik: mi nem eresztjük. Jőjjön haza, öcsémuram, az édes anyaföldre. Szebb ott még a füzfaág is, mint másutt a gyöngyvirág is. Otthon öcsémuramat minden lélek szereti, senki sincs irányában ellenséges indulattal. Kicsi a kepe, de megpótoljuk.

- Mi aztán meg! - szóltak közbe az atyafiak.

- Öcsémuram, mi maga nélkül haza nem megyünk. Kikacszagna a falu népe, ki a vidék. Felzavarodnék a békesség a falvánkban, fel a familiákban. Tudja öcsémuram, mit czélok beszédem, ámbátor egészen ki nem kerekitem.

Ádám zsebkendőjébe temette arcát, hullott a könnye s nem tudta visszatartani ki-kitörő zokogását.

Alig tudott egynehány szót hebegni.

- Ne ítéljetek meg, atyámfia. Szivem nem idegenült el tőletek: csak tanulni akartam többet, még többet... Hitványság volna tőlem, ha nem mennék haza. Megyek, megyek. Vigyetek.

Megadta magát, mint a halálra ítélt, ki hiába vár kegyelmet. Akinek számára - Istennél a kegyelem. Ugy tetszik neki, mintha kezén-lábán láncz csörögne. Meg van kötözve. Ő már többé nem ura magamagának. Fásultan néz sorsa elé. Lesz, a mi lesz, jön, a mi jön. Nincs is most már ideje a gondolkozásra. S ha volna is? Volt ideje eddig elég s mire ment? Talált egyéb megoldást, mint hogy gyáván a halál karjaiba vesse magát!?

Összeszedte magát. Letörülte könnyeit s vidámságot erőltetett arczára. Vitte a hiveit, megmutogatott nekik mindent. A szobákat, hol más-más években lakott. A klasszisokat. Beszélt a dicső fejedelemről, Bethlen Gáborról, aki ez iskolát megalapította. Az iskola rengeteg gazdagságáról. Földjeiről, szőlőiről. A nagyérdemű professzorokról.

Aztán elhelyezte őket, lovukat, szekereket egy vendéglőben. Együtt töltötték az estét. Ettek, ittak, vigan voltak. Ádám hangja most már nem fult zokogásba, midőn felállt és felköszönté hiveit. Hangja csengett, mint odahaza a kicsi templomban. Szavai a szívekbe nyilaltak most is, mintha csak az Ur asztala előtt beszélne. Áhitattal hallgatják minden szavát s csak mikor elcsendesül az utolsó szó is, ütnek asztalra lelkesen az öregek, a legények: a Krisztus sem beszélt szebben!

Alig tudnak megválni tőle erre az egy éjszakára is. Az öregek kiküldik a legényeket: lássák el jól a lovakat, mert holnap reggel indulás lesz.

- Ámbátor a lovaknak nem ártana hosszabb nyugtatás, - mondja kurátor uram.

De Ádám mondja:

- Délelőtt én még nem mehetek. El kell búcsuznom innét-onnét...

- Ámbátor igaza van, atyafiak, öcsémuramnak. Hadd búcsúzzék el. Ez a tisztesség régulája.

Megegyeznek, hogy délután indulnak.

És megy Ádám, ki az utcára, hol egy-két lámpa már alig világol. Hűvös szél csapja meg arcát: egész testében megrázkódik. Csak most kezd eszmélni. Mi volt ez? Álom volt-e, amit ő átélt, átszenvedett mostan? Mit is csinált ő, mióta elvált Ilonától? Körülfogta egy sereg ember, azok beszéltek hozzá. Ő sirt. Aztán meg ő beszélt sokat, nagyon sokat. Azután mulattak, vigan voltak. Ő egy nagy beszédet mondott. Mit beszélt? Egy szóra sem emlékszik már. De az embereknek tetszett, nagyon tetszett, arra emlékszik. Ütötték az asztalt öklükkel s a Krisztust emlegették, aki nem beszélt oly szépen, mint ő.

Szépen beszélt. Miért beszélt szépen!? Minek adott Isten neki szép hangot, talentumot, ha mindez az ő vesztére van!?

Nem mert bemenni a kollégiumba, míg meg nem virrad. Látta vigyorogni az asztalán az ópiumos üveget. Ha most kapná a kezébe: kihajtaná fenéig. Óvatosabb lenne, nem roppanna össze kezében az üveg.

Nem, nem! Még egyszer látni akarja Ilonát! Még egyszer akarja a csókját, ölelését: aztán hadd vigyék haza meghalni!

Virradatig kóborolt az utczákon. Egyre ott találta magát az Ilona ablaka előtt.

Ott csend volt, néma csönd. Ilona alszik, Ilona álmodik. Nem hallja a visszhangot verő lépteit. Nem érzi meg, hogy kint az ablak alatt egy boldogtalan ifju a halál gondolatával vivódik...

Ilona alszik, Ilona álmodik. Talán arról a kicsi faluról, arról a kicsi papiházról, a hová majd őt is elviszik... Ádám jön utána s az öcscse, István. Ők kettecskén a hátsó ülésben s István elől hetykén tartja a gyeplőt, nagyokat csattint ostorával és repül, repül a négy szürke, mint a sebes szél, míg a kicsi papi házhoz nem ér...

XXIII. Búcsu Ilonától.

A kis város ébredezett, mikor visszatért a kollégiumba. Nem mert lefeküdni, hátha elnyomja az álom, mely máskor mindig kerüli. Félt, hogy elalussza a délelőttöt.

Rendbe szedte magát és rakosgatni kezdte a holmiját. Az asztal fiókján kezdte. Tele volt levelekkel - Annától. Mind Annától. Ilonától nem volt levele, csak a nagytiszteletű professzor urtól az a meghívó levél, sarkán e szóval: jöjjön.

Ez a szó égbe emelte akkor, ez a szó döntötte el voltaképpen az ő sorsát, életét; ez a szó tántorította meg voltaképpen szívét, ölte meg első szerelmét. Ez a szó zavarta meg esztét. E szónál kezdődik üdvössége és elkárhozása.

És ime most látni véli a levél másik sarkán e szót: menj!

Ugyanaz mondja, aki ezt írta: jöjj. Az egyik szó eget mutatott neki, a másik - halált. És ennek a leánynak sejtelve sincs arról, hogy őt halálba küldi. Nem is fogja megtudni soha, hogy ő küldötte a halálba, mikor lelkesen, tapsolva, nevetve biztatta: menj haza, Ádám, menj!

Indulatosan gyürte össze a levelet.

- Hát elmegyek, de visszajövök! Vissza én! Megszököm a faluból. Ott hagyom őket. Beszéljenek akármit utánam, csak én ne halljam, csak te enyém lehess, leány!

Összemarkolta Anna leveleit s tétovázva nézett körül, nem látja-e valaki. Gyufát vett elő, hogy elégesse.

- Nem, nem! Ártatlan levelei egy ártatlan leánykának, nem égetlek el!

Szépen rendbe szedte s egy könyvbe elrejtette. Azt a levelet, melyen az az egy szó volt Ilonától, betette a tárczájába. A szíve fölé.

Aztán csak úgy összedobálta a holmiját. Ruhát, könyvet együvé. Csupán arra a kicsi üvegre volt különös nagy gondja. Háromszorosan is papirba göngyölte, hogy össze ne törjék s úgy helyezte el a ládájába, ruha közé, mint egy féltett, drága kincset.

- Ha végképp elhagy eszem, erőm és segíteni nem tudok magamon, - dörögte magában - ez majd segít!

S megborzadva e gondolattól, biztatni kezdte magát: ne félj, Ádám, ne félj! Mikor azt hiszed, el vagy veszve, melletted lesz az Isten!

Kopogtattak az ajtón.

- Már jönnek... Szabad!

Az Ilona szobalánya volt. Erre nem volt elkészülve. Alig tudta elpalástolni ijedtségét, zavarát.

De a lány mosolygott: levél a kisasszonytól.

Illatos kis levél. Reszkető kézzel bontotta föl. Névjegyen, minden megszólítás nélkül, ennyi volt:

»Apa hallani sem akar arról, hogy b-i papné legyen belőlem. De ne félj, végre is én győzök. Kora reggel kiment a birtokra. Tudom, miért: hogy ne kelljen veled találkozni. Ne csüggedj, ez már fél győzelem. Érzi, hogy nem tudna ellentállani kettőnknek. Jer, jer. Légy mellettem - - az utolsó napon, az utolsó órákban... *Ilona.*«

Ujra meg újra elolvassa a levelet s szemei megteltek könnyel.

Szólta a szobalány:

- A kisasszony szeme is ki volt sirva, mikor átadta a levelet. Ó szörnyű volt hallani, ami nálunk tegnap este volt. Mondani sem merem.

- Menjen csak, siessen, mindjárt ott leszek, - szólta Ádám izgatottan, mintha nem is hallotta volna a leány szavait.

Sietett ki az utcára, egyenesen Ilonához. Láta messziről a székeket, amint ácsorogtak a piacon, megnézve, vizsgálva mindent, de, szerencsére, őt nem látták.

Ilona a pitvarban várt reá. Mosolyt erőltetett ajakára: Jöjjön, jöjjön, tiszteletes uram!

- Az édes apád csakugyan elment? - volt Ádám első kérdése. - Haragos volt, nagyon haragos?

- Szegény apa! Neki igaza van.

- Neki valóban igaza van, - mondta utána Ádám. - Megvet engem, úgy-e!? Szavamat adtam, hogy külföldre megyek.

Beléptek a szobába.

- Ó ez semmi, Ádám! - tört ki a lány s megeredtek egyszerre a visszatartott könnyek - de engem mily keserű szemrehányásokkal illetett! Hogy jobban szeretlek téged, mint őt! Hogy kész vagyok őt elhagyni öreg napjaiban, elmenni messze, eltemetkezni egy kicsi faluba s őt magára hagyni! Mondtam neki: magunkkal visszük őt is.

- S mit szólt erre?

- Hallani sem akar erről. Tudod, az öreg urnak megvan itt a rendes társasága és ott - - -

- Ott valóban nem lenne társasága, - egészítette ki Ádám, amit Ilona nem akart mondani. - Ott egyszerű székel emberek élnek. Az ő világuk: a föld, a rét, az erdő, a gazdaság. Nem tudom, hogy te is meg tudnád-e szokni, Ilona?

- Ne velem törődj! - heveskedett a lány. - Én boldog leszek veled bárhol, Benkő Ádám!

- Ó, Ilona!

- Hiszel-e bennem?

- Hiszek, hiszek, mint az Istenben. Ah, bár ne hinnék, bár ne tudnék hinni oly végtelenül!

- Mit beszélsz?

- Ne botránkozz meg szavaimon. Nem vagyok eszemnél, Ilona! Háborog az elmém, a szívem. Kínos sejtelmek nehezedenek a lelkemre. Most elmegyek s látlak-e többet?

- Ádám!

Az ifju folytatta csöndesen, mintha magának beszélne:

- Még nincs egy éve: nem mertem volna reád nézni. Sem reád, sem másra, hozzád hasonlatosra. Ha nekem azt mondja valaki: téged szeret Gere Ilona, - gunynak veszem s a gunyolódót leütöm. Te szeretsz... az egyszerű székel ember fiát. S én ezt nem tudom elhinni. Nem tudom kiverni a fejemből, hogy ez a szerelem halálom lesz. Hogy ekkora boldogság meg nem illet engem!

- Bolond! Bolond diák! Hisz te lázban beszélsz!

- Csókold meg a homlokomat, Ilona! Úgy ég, igazán úgy ég. Azt hiszem, szétszakad!

- Ádám, csöndesülj!

- Egy csókot! Ne tagadd meg. Talán az utolsót!

A lány magán kívül ragadta meg Ádám kezét.

- Ádám! Te félre beszélsz!

Ádám mosolygott. A halódó ember mosolya volt ez: szomorú, lemondó mosoly.

- Ne ijedj meg, Ilona. Nem beszélek félre. Egy kicsit talán megzavart, hogy válnom kell tőled. Úgy-e, nem válunk örökre? - kérdezte mohón s úgy nézett Ilona szemébe, mint a ki onnét várja a megváltást. Úgy-e te bízol abban, hogy eljövök érted?

- Te eljössz értem, - mondta a lány ünnepélyes hangon - én meg veled megyek, bárhová viszel. Vidulj, Ádám! Én várlak téged minden nap. Lesni fogom, mikor csendül meg ablakom alatt a szürkék csengője; mikor csattan az ostor... Te! a szürkékkel jöjj, azzal a négy szürkével!

- Csókolj meg, Ilona!

- De ez még nem a búcsucsók...

- Nem, nem!

- Hidd, hogy visszajövök érted s csókolj úgy mégis, mintha sohase látnál többet.

- Ej, de rejtelmesen beszélsz!

- Világosan beszélek, Ilona. Én búcsuzni jöttem.

- Tudom, tudom! És visszajössz. Már őszre visszajöhetsz. Irsz mindennap levelet. Én is neked. Tudod, mi lesz az első levelemben?

- Mi lesz Ilona, mi lesz?

Álmatagon kérdezte Ádám, bódúltan pihentetvén fejét a leány kebelén.

- Mi lesz? Az lesz: Örvendj, Ádám! Győztem! Apa megadta magát. Jöhetsz értem, jöhetsz!

- Ezt fogod irni...

- Nem, ezt meg fogom telegrafálni. Jaj, de szeretnék meglepni! Épp mire hazaérsz, már várna is a telegramm.

Ádám hirtelen fölkapta a fejét.

- Te! Mondd még csak egyszer! Várni fog a telegramm.

- Igen, talán várni fog a telegramm, - nézett rá meghökkenve a lány. - Nos?

- És én másnap indulok vissza...

- No, no, de egy kicsit gyorsan volna tán... Előbb mégis el kell foglalnod az ekléziát. Mit mondanának, hogy mindjárt visszaszaladsz asszonyért?

- Te csak bíz rád, - mondta Ádám élénken - tudom én, mit csinálok.

Szinte ujjongott a hirtelen támadt gondolattól. Lesz ürügye, hogy mielőbb visszajöjjön Enyedre. Hogy mi lesz aztán, azt még nem tudja. De már időt nyert s ennek a kicsi időnek tapsolt, mint a gyermek, kinek a vakációját meghosszabbítják egy pár nappal.

- De várjon rám az a telegramm! Úgy-e vár?

- Vár, vár, de bolondság, amit akarsz. Gyerekesség.

Ám nem titkolta, hogy jól esik szívének ez a bolondság, ez a gyerekesség.

Fölvidultak mindketten. Ádámnak szokatlan, eddig nem tapasztalt jó kedve támadt. Kimentek a kertbe s pajkos gyermekként szaladgáltak; aztán le-leültek egy-egy kedves helyen. Az öreg diófa alá. A rezgő nyárfa alá. Majd tovább szaladtak a páris-almafa tövébe s daloltak együtt: Marosszéki piros páris... Eljátszották a feledhetetlen édes órákat hirtelen, egy pár pillantás alatt.

Ilona rózsát tűzött föl neki.

- Eléggé lángol? - kérdezte pajkosan. - Még mindig a lángolóst szereted?

- Azt, azt!

S mikor nem volt már hely, egy szegletje, zugja a kertnek, hol újra ne éltek volna szerelmök legszebb emlékeit: nevetve, danolva lejtettek elő s búcsuztak könnyű szívvvel, mintha csak egy órára válnának el egymástól.

Gyöngéden lökdöste Ádámot a leány, mikor megkondukt a déli harangszó: menjen már, tiszteletes uram, a székelyeihez s induljanak ebéd után. Mennél korábban indul, annál hamarabb jön vissza!

Aztán utána kiáltott: De erre jöjjetek ám, hogy lássalak az ablakból!

- Erre jövünk, erre! - integetett vissza Ádám s hátrálván a kapu felé, szaporán dobálta a csókot. - Erre, erre!

A székelyek nem ismertek Ádámról. Vig volt, olyan vig, hogy madarat lehetett volna vele fogatni. Siettetten az ebédet: csak gyorsan, gyorsan, hogy korán indulhassanak.

Nagy tömeg verődött a vendéglő elé: úgy nézték az indulást. Ádám a kurátor uramat maga mellé vette, a ki ámbátor maga is így gondolta, erősen szabadkozott: Hadd legyen nyugodalmasabb tiszteletes öcsém-uram ülése. A kipihent szürkék vágtatva iramodtak a hosszú utnak s Istvánnak két kézzel kellett megragadni a gyeplőt, hogy lassú, kényes járásra csöndesítse a tüzes lovakat. Így szép a ló, ha kényesen, beczegve, kiszegett nyakkal lépked az utcán, hol ezer szem látja. Utánuk nagy csengéssel, kurjogatóssal jöttek a többiek. Igazi lakodalmi menet volt ez. Csengős, felpántlikázott lovak. Kurjogató legények. Egyik-másik magasra tartotta a csikóbőrös kulacsot s megkerengetve a levegőben, jót huzott belőle. Meg-megkinálták a cziviseket is.

- Éljen a mi papunk!

Ádám mindebből keveset látott, keveset hallott. Az ő lelke ott volt Ilonánál. A szeme már messziről ott csüngött az Ilona ablakán. S mikor közeledett a házhoz, önkéntelen előszólt Istvánnak: hadd tánczoljon a ló, öcsém!

István kecczentett a szürkéknek s ott az ablak alatt prüsszkölve, meg-meglendítve a tarka keszkenőket, fejöket büszkén, daczosan kiszegve, tánczos léptekben lejtettek el. Az ablak mögött mintha összeverődött volna két piczi kéz... Ott állott Ilona mosolyogva. Szemében könny csillogott, de ajka mosolygott.

Ádám megindultan vette le kalapját, az ő arcza is mosolygott, az ő szemében is könny csillogott.

- Isten veled, - rebegte halkán, csaknem suttogva.

- Isten veled, - suttogta a lány s csókot dobott Ádám felé.

...Mindezt nem látta senki, kurátor uram sem, ámbátor ott üle Ádám mellett.

XXIV. Ádám hazaérkezik.

Gál Jeremiás uram megtelegrafálta, minekelőtte utra kerekedtek, hogy: hozzuk a papot! Talpra kelt a falu, nagy volt az öröm.

Az otthon maradt legénység dupla abrakkal tisztelte meg a lovakat. Elészedték a pókhálós kantárt, nyeregszerszámot, a rozsdás kengyelvasat s fényesre, tisztára suolták, hadd ragyogjon, tündököljön. Módosan befonták a lovak farkát, sörényét. Rikító kendőket kötöttek a kantár fejére: virág is jön rá majd induláskor. A leányok koszorukat fontak. Tele aggatták vele a templom falát, a szószéket, az Urasztalát. Virággal fonták be a falu kapuját s kánturam messze kiáltó betűkkel pingálta föl: Isten hozott!

Az asszonynépek mind ott sürgölődtek, forgolódtak a Benkő István uram házánál. Hét országra szóló vendégség volt itt készülöben. Az öreg Benkő tulkot üttetett le. Azt mondta az embereknek: sok tulkomba került ez a fiú, de ezt az egyet még nem sajnálom tőle. Fenyődeszkákból hosszú asztalokat vertek föl a kertben. Ott lesz a vendégség. Ádám ott ül majd a nagy körtefa alatt, a hol annyiszor hallották szavalni, prédikálni. Az ő tányéra előtt egy szép bokréta lészen: Anna kötötte rózsából, szegfűből. Az Ádám kedves virágaiból.

Ott tett, vett, rendezett Anna egész nap. Közbe-közbe nyugtalanul nézett ki az út felé, meg-megállott, hallgatódzott, nem durrognak-e már a taraczkok a falu végén. Körülötte beszédes, vidám volt mindenki. Anna oly keveset beszélt. Valami bús sejtelen nehezedett szívére. Úgy szeretett volna haza szaladni, ott elrejtőzni kicsi szobájában és sirni, kisirni magát szíve szerint.

Ádám nem irt neki. Ha csak egy sort irt volna, mielőtt utra kelt: jövök, Anna, jövök. Ádám kénytelenségből jön haza s képes lett volna tán elmenni a messze idegenbe, anélkül, hogy elbúcsúzzék tőle. Próbálta mentetetni a szerelmes szív készségével s nem tudott mentséget találni. Ha nem is találta Enyeden a levele: írhatott volna. Csak egy sort: megyek, vagy jövök, Anna!

Kérdezték Annát, nem megy-e ki a falu végére, Ádám elejébe.

- Nem, itt várom meg a kertben, - mondta Anna.

S egyszerre azon vette észre magát: egyedül van. Minden élő lelket elvitt a kíváncsiság, ki az utcára, le a falu végére, egyedül ő maradt ott szorongó szívével.

Ó de jó, hogy egyedül maradt. Nem zavarja meg senki édesbús emlékezéseiben. Itt, e kertben szaladgált vele, mint kis leányka. Itt e kertben hallotta szavalni Ádámot:

Szabadság, szerelem:
E kettő kell nekem!

Itt e kertben történt, hogy Ádám kipirult arczczal szaladt utána s elfogván őt, megcsókolta. Ő ellökte magától. Mert ez a csók más volt, mint a többi... Aztán sorba elvonultak előtte a sötét, félelmetes és a derűs, szép napok. Édes apánk nyugtalankodása, lassankint való lecsendesülése. Ádám hozzánk szegődik a templomból jövet. Ő átadja neki a *Netovábbot*. A vasárnap délutáni séták a réten, a borvizkut felé, ott a tölgyfaerdő szélén... Amikor ő nem merte mondani Ádámnak: te Ádám...

Nem merné mondani most sem. Ó, azóta már egy év mult el s Ádám most még magasabban áll fölötte, mint akkor. Ő annyit olvasott, annyit irt azóta, de hiába, hiába! Nagy részét meg sem értette annak, amit olvasott. Mennyit sirt, Istenem, mennyit, mikor el-eltűnődött az

érthetetlen szavakon s nem volt, aki megmagyarázza neki. Mennyit sirt, évelődött, hogy tudatlan marad s Ádám majd elhül tőle. Hallott is, tudott is már példát erre. Meg-megnézte magát a tükörben s elpirult mélyen. Vajjon igazán oly nagyon szép-e, mint a hogy mondják az emberek? Vajjon szivéből mondta-e Ádám: ó édes szép vadvirágom! Igazán úgy érezte-e a verseket, ahogy írta?

Hány szép verset írt az ő ragyogó fekete szeméről, szénfekete hajáról, édes mosolygó arczáról, szívének aranytisztaságáról, karcsú, hajlós derekáról s im most nem tudott írni, csak egy sor levelet sem!

...Ádám közeledett a faluhoz. Már elhagyták a szomszéd falut. Már közre vették a lovaslegények. Pisztolyokat sütögetnek el s prüszkölve tánczolnak ettől az apró székelylovak. Különös hangzavar kerekedik emberek kurjogatásából, kicsi, nagy csengőknek csengéséből, cigányoknak muzsikájából. S Ádám úgy ül az emberek és hangok e zürzavarában, mint egy halálra ítélt, kinek a mosoly ajkára fagyott. Mosolyog mindenkire, míg lelke háborog, nyugtalan. Nem érzi azt a gyönyört, mely egész lényét elfogta máskor, ha megpillantotta faluja határát. Összerezzen, mikor kocsija átgördül a hidon, hol a falu határa kezdődik. Látja, hogy le van aratva az »alsó határ,« sűrű kalongyákba rakva Istennek áldása: úgy tetszik neki most, mintha egy nagy temető volna s sirkeresztek rajta a buzakalongyák. Ó máskor de szép volt az a kis rét, melyet ketté hasít a Baczon vize! Hogy vert a szíve a nagy örömtől, mikor megvillant a kicsi templom fehér tornya, kibukkant az öreg juharfa koronája a templom kapujában; aztán egyszerre csak előtte állott az egész falu, csinos kő- és faházaival! S mintha egy nagy kert volna messziről a falu. Nincs itt ház házra építve. Azt hinnéd, egy kis erdő, melybe házakat építenék.

Be szép ez a falu, be szép! Szép volna ez Ádám, ha nem is volna szülőfalud!

De Ádám most nem látja mindezt. Látja a tenger népet, amint körötte hullámszik, zajong. Ismerős és ismeretlen arcok veszik körül; itt van nemcsak a falu, itt az egész vidék. Az egész Erdővidék. Ez a kicsi ország a kicsi Székelyországban. Ennek a gyönyörű szép vidéknek a népe, mely soha sem ismert urat és szolgát maga között. Székely, szabad, nemes székely mind. Büszke, rátartós. Az az ő *Szózat*-ja:

Erdővidék az én hazám,
Katonának szült az anyám;
Zöld erdő zúgásán,
Vad galamb szólásán
Nevelt fel jó apám!

Hiába, hiába: elhoztátok Ádámot, de ő nincs köztetek. Köszöntik őt lelkes beszédben, egyszerű, megindító szavakkal s Ádám válaszol remegő, el-elcsukló hangon, könnybe borult szemmel. Alig hallják, alig értik szavait. De bánják is ezek az emberek. Hisz ők is sirnak most valamennyien.

- Csakhogy van papunk!

- Csakhogy hazajött!

Lekapják Ádámot a szekérről, vállokra veszik s úgy viszik végig az utcán.

És ő ezeket az embereket itt fogja hagyni! Szinte leszédül e gondolatra. Könyörögve kéri: eresszék le a földre.

Akkor meg karon fogták s hurczolják haza, haza: be a szülei ház kapuján.

Ottan áll a kapuban az öreg Benkő István s a felesége. Eléje szalad az édes anyja, öleli, csókolja sokáig: fiam, édes fiam! Az apja meg áll a kapuban s szinte ridegen, megindulás nélkül ad kezet. Mintha még nem csöndesült volna le a haragja. Ádám lehajol s megcsókolja a napbarnította kezét.

- Édes jó apám, ne haragudjék rám!

- Nem, nem, - motyogja az öreg ember.

Aztán nyugtalanul néz körül. Annát még nem látta. Kint a falu végén virágokkal árasztották el kocsiját a leányok, de azok között nem volt Anna. Ő pedig úgy képzelte el az uton, hogy majd Anna jön a leányok élén s virágot nyújt neki.

Hogy félt egész uton ettől a pillanattól s im, Anna nem jött elébe. Jobb volt így s mégis sértette a hiúságát. Eléje jön az egész falu, csak egyedül ő nem!

Alig tudja elpalástolni a bosszúságát, mikor Annát itt sem látja az udvaron. Itt vannak a szülei, a rokonai, csak Anna nincs itt, egyedül Anna!

Szinte ingerülten kérdi:

- Hol van Anna?

- Anna - mutat hátra felé az öreg Benkő - a kertben van.

Aztán ránéz az öreg ember, olyan különösen néz rá. Ádám kiolvasni véli a szeméből, hogy, ha most itt nem volna ez a sok ember, megragadná s keményen a szemébe nézne: te fiú! mit tettél!

De talán ez csak képzelődés. Zaklatott lelkének a képzelődése, rémlátomása.

Be akar lépni a házba, de - ez már nem képzelődés - kiolvasta apja tekintetéből: eredj elébb Annához!

Egy pillanatra habozva áll meg s nem törődve a körülötte tolongó emberekkel, indul a kert felé. Csaknem szalad.

Az emberek jóakaró mosolygással néznek utána.

- Hadd menjen, menjen. Rég nem látták egymást!

Im, látja is már Annát. Ott áll a körtefa alatt, épp föléje hajol a bokrétának, melyet ő neki kötött rózsából, szegfűből.

Megáll és zavartan, megindultan nézi a leányt. Kiáltson-e neki: Anna! megjöttem! vagy odalopódzék mögéje észrevétlenül s befogja szemét, mint egykor s kérdezze incselkedő hangon: talál el, ki vagyok?

Ó ennek vége, vége! Mit akar még ezzel a leánynyal?

De Anna megfordul: érzi, hogy ott áll valaki a kertben s nézi, erősen nézi őt.

- Ádám! Ádám!

És szalad hozzá, mint a gyermek édes anyjához, kit nem látott régen. Nem bánja, látja-e valaki, nem: sirva veti magát az ifju keblére.

És zokogja: ó Ádám! Ádám!

Megered a köny Ádám szeméből is. Feje lehanyatlik a lány fejére s megcsókolja a homlokát. - Reszkető hangon kérdi:

- Anna, haragszol?

S gyöngéden felemeli a leány fejét, hadd nézzen a szemébe.

- Haragszol, úgy-e?

A leány rémülettel hunyja be szemét, amint Ádám arcára néz.

- Jaj, Istenem!

- Anna! mi lelt!? Anna!

- Jaj Istenem, az arcza... mint a halál...

- Rossz színben vagyok úgy-e?

Mosolyogva kérdi ezt, bár megremeg egész valójában.

- Nagyon rossz színben, - sóhajt Anna s olyan idegenül néz az ifjura.

- Látod, más észre sem vette. Még az édes anyám sem.

- De én látom! Én láttam ezt Ádám, mikor még itthon sem volt!

- Láttad! Már hogy láttad volna!?

- Éreztem, Ádám, hogy maga beteg, erősen beteg. Miért jött haza? - kérdezte hirtelen, váratlanul.

- Miért? Te kérded ezt, Anna?

- Miért jött haza, ha nem huzta a szive?

- Anna!

- Tudom, hogy mit beszélek, Ádám. Sokat sirtam én ezen, mikor nem látta senki, csak egyedül a jó Isten.

- Min sirtál?

- Mikor a maga levelei elmaradoztak, - folytatta Anna, mintha nem is hallotta volna Ádám kérdését - megéreztem, hogy mi sohasem leszünk egymásé.

- Ezt rosszul érezted! - vágott közbe Ádám ingerülten.

Anna lemondó, szomorú mosolylyal válaszolt:

- Ezt én jól éreztem, Ádám.

- Azt hiszed tán, hogy mást szeretek?

- Nem, azt nem hiszem, Ádám. Csak azt, hogy elhült tőlem.

- Nem igaz!

- Én nem haragszom ezért magára, Ádám. Lássá, minek is küldött nekem könyveket? Azokból is azt olvastam ki, hogy nem vagyok én magához való. Nézze a kezemet: a nap hogy leégette...

- Ezt is a könyvből olvastad?

- Abból, Ádám!

- S mit olvastál még?

- Semmit egyebet, Ádám... A többi úgy jött magamagától.

- És Miklóstól!

- Miklós nekem nem szólt semmit! Az Isten úgy áldjon meg engem! De hát mondja meg: mért nem irt? Csak egy sort, csak egy szót! S mért magázott az utolsó levelében? Akkor nevettem rajta, de azután sokat sirtam!

- Pedig tréfa volt az egész, te vadvirág, te! Hát nem emlékszel, a mikor mondtam neked, hogy, ha nem tegezel engem, akkor majd én is magázlak?... Ne keserítsd magad e semmiségekkel. Látod, itthon vagyok, eljöttem... Nem irtam? Hát beteg voltam, izgatott voltam. Nem tagadom, hogy külföldre akartam menni, de nem tudtam, hogyan irjam meg neked... Csak egyedül neked. Félttem, hogy félreértesz. S lám, így még jobban félreértettél!

Csak úgy áradott a szó Ádám ajkáról.

A leány hallgatta ájtattal, megtérő bizalommal.

- Hát most itt vagyok, itt maradok. Lemondtam a dicsőségről. Lehettem volna pap nagyvárosban, nem leszek.

- Oh Istenem!

- Itt születtem, itt éljek és haljak!

- S elégedetlen lesz egész életére - szólt közbe Anna önkéntelen. - Ne maradjon itt, Ádám! Minek is jött haza, minek?

- Haza hoztak erővel.

- Én azt megirtam előre! Mért nem szökött el inkább előlök?

- Nem tehettem, - válaszolt Ádám elkomorult arczczal, - nem tehettem... Nem lett volna szép tőlem!

- Igaz, igaz, - mondta Anna ártatlanul. - Ezt nem tehettem... - S lelkesült hangon, örülve, hogy Ádámnak mentő tanácsot adhat, - folytatta: Hiszen mehet maga innét is külföldre.

- Innét?

- Ó, igen, én már gondolkoztam ezen. Hiszen maga még nem pap. Az édesapám mondta, hogy hiába akarja az egész falu magát papjának, azért mégis lesz pályázat. Hát huzzák, halaszszák ezt a pályázatot!

Ádám hangosan nevetett föl:

- Ej, ej, mit ki nem gondol egy leány!

- El lehet ezt huzni egy esztendeig is. Azalatt megjárja az akadémiát.

- És azután?...

- Hát... hát... azután tegyen, ahogy jobbnak látja.

- Lám, lám! - enyelgett Ádám - s ezt mind te gondoltad ki?

- Ezt mind én gondoltam ki, - dicsekedett Anna.

Mikor az emberek lassanként hátra szállingóztak a kertbe: olyan jó kedvben találták Ádámot és Annát, hogy öröm volt nézni rájuk...

Elégülten, mintha mindnyájoknak része volna ebben a szerintök kész frigyben, mosolyogtak a két fiatalra: ó de szép pár, ó de szép!

XXV. Beszéd a halálról.

Nem tudom, szegény Ádámnak sikerült volna-e eljátszani a komédiát a telegrammal, mely - ő legalább így képzelte s így színezte ki magában - épp a vendégség alatt fog megérkezni. Ő reszkető kézzel - bizonyosan reszketni fog a keze - bontja fel a telegrammot, elolvassa tisztes is, aztán színtelt haraggal gyüri zsebre. Kérdeni fogják: talán valami rossz van abban az írásban. Ő bosszusan ezt mondja: rossz, rossz, el kell utaznom...

Ahogy én Ádámot ismerem, ügyetlenül játssza végig e komédiát. De nem kellett eljátszania: a telegramm nem jött meg. S nem kérdezhetette apját, nem kérdezhetett senkit: nem jött-e részére telegramm, mielőtt hazaérkezett. Annyira nyugtalanította ez a dolog, hogy alig volt képes megőrizni látszólagos nyugalmit, alig volt képes örvendezni az örvendezőkkel. Rémulten nyomta el nem egyszer a kérdést: nem jött telegramm?

Vacsora alatt az édes anyja siránkozva kínálta: egyél, édes fiam. Ó te már nem is szereted a mi ételünket!

Gépiesen mondta:

- Dehogyan nem, dehogyan nem.

- Kínáld te, Anna, talán a te kedvedért inkább eszik.

Mosolyogva nézett Annára:

- A te kedvedért!

S Annát oly boldoggá tette ez a kicsiség.

Evett egy pár falást - Anna kedvéért.

Hanem a bor izlik, azt meg tudna inni sokat, nagyon sokat. Tűz önti el lassanként sápadt arcát, szemei lángban égnek s szinte félelmetes az arcza, a tekintete, amint egyszerre poharat ragad, fölemelkedik helyéről s megindul a beszéde halk, remegő hangon.

Hirtelen lecsendesülnek a lármás emberek.

- Halljuk, halljuk a papunkat!

A hold fénye keresztül kándit a fák ágain s rejtelmes félhomály borúl az asztalokra, melyeket csupa férfiak ülnek körül, mögöttük az asszonyok, gyermekek: mind Ádámmra néz most, ájtattal lesvén szavait. Ádám nem látja őket. Tekintete belemere a fák titokzatos sötétjébe, mintha ott rejtőzködnék valaki, akihez ő beszél. Szavait kísértetiesen verik vissza a sötétlő fák, a sutogó lombok. Búsan, szomorúan csendül, száll hangja a csendes éjszakában. Szárnyára kapja az éji szél s száll vele messze, messze...

Azt hinnéd néha, hogy zokog, amint megindult szívvél kiált föl: Oh édes szép falum! Jó emberek, akik engem oly nagyon szerettek! S mintha azzal a láthatatlan valakivel beszélne, ott a fák rejtelmes homályában, mondván: Itt, itt születtem, itt nyargaltam vesszőparipámon, itt nevedtem, megosztva veletek örömet, bánatot, itt boruljon rám a sirhalom! Igaz, igaz, szebb itt még a fűzfág is, mint másutt a gyöngyvirág is!

Belezúg a férfiak lelkes helyeslése, az asszonyok sirása.

- Itt ezen a földön édesebb a halál... Szülő, testvér, rokon, jó barát borúl a halott koporsájára, igaz könnyet sirván!

El-elcsuklik hangja, de beszél tovább, tovább, mintha vitatkoznék azzal a látatlan szellemmel, mely ott vár reá a fák homályában. Mintha meg akarná győzni, hogy az ő számára nincs egyéb menedék, csak a halál. Rettenetes, kétségbeejtő kaoszszá zavarodik agyában mind az a silány mentő gondolat, melyekbe eddig görcsösen kapaszkodik: e pillanatban ismét szörnyű világosan rajzolódott elébe kegyetlen végzete. Látja Ilonát vergelődni a gyermeki szeretet és a szerelem Scillája és Charibdisze között; hallja tehetetlen sirását; látja, mint tördeli a kezét, nem irhatván: örvendj Ádám, örvendj, jöhetsz érettem, jöhetsz!

Belekiáltja az éjszakába: E földnek porában játszadoztam, e földnek porával vegyüljön porom! E templom harangja siratta el őseimet, ez sirasson el engem is. Hir, dicsőség ne abajgassa fel többé szívemet; felejtesd el velem, édes anyaföld, édes kis falum! Tied vagyok, tied maradok!

Összezsengnek a poharak, végig zug a kerten, kihömpölyög az utcára az éljenáradat.

- Itt marad, itt!

Vidám muzsikaszótól zeng a kert; tánczra kerekednek öregek, ifjak. Kérik, unszolják Ádámot is: tánczoljon.

- Fáradt vagyok, nagyon fáradt, - huzakodik Ádám. - Majd holnap, holnap! Akkor tánczolok én is.

S megfogja Anna kezét gyöngéden:

- Ugy-e, Anna, holnap?

És nem bocsátja el Anna kezét sokáig. Rajta feledkezik a szeme s szeretettel néz a szemébe: úgy-e már nem haragszol?

- Nem, nem!

- S ha mindenki haragudnék rám, te akkor sem haragudnál, ugy-e?

- Ó Ádám, miért haragudnának magára? Én sohasem haragudtam!

- De! Egyszer haragudtál... Nem emlékszel?

- Ugyan! Amikor megcsókolt... Még emlékszik rája?

- Hogy én arra ne emlékezném! Akkor szerettelek meg! Akkor... akkor... S most, most úgy szeretnék megcsókolni ismét, Anna! Még egyszer!

Különös, félelmetes láng villant meg szemében. Hevesen szoritotta meg a lány kezét, hogy ez felszisszent belé.

- Ádám! - pironkodott Anna - ennyi ember szemeláttára!

- Igaz... igaz... de én majd elmegyek Anna és nem foglak látni... Talán soha!

- Ó istenem! mit beszél!

Félve, hogy hallják ezt a különös beszédet önkéntelen vitte Ádámot: jöjjön, jöjjön, sétáljunk a kertben.

Kart karba öltve sétáltak, összebujva szerelmesen, suttogva, mint most egy éve.

- Gondold, hogy nem látsz többet, Anna. Csókolj meg!

A lány remegve simul hozzá, csókolja és hagyja magát csókoltatni. Aztán könnyörgésre fogja; elég, elég! Mindjárt leroskadok! Úgy perzsel a csókja... Ne, ne többet, Ádám!

Rémülettel, iszonyattal igyekszik kifejleni karjai közül. Ádám arcza a hold hirtelen ráverődött fényében olyan, mint egy halottnak az arcza.

- Bocsásson, bocsásson!

Ádám félig aléltnak dől egy fának, keze erőtlennel hanyatlik le.

Alig hallható hangon lihegi: ne haragudj, Anna, ne haragudj... Búcsuzom tőled...

De már Anna ezt nem hallja. Sápadt arczzal vegyül az emberek közé s mikor egy kicsit magához tér, hívja édes anyánkat: menjünk haza, édes anyám!

Ádámra nem mer nézni. Ő is elvegyült az emberek közt...

XXVI. Meg kell halni.

Csöndes a kert, az udvar, csöndes a ház. Csöndes a falu. Aludni tértek az emberek.

Ádám nem alszik. Nagy zajjal rántja félre a kertre nyíló ablakot s kidugja fejét a hűs levegőre. Hívja a puha ágy, az édes anyai kéz vetette ágy: feküdj le, Ádám, - s irtózáttal fordul el tőle: nem, nem!

Fáj a feje, azt hiszi, szétszakad. Bódultan mered bele a csillagos éjszakába, s nyomorultan, tehetetlenül várja, eloszlik-e a köd, mely elméjére ráborult. Zavaros képek kavarnak előtte s nem tudja megállítani, rendbe, sorba állítani azokat. Csak azt tudja, hogy valami nagy örütséget követett el. Hallja Anna rémült kiáltását: bocsásson, bocsásson! Úgy van, úgy, Anna megrémült tőle. Nyilván azt hitte, meg van az elméje háborodva. S ha jól hitte!?

Lassankint világosság kezd derengeni agyában. Meg, meg volt háborodva elméjében. Elvette eszét a gondolat, hogy még az a silány ürügy is, melyben egy pár nap óta oly gyermekesen bizakodott, - elesett; hogy Ilona a legyőzött fél s nem az apja, tehát a szerelem fölött diadal-maskodott a gyermeki szeretet.

Ez, ez, ez vette el az ő eszét. Azt hitte, hogy, ha mindjárt nem fordulhat vissza, akkor nem is mehet többé soha. Ha ő csak egy napig marad itthon, nem lesz ereje itt hagyni Annát. Nem mintha attól félne, hogy újra támad szerelme s képes lenne lemondani Ilonáról. Nem az! Nem volna ereje, bátorsága - megcsalni ezt a szegény leányt.

Nem mehet vissza, nem maradhat itt: hát meghal!

Ezzel a sötét gondolattal emelt poharat s mondá el maga fölött a halotti beszédet hivei előtt. Aztán a kikerülhetetlen halál gondolata meglágyította szívét s nem bírta leküzdeni a vágyat, hogy még egyszer keblére ne ölelje Annát. Búcsuzni akart Annától, a nélkül, hogy ez a szegény teremtes sejtessen, hogy ez igazi búcsu s ittás fejjel, megháborodott elmével nem gondolható meg, hogy Annában az ő csókjai megfagyasztják a vért. Anna talán látta is az ő arcán, az ő szemében a halál gondolatát. Ha ő most meghal, mindenki elhiheti, hogy természetes halállal halt meg, csak Anna nem, egyedül Anna nem! Világosság gyúl tán agyában, szörnyű világosság, hogy miatta halt meg. Miatta nem akart haza jönni. S Anna átkozni fogja magát, amért ezt nem látta mindjárt s fel nem oldotta, nem mondotta: menjen, Ádám, vissza-adom a szabadságát, legyen boldog!

Ez a lány képes lett volna erre. Neki csak egy szavába került volna s Anna lemond, ha szíve beleszakad is. De lehetne-e boldog ily rettenetes áron!?

- Inkább a halál! - kiáltotta bele az éjszakába. Hangjának rémes visszhangja kelt az éj csöndjében.

- Inkább a halál! - vélte hallani s úgy tetszett, mintha ismétlődne újra meg újra: inkább a halál!

Hideg verejték vert ki arcán, rémülten huzódott vissza a szobába, aztán ki akart rohanni az udvarra, futni, menekülni a halál elől. Hogy ő meghaljon! Meghaljon, mert ifjú szíve szerelemre lobbant egy leányka iránt! Nevetség! Örület!

- Megyek, Ilona! megyek! - kiáltotta magánkivül. S rátette a kezét a kilincsre.

Nem tudta kinyitni.

Rémülten tántorodott vissza.

Kívül valaki fogta a külső kilincset. S hogy visszatántorodott, kinyílt az ajtó és belépett az öreg Benkő István.

Komoran, szótlánul ült le egy székre.

- Azt hittem, már alszik édes apám, - hebegett Ádám zavartan.

- Nem tudok aludni, Ádám. Te sem úgy-e?

- Most akartam lefeküdni, - felelt Ádám s nyugtalanul nézett apjára.

- Hát fekjüdj le. S aludj, ha tudsz. Az én szemeimre nem jó álm! Ó fiam, fiam! mit tettél!

- Mit tettem? - kérdezte Ádám meglepődve. - Hivtak, haza jöttem. Még most sincs megelégedve, édes apám?

Mintha nem is hallotta volna Ádám szavait, belenyult a zsebébe s egy összehajtott papírt huzott ki.

- Ez neked jött tegnap.

- S édes apám elolvasta!?

- Én elolvastam. Olvasd el te is.

Kiragadta apja kezéből a papírost: az Ilona telegramját. A szavak összefutottak, de ő tudta anélkül is, mi van benne.

»Örvendj, Ádám, örvendj! Győztem. Jöhetsz érettem. Ilona.«

- Végem van! - nyögte Ádám s leroskadott a kanapéra. Arczát bele temette a telegramba s fuldokolva ismételte: végem van, végem!

- Most már tudom, miért nem akartál hazajönni, fiam!

Aztán fölállt s megragadta Ádámnak a karját.

- Te fiú! Azt a lányt, akárki leánya légyen, ide nem hozod!

- Nem is akartam, nem is akartam!

- Hát akkor itt hagyod a falut, úgy-e?

- Azt akartam, azt!

- Itt hagyysz minket a nagy szégyenben, gyalázatban, úgy-e? No ezt jól kigondolád!

- Hogy én szégyenben, gyalázatban hagynám kigyelmeteket!

- Minket, Ádám, minket. Engem, az anyádat, az egész Benkő-familiát! Ezért tanítottalak, ezért rövidítettem meg a kisebbik fiamat, hogy öreg napjaimra gyalázatot hozz a fejemre! Te! Tudod-e, hogy mit tettél!?

- Tudom, tudom...

- Kibékült a Huszár- s a Benkő-familia. Eltemettük a haragot, a gyűlöletet. Ők is, mink is. Az egész falu megbolondult miattad. Haza hoznak erővel. Ássák az új papiház fundamentumát. Örvendez minden lélek, hogy te leszel a pap, Anna a papné. S te most azt a leányt, azt az ártatlan szép leányt megcsufolod, meggyalázod! Ki az az Ilona!? Valami nagy dáma úgy-e!?

- Apám!

- Jól van, jól, hát megszeretted. De neked Annát el kell vened! Ha te ezt a leányt, ha te ezt a falut megcsalod, nekem itt nincs maradásom! Hát menj, ha van rá lelked. Menj, no! Indulj! Mi vagyok én neked? Vén bolond, úgy-e? Bolond paraszt, úgy-e? Túrtam, ástam a földet, hullat-

tam a véres verejtéket, földhöz földet szereztem, amellet, hogy küldöttem neked a pénzt: mind neked küldöttem, Ádám, amit ez a kicsi székely birtok kiizzadott!

- Tudom, tudom...

- Tudod, úgy-e? Én nem sajnáltam. Én soha föl nem panasztam. Azért nőtt a birtok minden esztendőben. Hát még, ha itt maradsz, fiam! Fele birtokom a tied. A Huszár Pálénak is megkapod a felét. Baczon vizétől a Kormosig, a két folyó viz között, nem lesz több ilyen székely birtok!

- Ó az nagyon szép lesz, - sóhajtott Ádám, s keserűen mosolygott.

- Úgy-e szép? Ami határos földem, rétem van Huszár Pállal: egybe szakad.

- Igen, egybe szakad, - hagyta rá Ádám.

- Elfelejtetted ezt a lányt, mintha nem is lett volna.

- Elfelejttem.

- Édes fiam, úgy-e, nem még el? - fordult hozzá az öreg ember elérzékenyülő hangon.

- Nem, édes apám, nem.

- Itt maradsz köztünk. Itt élsz, itt halsz, ahogy ma este mondád beszédedben.

- Itt, itt, - mondta Ádám.

- Ha talán keményen beszéltem, fiam, ne haragudj. Az ilyen egyszerű öreg ember nem tudja úgy megválogatni a szót.

- Csak jót mondott, édes apám. Feküdjék le.

- Ettől az írástól pedig ne félj. Még az anyádnak sem szóltam róla. Soha senki meg nem tudja.

S ahogy ment kifelé, huzta be maga után az ajtót, még visszafordult: nem, ezt soha senki meg nem tudja.

Ádám szeretett volna utána szaladni az édes apjának s visszahívni: maradjon itt, édes apám, maradjon! Csak virradtig! Volna itt bárki mellette, csak egyedül ne legyen. Valaki, aki megragadja kezét s visszatartsa: ne halj meg, Ádám!

Nem, nem tartja vissza senki. Olvassa a telegrammot s abban is azt olvassa: halj meg, Ádám! Megsiratlak, meggyászollak.

Hallja az Anna hangját. Ő is azt mondja: halj meg, Ádám, jobb neked a halál, jobb nekem is.

Az apja is azt mondja: halj meg, Ádám, semhogy meggyalázd a familiát. Azt mondja, azt.

És im úgy érzi, hogy háborgó lelke lecsendesül. Nyugodtan vetkeződik, nyitja föl a táskáját s a keze sem reszket, amint kiveszi az ópiumos üveget. Széket tol az ágya mellé, leteszi az üveget s melléje az orvos rendelő irását. Soha senki sem fogja tudni, hogy öngyilkos lett. Soha! Soha! Majd dél felé bejön az édes anyja a szobába. Oda lép az ágyához s költi szeliden: kelj fel, édes fiam, kelj fel.

S ő nem érzi, nem hallja.

Oly szépen fog meghalni! Mikor derengeni kezd az ég, mikor virrad majd az egész világnak, ő akkor ajkához emeli az üveget, kihajtja s elalszik szépen, csöndesen. Elalszik ajkán két leány nevével. Egymásután fogja mondani, mint a szerelmes leány, tépdessvén a virág szirmait: szeretsz? nem szeretsz? - ő is: Ilona - Anna - Ilona... Anna...

Vajjon melyik nevével alszik el?

Ezt ő már nem fogja tudni.

S lefeküdvén az ágyba, végig futtatja elméjében a holnapi napot s az azután következőket. Hogyan fut szájról-szájra halálának a hire. Kikelt ábrázattal, sirva, jajgatva csődül össze az egész falu. Anna el akarja magát emészteni... Ilona majd ujságban olvassa halálát... Ó, Ilona! Ilona! Ha láthatná arcát e pillanatban, ha hallhatná a szívszaggató jajkiáltást... Letört virágként hervadoz majd...

Ó, hogy nem lehet meghalni és látni is, hallani is mindazt, a mi azután történik!

És meghal. Meghal egy szó, egy betű hátrahagyása nélkül.

Im, már dereng az ég. Indul a nap, készülődik a hegyek mögött. Jöhetsz már, nap, jöhetsz. Mire sugaraid előzőnlík e kis szobát, betódulván a nyitva hagyott ablakon: Ádám aludni fog mélyen...

Kezében már az üveg, s haj! nem roppan össze. Gyönyörrel a halál gondolatában, a minden szenvedéstől megváltó halál gondolatában, kéjelegve emeli ajkához az üveget. Lassan hajtja föl, mintha megélvezné minden csöpjét. Aztán gondosan leteszi az üveget a székre s lehunyja szemét. Szíve vadul dobog: ah, itt van mindjárt a halál!

Ilona! Ilona! Az ő nevét kiáltja s kitarja karját ölelésre. Megyek értted, megyek!

Búcsuzik Annától: ne haragudj Anna... Anna... Megyek, Ilona, megyek. Ilona...

Mosoly ül ki ajakára, s megfagy ott mosoly és név egyszerre.

Az Ilona neve.

XXVII. Mintha mosolyogna...

Megkondúl a déli haragszó s Ádám még ott fekszik az ágyban. Be-belép anyja lábujjhegyen, de nem mer az ágyhoz menni: nehogy felébredjen. Suttogja szeretettel: aludj, édes fiam, aludj.

De im már régen elmúlt dél is, gyülekeznek az emberek, szeretnék látni, hallani a papjokat s Ádám alszik. Ádám nem ébred.

S most már bebátorkodik édes anyja, odamegy az ágyhoz.

- Kelj fel, édes fiam, itt vannak a népek.

Arczczal a falnak fordulva fekszik Ádám, nem hallja anyjának szelid szavát, nem érzi, amint kezét szép gyöngéden a vállára teszi s költögeti újra: Kelj fel, fiam, kelj fel.

Jön az édes apja.

- Nem ébredett még föl?

- Olyan mélyen alszik, szavamat sem hallja. Szólítsa kigyelmed.

Most az apja költi:

- Kelj fel, fiam, kelj fel. Eleget alhattál.

- Milyen mélyen alszik, még nem is lélezkzik! Istenem, istenem!

- Hogyne lélekzenék, - szól az öreg ember. De mikor ezt mondja: reszket a testében. Ádám fölé hajlik s felordít iszonyún.

- Ébredj, Ádám! ébredj!

Megrázza a vállát kétségbeesetten. Megfogja a kezét: hidegebb a jégnél. A homloka, arcza, melle - mind jéghideg. A szeme rámered s szája félig nyitva, mintha mosolyogna.

S nem akar szólani.

- Ó jaj! - sikolt szegény öreg asszony s lezuhan a földre.

Megtelik a szoba rémült emberekkel.

- Mi történt? Mi történt?

- Hát nézzetek ide. Láttam én halottat, de ilyent sohasem! Mintha mosolyogna. Mintha tréfát üzne. Nem ilyen a halott, úgy-e, atyafiak! Nézzétek, fogjátok, úgy-e no, nem ilyen!

Nézik, tapogatják félve, iszonyattal. Egymást bátorítják: fogd meg jól a kezét. Hát a szive? Hallgasd, dobog-e a szive?

Némán összenéznek: Jéghideg a keze, nem dobog a szive.

Szivszaggató sirás veri föl a házat. Az udvart, az utcát. Nem hisznek egymásnak, nem hisznek maguknak.

- Meghalt Benkő Ádám! - fut a falun végig.

Összefut a falu, mint mikor tűz üt ki. Mind elveszti fejét, férfi és fehérnép.

- Hiszen beteg sem vót!

- Talán meg sem is hót!

- Nem volt ellensége.
- Mindenki szerette.
- De még hogy szerette!
- Meg nem mérgezhették...
- El nem emészthették...
- Ütés nincs a testén...
- Csak egy folt sincs rajta...
- Rossz kedvvel indult el!
- Jó kedvvel jött haza!
- A halálról beszélt!
- Talán megérezte!
- Jaj, jaj, megérezte!
- Ó jószágos Isten!

Hiába kérdezik öreg Benkő Istvánt: már egy szava sincsen. Keseregnek körülötte: ó Benkő uram, Benkő uram! Hogy éppen most halt meg! Most!

- A sok áldozat...
- A sok pénz...
- Ezért taníttatá...
- Ezért nevelteté...

Fásultan, némán hallgatja a kesergést. Szemében felszáradt a könny. Az öreg asszonyt elhuzza fia teteméről.

- Ne sirasd, feleség! Isten adta, Isten elvette, áldott legyen szent neve érette.
- Hát én hogyan siratnám! Siratom halálig! Nekem gyermekem volt! Ha másnak kedves volt, nekem kedvesebb volt!
- Hát nekem!? Gyere, gyere...
- Mind siratjuk! Ki ne siratná!? - keseregnek a népek.

Itt az egész falu, csak Anna nincsen itt. Kérdik: hol van Anna?

Mondják: Anna beteg. Anna félrebeszél. Lábáról leverte az Ádám halála.

Arcza éget, arcza perzsel, mint a tűz. Elhaló hangon suttogja: Ádám. Ádám... Mondtam, úgy-e, elhült a szived... Megcsaltál... mást szerettél, Ádám!

- Anna, Anna, csillapulj.
- Te vagy, Miklós, te?
- Én, én.
- Megcsaltál te is.
- Anna! csöndesülj!
- Én tudtam, én éreztem! Megálmodtam, Miklós!

- Lázad van, Anna.
- Meghalok, Miklós! Megcsaltatok!
- Senkisem csalt meg, Anna.
- Hát mért halt meg?
- Istenem! Hát meghalt!
- Mást szeretett!
- Nem hiszem, Anna. Ádám téged szeretett.

E pillanatban lép be az orvos. Onnét jött át a halottas háztól. Vele jön az édes anyánk, az édes apánk.

- Látod, látod. - sir az édes anyám s ráborúl Annára - Ádám nem ölte meg magát. Ó lelkem gyermekem!

- A szívét a szél megütötte, - mondja édes apám el-elcsukló hangon. - Úgy-e doktor úr, úgy volt?

Megindultan mondja az orvos:

- Úgy volt, urambátyám. Szegény Ádámot szívszélhűdés érte. Mérték nélkül élt az altatóval.
- Ó jaj, ó jaj... nyöszörög Anna. - Megölte magát, hiába titkolják! Én ezt megéreztem!
- Szép halállal halt meg, édes lányom!
- Megölte magát, meg... Nekem beszélhetnek! Az én halálom is szép lesz. Meglássák, hogy szép lesz!
- Anna, Anna!

Szólt az orvos szeliden s megsimogatta Anna homlokát:

- Maga gyermekem, nem fog meghalni. Olyan orvosságot adok, hogy meggyógyul tőle. Egy kis láz... elmúlik, el.

Kint azt mondta az orvos: Annának nem szabad a temetésre menni. Akkor talán megél.

XXVIII. Találkozás a sir felett.

Szomorú nóta kél a nép ajkán Ádámról, Annáról. Egyhangú, kesergő dallama fájón csendül meg lelkemben ma is, annyi idő után. Erdőn, mezőn éneklik:

Jaj de búsan szól a harang,
Huzza három fejr galamb.
El-elhagyják, megkongatják,
Bús szívemet hasogatják.

Huszár Anna földig gyászba,
Sirva néz ki az utcára:
»Ott viszik az én mátkámat,
Készítsétek a fejfámat!«

Halljuk este, ha leányok, legények hazafelé mendegélnek a mezőről. Behallik hozzánk a kesergő nóta s kesergünk, sirunk mind. Gyászba borult a házunk. Nem találják helyöket az öregek: átmennek mindegyre abba a házba, melyet oly hosszú ideig kerültek. Ott ülnek négyen az udvaron s keseregnek, sirnak.

A közös bánatban szívök összeforr. Siratják Ádámot, siratják Annát.

S Benkő István, ez az egyszerű öreg ember, megható gyöngédséggel vigasztalja Annát. Kérges tenyerével simogatja Anna halvány, hervadó arcát mintha engesztelni akarná, mintha bocsánatot kérne tőle meghalt fia számára.

Csak ő tudja, egyedül ő tudja, mily nagyot vétett Ádám e leány ellen. Anna csak sejti, - s e sejtelenről nem tud megszabadulni - hogy Ádám önkezeivel vetett véget életének; az öreg Benkő tudja, hogy annak így kellett történnie, hogy az másként nem is történhetett: Ádám megölte magát.

Szegény öreg ember! Hordoznia kell, míg él, e gyötrelmes tudatot. Ne tudja meg soha senki, hogy az ő fia, az ő pap fia megölte magát! Hadd maradjon emléke tisztán, fehéren.

Magányosan ha jár, ki-kitör kebléből a keserű vád: Ó Ádám, Ádám, mit tettél!

De lecsöndesíti magát: jobb volt így, jobb. Inkább haljon meg, semhogy gyalázatba borítsa családját, semhogy minden jött-ment szájára vehesse hitvány cselekedetét.

Igy mindenki siratja, még az is, aki nem ismeré.

A világnak sejtelve se légyen az ő lelkének háborgásáról. S ne tudja meg különösen az a szegény leány, hogy Ádámot mi kergette a halálba. Az a leány fiatal, még boldog lehet. S látván néha véletlenül egymás mellett állani Annát és István fiát, most már egyetlen fiát, megdobb a szive a vén embernek, úgy tetszik neki, hogy sir az egyik szeme, a másik mosolyog...

Ó ha úgy lenne, ha úgy lenne!

Ha megérhetné azt, mire most gondol, örömmel feküdne koporsájába.

De hát ez még soká lesz, ha lesz! Im, Anna ott bolyong virágos kertjében. Olyan szomorú a kert. Nem volt, ki ápolja, nem volt, ki öntözte.

- Elhervadtatok, szegény virágok, - beszélget hozzájuk. Csak egy rózsza volna! Csak egy szekfü volna! Mind elhervadoztak.

Olyan nehezen tud összeszedni egy kicsi koszorura valót. Mennyi volt, mikor Ádám hazajött!
Ha az most mind megvolna!

Fölnéz az égre, mikor kész a koszorú s szomorúan mondja: nincs szebb virágom, Ádám!

S elindul lassan, ingadozó járással. Kérem: ne menj még, Anna, gyöngé vagy!

- Tovább nem várok, Miklós.

- Várj még egy pár napot.

- Nem várok, Miklós. Jobb, ha velem jössz. Ha nem, úgy is megyek.

Karját karomba ölti s úgy megyünk hátra a kertbe, ki a rétre, a kertek mögött le a falu végére.

- Emlékszel, Miklós, mikor jártunk erre legutólszor.

- Nem rég volt, talán hat hete.

- Kérdeztem tőled, miért nem jő haza Ádám?

- Megmondtam, amit ő mondott nekem.

- Most már mindegy, Miklós, megmondhatod az igazat.

- Azt csak ő mondhatná meg, Anna. Ő pedig meghalt. Te azt hiszed, megszeretett valakit. S mit tettél volna, ha megmondom neked?

- Megirtam volna Ádámnak: ne jöjjön haza. De soha. Én elfeledem, legyen boldog azzal a másikkal. Most nem ő feküdnék a temetőben!

- Hanem te, úgy-e? Szép igazság lett volna!

- Olvastam én már ehhez hasonlatost.

- Nagyon is sokat olvastál!

- Keveset, nagyon keveset, Miklós! Hiszen ha én két-három esztendeig járhattam volna nevelőbe!

- Ádám mégis meghalt volna, ha egyszer úgy volt megírva odafent!

Egy kis fejfa jelezte még Ádám sírját. Hervadt virágok boríták a halmot.

- Látom már, látom...

- Anna, csöndesülj!

De Anna kirántja karját karomból s szivszaggató jajszóval veti magát a sirhalomra.

- Ádám! Ádám! miért halál meg! Mért nem mondtad, hogy már nem szeretsz!

- Hiszen nem mondhatta...

- Védjed, védjed... Hisz én nem átkozom! Hisz én magamat átkozom! Ádám, Ádám! Mért haltál meg miattam!

- Jer, jer.

- Hagyj itt Miklós! Eredj haza!

- Anna, jere haza.

- Jaj, csak a szívem megszakadna!

E pillanatban egy hintó kanyarodik be a temetőúton. Rémülve ragadom meg Anna karját: jere, Anna, jere!

- Nem megyek! - kiált nyersen. - Ismered ezeket?

- Egy enyedi professzor.

- S mellette azt a leányt ismered-e?

- Az a lánya.

- No, Miklós!

- Anna, az istenre kérlek, csillapodj! Már itt vannak...

- Ó Miklós... meghalok... meg... mindjárt... tördeli a szókat s aléltnak esik karjaim közé.

Nem tudom, mit kezdjek. Karjaim közt Anna, ébresztem kétségbeesetten: Anna! Anna! Ott állnak szemközt apa és lánya, a sirhalom másik oldalán. Némán, szinte megdermedve néznek rájuk. Im, eljött ez a leány, hogy koszorút tegyen ifja sirhalmára, hogy kisírja magát itt szíve szerint s itt talál egy elalélt leányt.

A nagytiszteletű professzor úr szólal meg először.

- Ez a Benkő Ádám sirja?

- Ez professzor úr.

- S ez a leány? - kérdi Ilona reszketve s megered a könny kék szeméből.

- Az én nővérem!

- Ó Istenem!

S ím azt hinnéd, most összeesik s keserű vádat zokog a sir fölé.

Nem, nem! Ez a leány, ez a gyöngye leány, ki támoilyogva lépett ide atyja karján, nem lát most mást, csak ezt a másik leányt, aki eszméletét elvesztette az Ádám sirja fölött! Világosság gyúl agyában, rettentő világosság: megvillan előtte a valóság s ím, nem ellenfélt lát Annában, hanem áldozatot... Az ő is! Most már látja, most már tudja, miért nem akart haza menni Ádám! S kitör nemes szívének tartalma e szavakban: Szegény kis leány!

Kihull kezéből a koszorú, melyet Ádám sirjára hozott s puha kezével simogatja Anna homlokát, arcát; költi, ébresztgeti: ébredjen, kedvesem! Aggódva lesi, mikor nyitja föl a szemét s mikor végre Anna lassan fölemeli szemepilláját, gyöngéden kérdi: jobban van? Úgy-e jobban?

Anna átszellemült arccal nézi Ilonát. Úgy nézi, úgy tetszik neki, mintha egy angyal szállott volna le az égből. Szíve tiszta már a haragtól, gyűlölettől. Önkéntelen suttogja magában: ó ha ezt én tudtam volna...

S nézi csodálattal ezt a szépséges uri leányt, kinek nemes lelke a szemében ragyog. És kitör most hangos szóval, a mit elébb suttogott: ó ha ezt én tudtam volna!

- S ha én tudtam volna! - zokog Ilona.

Egymás nyakába borúl a két leány, nem tudván még a nevét sem egymásnak és sirnak hosszan, sokáig a sirhalom fölött.

Szivők megkönnyebbedik a közös gondolatban: Ádámnak meg kellett halni, Ádámnak nem volt más menedéke a halálnál! Ádám sohasem lett volna boldog, akármelyiket veszi feleségül. Hárman lettek volna boldogtalanok, így csak ketten...

Ah, de jó, hogy találkoztak itt a sir fölött. Megosztják a bánatot, együtt siratják a szerelem, a becsület halottját. Mindakettejüknek van vigasztalása: nem csak én siratom, siratja egy más leány is. Ádámot nem feledik soha. Nemes versenyre kelnek emlékének megőrzésében.

- Én minden évben küldök koszorút s maga ráteszi a sirra, úgy-e, kedvesem?

- Ó hogyan tenném!

- A maga nevére küldöm. A neve...

- Huszár Anna. S a kisasszony neve?

- Gere Ilona.

- De szép a neve is!

Megszólal a nagytiszteletű professzor úr.

- Gyerünk, leányom, gyerünk. Búcsuzz.

- Ó édes jó apám! Te rólad hogy megfeledkeztem!

S nyakába borúl az öreg embernek és sir keservesen.

- Gyerünk, gyerünk.

- És az Ádám szüleit? Úgy szeretném látni!

- Isten őrizz!

- Igaz, igaz... Ne is tudjanak rólam... - S Annához fordult: A szegény öregek ne sejtсенek, ne tudjanak semmit...

- Higgyék, hogy szép halállal halt meg...

- Elég, ha mi tudjuk.

- Elég, elég...

Leszakít egy virágot az Anna koszorujából.

- Szakítson le maga is az enyémből. Ne, ne azt a vörös rózsát. Azt nagyon szerette!

- Azt szerette, azt! S nekem most nincs rózsám, - kesereg Anna.

Az öreg úr izgatottan fogta meg leánya kezét.

- Ilona, jere! Búcsúzzatok.

*

A nap éppen leszállóban volt a hegyek mögé. Vértörő sugarait rá vetette a temetőre s úgy tetszett nekem: glóriát font a két leány feje köré, amint egyszerre csókolták meg a fejét, aztán még egyszer, hosszan ölelték, csókolták egymást.

Ott álltunk még sokáig a sir felett, míg el nem tűnt a hintó szemünk elől. S indultunk haza mi is némán, kart-karba öltve. Anna néha szomorú mosolylyal nézett reám. Azt olvastam szomorú mosolyából: látod, Miklós, látod, igazam volt...

XXIX. Miklós levele Annához.

Budapest, 1893. július 17.

- - - Nincs nap, hogy ne gondoljak reád, Anna! Téged látlak, ha bogárszemű leánykámra tekintek: ilyen voltál te, éppen ilyen. Téged látlak, ha szenvedő arcú asszonyt látok: ilyen lehetsz te...

E szavakkal kezdettem levelet te hozzád négy hét előtt: választ a te panaszos leveledre s ím a megkezdett levélnek regény lett a folytatása, regény, melyben, fájdalom, oly kevés a költemény... Ne haragudj, Anna, hogy világ elé viszem szivednek bús regényét: nincs ebben a regényben szégyenlenivalód, hisz akkor meg sem irtam volna, bár az írás az én kenyerem...

A te leveled tele van keserőséggel, Anna. Háborog a lelked, még mindig háborog. Husz esztendeje, hogy eltemették Benkő Ádámot, és sajog a szived, még mindig sajog. Nem bírsz megnyugodni a változhatatlanban. Kitör belőled a keserű panasz, szemrehányás ma is, mint husz év előtt, mikor Ádám sirjától hazamentünk. Azt hittem akkor, a közös bánat szivednek háborgását lecsöndesíti. De csalódtam: enyhülésed pillanatnyi volt. Mikor beléptünk a szülei házba, te ismét csak magadat láttad s jajgatva szállottál perbe az Istennel és a világnak rendjével, mely kedvez a fiúnak, igaztalan a leánygyermek iránt...

Hallom ma is a keserű vádat: Hát miért hagytak engem tudatlanságban, téged meg fölneveltek urnak! Mért nevelik az egyiket világ pompájára, másikat meg hagyják sanyarú sorsára!

Nem tudtad akkor s nem tudod kivenni a fejedből ma sem, hogy, ha téged neveltetnek, mint engem, Ádám él ma is s te ott ülnél a papné székében. Nem tudod kivenni a fejedből, hogy veled nagy igazságtalanság történt s most - mit akarsz Anna? - azt akarod, hogy a te áldatlan, bús sorsodra ne jusson kis leányod...

Vádolod magadat: »Isten elvette az eszemet, mikor hallgattam szüleimre, hallgattam reád és nem maradtam vén leánynak. Mikor megszegtem a fogadásomat s hat esztendővel Ádám halála után férjhez mentem az öcscséhez. Gyászolnom kellett volna halálig, bár a szíve el is tántorodott tőlem. Nem egészen, én most is azt hiszem, Miklós, hogy nem egészen.«

Én is azt hiszem, Anna. De hidd el nekem, ki ma is úgy szeretlek téged, - nem, jobban, mint mikor báránykád voltam! - hidd el nekem, Anna, hogy szüleim is, én is csak a javadat akartuk. Azt hittük és nem is hihettünk mást: magad és Isten ellen való vétek volna örökös gyászt viselned, elhervadnod, mikor még boldog lehetsz egy egyszerű, de becsületes férfi oldalán, a minő Benkő István vala.

Lám, Ilona is férjhez ment, alig két évvel Ádám halála után. Itt lakik Budapesten s azt hiszem, nem boldogtalan. A férje derék, okos uri ember, aki bizony nem ölte volna meg magát az Ádám helyében, de hisz Ádám nem e világból való ember volt, Anna.

Te azt mondtad akkor, látván, mennyit évelődnek szüleink s látván Istvánnak megható ragaszkodását te hozzád: jól van, hozzá megyek. Ha már férjhez megyek, legalább az Ádám véréből való vér legyen az uram. Azt mondtad Istvánnak: erős szerelmet ne várjon tőlem, István, s ha sirva talál néha, meg ne keserítse. Ádámot nem feledem halálig. Ha maga jó testvére volt neki: maga sem feledheti.

István szeretett téged, Anna, szeretett - jól tudom én - még Ádám életében. De akkor közeledni sem mert feléd. És Istvánra nem is lehetett panaszod soha. Ha bár annyit tanult volna, mint te, - bizony jó lett volna. De őt gazdának nevelték, nem tudósnak.

Gyönyörűség volt látni gazdaságát. Te nem hiszed el nekem, Anna, de én, ha le-lementem hozzátok s tekintetem bejárta a tiszta, tágas udvart, a kertet, melynek fáit még Benkő nagyapó ültetvé: megirigyeltem Istvánt, a kinek van szép, tornáczos kőháza, kőbálványos kapuja, vörös cseréppel fedett kettős csúre, istállója, lova, ökre, tehene, birkája annyi, hogy elég volna három székely gazdának; földje annyi, hogy csak győzze szántani hat ökörrel... De te mindebben nem találtál örömet, Anna. Sóvárogva beszéltél Budapestről, a hol azt sem tudja, hogyan él a gála uri nép. Azt hitted s hiszed ma is, hogy én itten nagy pompában, kényelemben élek. Hogy néha-néha eszembe jut, leülök az asztalomhoz, hirtelen lefirkantok egy pár sort s csak úgy dől a pénz utána. Részem van minden világi örömben, élvezetben, ami csak elképzelhető.

Ó, Anna, Anna, ha látnád, ha tudnád, mely kevés részem van mindebben, s mely nehéz munkával keresem meg a kenyeremet! Ha tudnád, hányszor irigylem meg az egyszerű földmivest, kinek csak a teste fárad ki, az agya soha; ha tudnád, az élet ezer gondja, terhe alatt testem-lelkem hányszor roskadozik és erről a világnak nem szabad tudni!

Hát a te sorsod keserves, valóban keserves, Anna. Már-már úgy látszott, hogy beletörődöl a változhatatlanba, s ha hullatsz is könnyet néha Ádámért, újra élsz gyermekedben, ebben a szép kis leányban, a ki épp olyan, mint te valál. De a megpróbáltatások, a szenvedések poharát Ádám halálával nem ürítetted ki fenéig. Mikor úgy tetszett, hogy feletted is kezd derülni az ég: beborult ismét. István - mely kegyetlen végzet! - ott fekszik Ádám mellett. Ezt a bátor, erős szép embert egy napon - halva hozták haza. Őt, kinek vaskezeiben báránynya szelidült a legszilajabb csikó, elragadják a lovak, s összerugdosott, eltorzított arczczal találják meg az út szélén...

Szörnyű végzet, szörnyű. Hosszu harag után kibékül két család, s ím, Isten, mikor a harag és a gyűlölet elszállt a szivekből, helyökbé halálíg tartó bánatot csepegtet...

És még sem szabad vádolnod Istent, Anna! Nem, sem Istent, sem embert. Vigyázz, ne hívj ki vádjaiddal, békételenkedéseiddel újabb csapást fejedre. Vigyázz, Anna, vigyázz, ha nem magadért: egyetlen gyermekedért.

De hát te nem is gondolsz magaddal, csupán gyermekeddel. Siratod a multat, de jövőddel nem törődöl. Neked most csak egy vágyad, egy törekvésed van: *neveltetni* a lányodat, nehogy a tieddel hasonlatos sorsra fusson. Azt irod nekem, nem tudom már hányadikszor, vegyem a házamhoz kis lányodat, neveljem, neveltessem, mint az én gyermekeimet, ne maradjon tudatlanságban, mint te, ne legyen a tudatlanság az ő szerencsétlensége.

Nem irod meg szóval, de tudom, mit akarsz, Anna: *kisasszonyt* akarsz neveltetni kicsi leánykádból.

Hát Anna, én szívesen házamhoz veszem a kis Anikót, gyermekeim körében fölnevelődhetik szépen, de mi lesz - veled?

Te azt mondod: ne törődj velem. De én törődöm veled, Anna! Nekem kötelességem, hogy törődjem veled, Anna!

Nincs senkid e világon, csak ez a gyermek. S te abban az oktan hitben, hogy másként a te sorsodra juthat, kieresztenéd szárnyad alól, nem gondolván meg, hogy amint kisasszonynak nevelődik lányod: *elveszited* őt, talán örökre elveszited! Nem gondolod meg, hogy a te kisasszony lányodnak majd terhére lehet az *egyszerű anya*. Nem gondolod meg, hogy a leány nem léphet a világba anya nélkül s te bár több vagy közönséges paraszt asszonynál, sokkal kevesebb, semhogy karodra vehess egy uri lányt, vezesd, védjed, mikor legtöbb szüksége van vezetésre, védelemre.

Hát mért lehet a paraszt fiuból úr? - kérdezed.

Megfelelek erre is, Anna. A fiu nevelésében lehet *ugrás*, a leányéban nem. Az egyszerű gazdaember iskolába adja a fiát s ez, végezvén iskoláit, kilép az életbe, nincs szüksége *apára*, *anyára*: boldogul tehetsége, szerencséje szerint. A leánynak anyára van szüksége, még akkor is, ha már sorsát, életét egy férfi kezébe tette le. Ha Benkő Ádám él és feleségül vesz téged, akkor te papné vagy s visszaszolgát nem művelsz, kisasszonynak nevelvén a leányodat. Nem is tehettél volna másként. Az évek folyamán te magad is sokat csiszolódol s nem jutsz abba a keserves helyzetbe, hogy leányodnak, kisasszonynak nevelt leányodnak röstelkednie kelljen az anyja miatt. Ám így, elhagyatva és elhagyva magad; összetörve a sorsnak rettentő csapásai alatt; feledve a keveset is, amit tanultál; lekopva rólad a kevés máz is, ami gyermekleánykorodban rád ragadt: magad és még lehető boldogságod ellen törsz, Anna, midőn gyermeked boldogságát ott keresed, ahol az ő számára is kétes a boldogság, a te számodra pedig bizonyos, csaknem bizonyos a boldogtalanság.

Nem mondom én, hogy ne tanítsd, ne neveltesd gyermekedet tehetségedhez mértén. Vannak odahaza a vidéken is ma már jó leányiskolák. Hadd tanuljon, csinosodjék. De kisasszonynak ne neveld egyetlen lányodat, Anna! Ne áltasd magadat azzal, hogy majd városi asszony lesz a lányod, felesége egy hivatalnoknak, egy *urnak*. A kinek - halljatok csudát - 800 forint fizetése van! Mit gondolsz, annak a nyolcz száz forintos hivatalnok feleségének irigylendő az élete? Czifra nyomoruság ez, Anna! Tisztességesen, *urasan* kell öltözködniök, élniök, bár nincs mi-ből, mert hát az a 800 forint szörnyű kis pénz, Anna! Rettentő sokat nélkülöznek, még éheznek is, mert hát ezt nem látja a világ. A világ csak a *ruhát* látja. Irigylük ezek az uriaszonyok a falusi asszonyt, aki egyszerűségben, de nehéz gondok nélkül éli le az életet. Megvan a ruhája, a kenyere, a holnapra gondja nincs. Érted, Anna? Irigylük!

Vigyázz Anna, vigyázz, nehogy boldogtalanná tedd egyetlen gyermekedet s még boldogtalanabbá magadat. Hadd maradjon a kis Anikó a te szárnyad alatt. Ott van neki a legjobb helye: a te szárnyadat, a te szeretetedet nem pótolhatja senki. Ne irtózz a gondolattól, hogy leányod gazdaember felesége lesz. Férjhez adod majd egy jóra való székely legényhez s te láthatod minden nap leányodat, vele lehetsz s ha majdan reád nehezedik az öregség, meg látogat betegség: van, aki ápoljon, támogasson, megvigasztaljon; lesz, aki - ha majd üt az utolsó óra - befogja szemedet!

Ha csak lehet, ne hagyd el azt a kis falut, ahol születted, Anna! Ha csak lehet, a leányod se hagyja el!

Azt hiszed, hogy én itt a nagy város fényében, pompájában tudom feledni az én kis falumat? Azt hiszed, hogy még ma is nem sir vissza a szívem az egyszerű ház után, melynek födele alatt születtem? Az erdő, a rét után, hol veled annyit szaladgáltam, játszadoztam? Azt hiszed, nem száll meg a vágy minduntalan: elhagyván ez örökös zajt, visszatérni közétek, a csendes kis fészekbe, élni azok között az egyszerű emberek között, kiknek nem szúr szemet, ha foltos a cipőm, kopott a ruhám?...

Csöndesüljön a szived, Anna! Maradj a faludban, maradjon ott a gyermeked is! Gondolj a szegény öregekre: a mi szüleinkre s az Ádám szüleire, kiknek életök alkonyán a te beszédes arcú gyermeked az egyetlen a sugár, mely a rettentő vihar után rájuk mosolyog!

Maradj a faludban, Anna, várd megadással életed alkonyát, oda térek meg én is, ha gyermekeim szárnyra kelének. Szép volt gyermekkorunk, szép leszen majd öregségünk is, Anna! Hozzám majd eljönnek unokáim s együtt játszanak, szaladgálnak a te unokáiddal. Mi csendesen mendégélünk utánok a kertben, a réten. El-eltipegünk majd a borviz-kuthoz is. Ahol vasárnaponként sétáltunk: te és Ádám, István és én... Rajtakapjuk egymást, hogy mindaketten könnycseppet morzsolunk szét szemünkben, de körénk szaladnak az unokák s könnyünket mosoly száritja fel...

- Ó de szép lesz ez így, Anna, s én bízom Istennek végetlen jóságában, hogy így lesz. Hogy az a jó Isten, ki gyászba borította szivedet, megaranyozza életednek alkonyát. Maradj, Anna, maradj, hordozd megadással életednek nehéz keresztjét s meglásd, Isten megjutalmaz mártírságodért. Maradj, Anna, maradj, s viseld gondját az ősi háznak: édes lesz ott majd a halál neked is, nekem is! Édes lesz álmunk a hazai földben. A régi temetőben. Ahol Ádám porladozik. Ádám és mind, mindazok, akiket mi oly nagyon szerettünk és akik minket oly nagyon szerettek...